

T.C

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA
-KARAMAN ÖRNEĞİ-

Hazırlayan
Güllü ÖZTÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Ahmet ÖZALP

KARAMAN-2019

TEZ ONAY SAYFASI FORMU

Doküman No	FR-285
İlk Yayın Tarihi	05.02.2018
Revizyon Tarihi	
Revizyon No	00
Sayfa No	1/1

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA: KARAMAN ÖRNEĞİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 14.06.2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Üye : Doç. Dr. Ahmet ÖZALP

Üye : Doç. Dr. Emre Arda ERDENK

İmzası

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 30.05.2019 tarihli ve 24/276 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Doç. Dr. İdris Nebi UYSAL

Mühür
İmza

Hazırlayan

Kalite Sistem Onayı

ÖNSÖZ

Her geçen gün daha büyük bir problem haline gelen çocuk işçiliğine dair bu çalışma, sokakta çalışan çocukların yaşam koşulları üzerinden, onları sokakta çalışmaya iten sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel etmenleri belirlemeye çalışarak, çocukların masumane dünyasının iş dünyası içerisinde nasıl yok edilmeye çalışıldığını gözler önüne sermektedir. Karaman’da çalışan çocukların ve ailelerinin demografik bilgilerini, çocukların sokaklardaki çalışma koşullarını, gelecek beklentilerini irdeleyerek çocuk işçiliğine dikkat çekmeye çalıştığım çalışmam süresince danışmanlığımı benden esirgemeyip, her fırsatta “Haydi Güllü!” diyerek tökezlediğim anları unutmam gerektiğini hatırlatan, doğrulmamı sağlayan değerli hocam Doç. Dr. Ahmet ÖZALP’e bana kattıklarından dolayı tüm içtenliğimle teşekkürlerimi sunuyorum.

Kıymetli annem Meleksima ÖZTÜRK’e, kıymetli babam Nurettin ÖZTÜRK’e ve kıymetli abim Yıldırım ÖZTÜRK’e yıllardır koşulsuzca verdikleri her şey için, esirgemedikleri destekleri için, araştırmam da benim kadar çocuk kahramanlarımı düşündükleri için sonsuz teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Minnettarım. Araştırmamı benim için değerli kılan KÜÇÜK BEDENLİ, KOCA KALPLİ ÇOCUK KAHRAMANLARIMA da teşekkür ediyorum. Bunca hengamenin, telaşın ve de kargaşanın arasında onları görebilmek güzeldi.

Bu çalışmam hayatımdaki en güzel gayretim... Emeğim... Kendimi kendime en güzel kanıtlayışım... Çocuklarla bir oluşum... Toplum için, insanlık için ilk ama son olmayan adımım... Diliyorum ki daim olsun. Ayaklarıma dolanan sarmaşıklara, yollarıma döşenen taşlara, gücümü yitirmem için ruhuma dokunan kirli düşüncelere ve tüm bunların üstesinden gelerek bu çalışmayı ortaya koyan KENDİME ise ayrıca teşekkür ediyorum.

ÖZET

Toplumdan topluma, kültürden kültüre farklı şekillerde tanımlanan çocuk, tarım toplumlarında ‘hanenin’ ücretsiz işçisi iken, sanayi toplumlarında ‘tüm toplumun’ ücretsiz işçisi olarak görülmüştür. Sanayi Devrimi’nin insan emeğini rafa kaldırıp makine gücünü ön plana çıkarması, toplumlarda işsizliği, eşitsizliği, sömürü ve istismarı arttırmış; insanları büyük krizlerin kucağına atmıştır. Toplumsal değişimin hızlı yaşandığı bu süreçte en kayda değer sorunu ise çocuk bedenler yaşamıştır. Çocuk emeğinin kapitalizmin en gözde parçası haline gelmesi, çocukları ailelerinin ve toplumun vazgeçilmez kurbanına dönüştürmüştür. Ebeveynlerinden kendilerine miras kalan yoksulluğu, bir döngü içerisinde kendi çocuklarına aktararak bugüne kadar getirenler ise geçmişin çocukları olmuştur.

Yapılan çalışmada, kapitalizm sürecinde elekten geçen çocukların bugün küreselleşme ile yoğrularak, toplumsal yaşamdaki varoluş tabloları çıkartılmaya çalışılmıştır. Karaman’da sokağı oyun alanı olmaktan ziyade çalışma alanı olarak gören çocukların, sokaktaki yaşam koşulları üzerinden, onları sokakta çalışmaya iten sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel etmenlerin belirlenmesiyle beraber çocukların sokakta karşılaştıkları tehlikelerin neler olduğu; sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalıp kalmadıkları ve geleceğe yönelik beklentilerinin ve kaygılarının neler olduğu ortaya çıkarılmıştır.

İki bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünü çocuk, çalışan çocuk, sokakta çalışan çocuk, çocuk işçiliği kavramlarına dayanan kavramsal çerçeve ve yoksulluk kültürü, çatışma, anomi ve küreselleşmeyi temel alan teorik çerçeve; ikinci bölümünü ise mülakatlar sonucu elde edilen bulguların analizi oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: *çalışan çocuk, sokakta çalışan çocuk, çalışma hayatı, çatışma, küreselleşme, yoksulluk kültürü*

ABSTRACT

The child, defined in different ways from culture to society, from culture to culture, was regarded as a free worker of the household in agricultural societies and as a free worker of the whole society in industrial societies. The fact that the Industrial Revolution has stopped people's work and underlined the power of the machines has increased unemployment, inequality, exploitation and abuse in societies. He threw people into great crises. During this period of social change, the children's bodies suffered the most. Child labor has become the most popular part of capitalism and has made children an indispensable victim of their family and society. The children who inherited the poverty they inherited from their parents through cyclical transfer to their children have become children of the past. In the study was tried to establish the existence tables of social life by kneading with the globalization of children through the process of capitalism. In Karaman, where children see the street not as a playground but as a working environment, the identification of living conditions on the street and the identification of socio-economic and socio-cultural factors that force children to work on the street highlighted the dangers children face on the street, whether they are affected by social exclusion or not, and their expectations and concerns about the future.

The first part of the two-part study is the conceptual framework based on the concepts of child, working child, street child, child labour and the theoretical framework based on poverty culture, conflicts, anomalies and globalization. The second part was the analysis of the results of in-depth interviews.

Keywords: *child working, child working on the street, working life, conflict, globalisation, poverty culture*

KISALTMALAR

Akt. Aktaran

BM: Birleşmiş Milletler

Çev. Çeviren

ÇSGB: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Der. Derleyen

Diğ. Diğerleri

Ed. Editör

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü

IPEC: Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Ulusal Programı

İKTM: İl Kültür Turizm Müdürlüğü

KTSO: Karaman Ticaret ve Sanayi Odası

SHÇEK: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UNICEF: Birleşmiş Milletler Çocuklara Acil Yardım Fonu

Vb. Ve benzeri

Vd. Ve diğerleri

Vs. Vesaire

TABLolar

Tablo 1: Görüşmeye Katılan Çocukların Yaş ve Cinsiyetine İlişkin Bilgiler	83
Tablo 2: Görüşmeye Katılan Çocukların Eğitim Durumlarına İlişkin Bilgiler	86
Tablo 3: Görüşmeye Katılan Çocukların Kökenleri ve Yaşadıkları Semte İlişkin Bilgiler	92
Tablo 4: Görüşmeye Katılan Çocukların Anne-Babalarının Sağ/Ölü Olma Durumlarına İlişkin Bilgiler.....	94
Tablo 5: Görüşmeye Katılan Çocukların Anne-Babalarının Özlük/Üveylik Durumuna İlişkin Bilgiler.....	95
Tablo 6: Görüşmeye Katılan Anne-Babaların Mahkum Olma Durumlarına İlişkin Bilgiler	96
Tablo 7: Görüşmeye Katılan Çocukların Anne-Babalarının Eğitim Durumlarına İlişkin Bilgiler.....	97
Tablo 8: Görüşmeye Katılan Çocukların Ailelerinin Çekirdek/Geniş Aile Olma Durumlarına İlişkin Bilgiler	100
Tablo 9: Görüşmeye Katılan Çocukların Anne-Babalarının Yaptıkları İşlere ve Çalışma Durumlarına İlişkin Bilgiler	101
Tablo 10: Görüşmeye Katılan Çocukların Ailelerindeki Çalışan Sayısına İlişkin Bilgiler	105
Tablo 11: Görüşmeye Katılan Çocukların Ailelerinin Gelirine İlişkin Bilgiler	108
Tablo 12: Görüşmeye Katılan Çocukların Ailelerinin Sosyal Yardımlardan Yararlanma Durumlarına İlişkin Bilgiler	111
Tablo 13: Görüşmeye Katılan Çocukların Ailelerinin Çocuklarını Çalıştırma İsteklerine İlişkin Bilgiler.....	113
Tablo 14: Görüşmeye Katılan Çocukların Ailelerinin Yaşadığı Konuta İlişkin Bilgiler..	116
Tablo 15: Görüşmeye Katılan Çocukların Yaptıkları İşlere İlişkin Bilgiler	118

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR.....	iv
TABLolar.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ	1
1. Araştırma Sorusu.....	4
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	5
3. Araştırmanın Yöntemi	7
4. Evren ve Örneklem.....	8
5. Veri Kaynakları ve Veri Toplama Tekniği.....	8
6. Sınırlılıklar	9
7. Analiz ve Yorum.....	10
BİRİNCİ BÖLÜM	11
A. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	11
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	11
1.1. Çocuk Kavramı.....	11
1.1.1. Çalışan Çocuk Kavramı.....	14
1.1.2. Sokakta Çalışan Çocuk Kavramı	17
1.2. Çocuğu Sokakta Çalışmaya İten Temel Sebepler	22
1.2.1. Göç	24
1.2.2. Aile İçi İlişkiler	28
1.2.3. Kültür.....	31
1.2.4. Yoksulluk.....	33
1.3. Çocuk İşçiliği	39
1.4. Dünya’da Çocuk İşçiliği	40
1.5. Türkiye’de Çocuk İşçiliği	45
1.6. Dünya’da ve Türkiye’de Çocuk İşçiliğine Yönelik Çalışmalar	51
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	62

2.1. Yoksulluk Kültürü: O.Lewis	62
2.2. İşlevselci Dinamikler: R.Merton	67
2.3. Çatışma: R.Dahrendorf	71
2.4. Küreselleşme ve Tüketme Arzusu: Z.Bauman.....	74
İKİNCİ BÖLÜM.....	77
B. BULGULAR, ANALİZ VE YORUM	77
1. Araştırmanın Yapıldığı Yere İlişkin Bilgiler	77
1.1. Coğrafi Yapı	77
1.2. Tarihçe	78
1.3. Nüfus	80
1.4. Sosyo-Ekonomik Özellikler	81
1.5. Sosyo-Kültürel Yapı.....	82
2. Görüşmeye Katılan Çocukların Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler	83
2.1. Görüşmeye Katılan Çocukların Yaş ve Cinsiyetine İlişkin Bilgiler	83
2.2. Görüşmeye Katılan Çocukların Eğitim Durumlarına İlişkin Bilgiler	86
2.3. Görüşmeye Katılan Çocukların Kökenleri ve Yaşadıkları Semte İlişkin Bilgiler	92
3. Görüşmeye Katılan Çocukların Ailelerine İlişkin Bilgiler	94
3.1. Anne-Babanın Sağ/Ölü Olma Durumu	94
3.2. Anne-Babanın Özlük/Üveylik Durumu	95
3.3. Anne-Babanın Mahkum Olma Durumu	96
3.4. Anne-Babanın Eğitim Durumu	97
3.5. Ailenin Çekirdek/Geniş Aile Olma Durumu	100
3.6. Anne-Babanın Yaptıkları İşler ve Çalışma Durumu	101
3.7. Ailede Çalışan Sayısının Durumu	105
3.8. Ailenin Gelirine İlişkin Bilgiler	108
3.9. Ailenin Sosyal Yardımlardan Yararlanma Durumuna İlişkin Bilgiler	111
3.10. Ailenin Çocuğunu Çalıştırma İsteğine İlişkin Bilgiler	113
3.11. Ailenin Yaşadığı Konuta İlişkin Bilgiler.....	116
4. Görüşmeye Katılan Çocukların Çalışma Yaşamına İlişkin Bilgiler	118
4.1. Çocukların Yaptıkları İşlere İlişkin Bilgiler	118
4.2. Çocukların Çalıştıkları Yerlere İlişkin Bilgiler	121
4.3. Çocukların Çalışmaya Başlama Yaşlarına İlişkin Bilgiler	122
4.4. Çocukların Çalışmaya Başlama Nedenlerine İlişkin Bilgiler	124
4.5. Çocukların Çalışma Zamanlarına İlişkin Bilgiler	129

4.6. Çocukların Kazançlarına ve Kazançlarını Ne Yaptıklarına İlişkin Bilgiler	132
4.7. Çocukların Mevcut İşlerinin Dışında Hangi İşlerde Çalışmak İstediklerine İlişkin Bilgiler	139
4.8. Çocukların ‘Dilencilik’ Hakkındaki Düşüncelerine İlişkin Bilgiler	141
4.9. Çocukların ‘Ekmek Parası Kazanmak’ Hakkındaki Düşüncelerine İlişkin Bilgiler	143
4.10. Çocukların Gelecekte Seçmek İstedikleri Mesleklere İlişkin Bilgiler	144
4.11. Çocukların Giyimine İlişkin Bilgiler.....	146
4.12. Çocukların Boy/Kilo Ölçülerine İlişkin Bilgiler.....	147
4.13. Çocukların Çalıştıkları Esnadaki Beslenme Durumlarına İlişkin Bilgiler	147
4.14. Çocukların Sahip Olmak İstedikleri Eşyalara İlişkin Bilgiler	150
4.15. Çocukların Çalışma Yaşamından Duydukları Memnuniyet Durumuna İlişkin Bilgiler	152
4.16. Çocukların Çalışma Yaşamından ‘Ne Olursa’ Soyutlanabileceğine İlişkin Bilgiler	154
4.17. Çocukların Anne-Babalarının Yaptıkları İş Sürdürme Durumları Hakkındaki Düşüncelerine İlişkin Bilgiler.....	156
4.18. Çocukların Gelecek Planlarına İlişkin Bilgiler	157
4.19. Çocukların Sokakta Karşılaştıkları Tehlikelere İlişkin Bilgiler	159
4.20. Çocukların Çalıştıkları İçin Dışlanmaya Maruz Kalma Durumlarına İlişkin Bilgiler	162
4.21. Çocukların Müşterileri İle Kurdukları İlişkiye İlişkin Bilgiler.....	164
4.22. Çocukların Sokakta Çalışmanın İyi Yanları Hakkındaki Düşüncelerine İlişkin Bilgiler	166
4.23. Çocukların Sosyo-Kültürel Faaliyetlerde Bulunma Durumlarına İlişkin Bilgiler	167
4.24. Çocukların Ailelerinin Ekonomik Durumu Hakkındaki Düşüncelerine İlişkin Bilgiler	169
4.25. Çocukların Çalışma Yaşamına İlişkin Diğer Bilgiler	172
DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE ÖNERİLER	174
KAYNAKÇA.....	182
EKLER.....	195
EK 1: Fotoğraflar	195
.....	201
EK 2: Görüşme Formu	203
EK 3: Gözlem Formu	207
ÖZGEÇMİŞ	208

GİRİŞ

“Çocuklar çocukluğunu yaşamalı, büyükler işlerini yapmalı. Önce bebeksin, sonra büyüyorsun çocuk oluyosun, abla oluyosun, evleniyosun gelin oluyosun, anne oluyosun, kaynana oluyosun, ondan sonra ebe(babaanne/anneanne) oluyosun ve ölüyorsun. Keyifli yaşayacaksın, tadını çıkarıcaksın her şeyin abla. Ama en güzeli de, bence çocuk olmak... Ben hep çocuk kalmak istiyorum.” (G.9, 11, kız)

İnsanlığın ilk dönemlerinde insanlar ürettiğini tüketirken, tarım toplumuna geçişle beraber tükettiğinden fazlasını üretmeye başlamış ve takas yollarını geliştirmiştir. Eldeki değerli araçların başkalarının ellerindekilerle takasını kapsayan bu dönem ise, paranın icadı ile birlikte son bulmuş ve yerini paraya dayalı bir ekonomik sürece bırakmıştır. Bu ise, çalışanlara yönelik ücret ve gelir dağılımı problemlerini beraberinde getirmiştir.

Zamanla tüm toplumlarda toplumsal, ekonomik, kültürel birçok alanda değişiklikler yaşanmış, bu değişikliklerden hareketle de yapısal birçok sorun gün yüzüne çıkmıştır. Bu sorunların başında ise, tarım toplumlarından sanayi kentlerine doğru son bulmayan göçler gelmiştir. Bu göçler, şehirlere tutunamayan ailelerin yapılarında çözümlere yol açmış, ebeveynleri işsizleştirmiş, çocukların piyasada yer almasını kolaylaştırmıştır. Hatta bununla da kalmayarak çocuk istismarının boyutunu her geçen gün biraz daha artırmıştır.

Aile yapılarındaki çözümler, kültürel değerlerin sarsıntıya uğraması, göçün ve yoksulluğun baş edilmesi güç makro bir boyuta ulaşması çocukları iş yaşamından koparmayı zorlaştırmakla kalmayarak onları piyasanın vazgeçilmesi güç bir emekçisi haline getirmiştir.

Süreç içerisinde şehirlerin varoş yerlerinde kendi dünyalarını kuran insanların kendi değerlerini oluşturdukları yoksulluktan beslenen, yoksulluğa göre şekillenen bir kültürel yapı söz konusu olmaya başlamıştır. Sosyal dışlanmayı da içinde barındıran bu kültürel yapı; nesilden nesile aktarılma özelliği taşıyan yoksulluğun kültürüdür. Yoksulluk kültürü içinde yetişen her çocuk, bu kültürü kendi çocuklarına bir şekilde aktarmıştır.

Sadece, yoksul insan nelere sahiptir ya da değildir; yoksul insan ne yer ne içer; yoksul insan nasıl çalışır; yoksul insan nasıl evlerde nasıl eşyalarla yaşar sorunu ile anlaşılması gereken bu kültür; çocukların çalışmalarının nasıl bir anlam taşıdığıyla da ilişkilendirilmelidir. Bugün bu hususu göz ardı etmek maalesef ki mümkün görünmemektir.

Bunun yanı sıra çocuk emeğinin giderek yaygınlaştığının ve önüne geçilmesinin giderek güçleştiğinin en gözle görülür nedenlerinden biri ise küreselleşmedir. Küreselleşme; gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin problemi olmakla kalmayıp, bugün Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin de önemli bir problemi halindedir. Hatta ülkelerin en küçük birimlerinin dahi önemli bir gerçeğidir. Çocuk işçiliğinin bugün, çalışmamızın önemli parçasını teşkil eden sokaklarda dahi söz konusu olması bu küreselleşme sürecinin etkilerinin bir sonucudur.

Çocuğun, kendisi gibi hayatta kalabilme mücadelesi verenlerin içerisine dahil edilerek özelde, çalıştığı ortamda; genelde ise tüm iş piyasasında bir yaşam savaşına girmeye zorlanması onu çatışmalar dünyasının kucağına atmıştır. Özellikle sokakta çalışan çocukların, çalışan diğer çocuklarla kurduğu ilişki bunun en bariz örneğidir. Sokak, çocukların oyun alanı olmaktan çıkıp onların geçim dertlerinin sere serpe serildiği bir alana dönüştüğünden bu yana, mücadelelerin en çok yaşandığı bir çatışma alanını temsil etmeye başlamıştır. Çocuğun iş

yaşamını yansıttığı bu ‘sokak tablosu’, onun sadece kendisi gibi çalışan çocuklarla değil müşteri gözüyle bakabileceğimiz diğer gruplarla da ilişkisini içermektedir. Bununla beraber çocukların aileleri ile olan çatışmalı ilişkilerinin de izlerini taşımaktadır.

Toplumsal kurumlar, toplumsal düzenin sağlanması ve sağlanan düzenin devam etmesi açısından önemli bir rol oynamaktadırlar. Aile kurumu, sağlıklı bireylerin yetiştirilmesi açısından işlevsel bir öneme sahip olmakla beraber; bu işlevi yerine getirememesi noktasında büyük sorunlar da doğurabilmektedir. Çocuk işçiliğinin arka planındaki en kayda değer faktörü oluşturan ailelerin, gerek çocuğa model oluştururken gerekse çocuğun yaşamla bütünleşebilmesi için gerekli olan sosyalizasyonunu gerçekleştirmesine yardımcı olurken büyük bir hassasiyete sahip olmaları gerekirken; aile fertlerindeki donanımsal (eğitim, ekonomi, kültür) bir takım eksiklikler bu süreçleri olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla da toplum; çocukların yetişkinleştirildiği, aile olma rolünü bizatihi çocukların kendilerinin üstlendiği bir dünyaya dönüşmektedir. İşlevsel anlamlarını yitirmiş ya da işlevsel olarak bozulmuş aileler, çocukların çalıştırılması sorununun normalleşmesine yol açmakta veyahut çocukların -toplumsal bir bakış açısıyla bakıldığında- giderek patolojik bir sorun haline gelmesine sebep olmaktadır. Bu ise aslında ailelerin her zaman bütünleştirici bir rol oynamadığını göstermektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında çalışmanın ‘Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve’ başlığından oluşan birinci bölümünü; çocuk, çalışan çocuk ve sokakta çalışan çocuk kavramlarının açıklanması ile çocukların genel olarak hangi nedenlerle sokaklarda çalıştığının resmedilmesi oluşturmuştur. Ayrıca çocuk işçiliği kavramından hareketle, Dünya’da ve Türkiye’de söz konusu olan çocuk işçiliğinin tarihsel seyrine, eldeki sayısal verilerin

değerlendirmelerine, çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik ulusal ve uluslararası faaliyetlere de bölümde yer verilmiştir. Bununla beraber çocukların çalıştırılması olgusuna istinaden, O.Lewis'in yoksulluk kültürü yaklaşımı, R.Dahrendorf'un çatışma kuramı, Z.Bauman'ın küreselleşme ve tüketme arzusuna yönelik değerlendirmeleri ve R.Merton'un işlevselci bakış açısı çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmuştur.

Çalışmanın son bölümünü ise araştırma alanının tanıtımının ardından, elde edilen bulguların analiz edilmesi ve yorumlanması oluşturmuş, 'Değerlendirme, Sonuç ve Öneriler' başlığı altında çocuk işçiliğine dair gerekli değerlendirmelerin yapıldıktan sonra, çalışma önerilerde bulunularak sonlandırılmıştır.

1. Araştırma Sorusu

Araştırmanın dayandığı temel sorun, Karaman'da sokakta çalışan çocukların sokaktaki yaşam koşulları üzerinden, onları sokakta çalışmaya iten sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel etmenlerin belirlenmesidir.

Araştırmanın alt sorunları ise; sokakta çalışan çocukların, karşılaştıkları tehlikelerin neler olduğu; sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalıp kalmadıkları ve geleceğe yönelik beklentilerinin ve kaygılarının neler olduğudur.

Bu sorunlar, Karaman'da sokak işçiliği yapan çocukların genel bir tasvirini sunabilmek adına önemli görülmektedir.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışan çocuk sorunu, çok boyutlu bir sorun olmakla beraber; sorunun ailesel boyutu mikro yüzünü; ülke düzeyindeki yoksulluk, işsizlik, değişim süreci, göç gibi boyutları ise makro yüzünü oluşturmaktadır.

Dünya ve Türkiye ölçeğinde bu boyutlarıyla önemli bir yer teşkil eden çocuk işçiliği, tartışmasız bir şekilde giderek yaygınlaşmakta ve çözüme yönelik atılan adımlar kaçınılmaz bir şekilde sorunun sonunu getirememektedir. Çocuklar çalışma yaşamının bir parçası haline gelirken ya da getirilirken kendileri için daha önemli olan başta yaşam hakkı olmak üzere eğitime devam etme, sağlığını koruma, kültürel faaliyette bulunma gibi diğer tüm haklarından ödün vermektedirler. Belirtilmesi gereken en çarpıcı nokta ise; bu çocukların aslında çocukluklarından ödün vermek zorunda bırakıldıklarıdır.

Çocuğun iş yaşamıyla birlikte anılması tüm dünyada önemli bir problem olarak kabul edilmesine karşın; soruna yönelik kısa vadeli çözüm yolları hiç tartışmasız sunulamamıştır.

Toplumsal değişim ile birlikte küreselleşmenin de etkisiyle, küçük bedenlerin aile ekonomisinin kurtarıcısı veya iyileştiricisi haline gelmesi ya da kendi geçimlerini kendilerinin sağlayabileceği yollar araması gibi problemler, çocuk işçiliğinin içerdiği ihmal ve istismarın en açık resmini sunmaktadır.

Sokağı bir oyun alanı olarak değil de; bir çalışma alanı olarak benimseyen çocukların, çalışmalarından dolayı karşılaştıkları güçlüklerin büyüklüğü ve onları bu alanlarda

çalışmaya iten nedenlerin göz ardı edilemeyecek kadar önemli görülmesi çalışmanın ana problemini belirlemede etkili olmuştur.

Çocuk sosyolojisinin de üzerinde durduğu çocuğun sosyalizasyonuna ilişkin hususların (aile, akran grubu, okul yaşamı, kültürel etkinlik), çocuğun çalışma yaşamıyla nasıl sağlandığının ya da sağlanamadığının, bunun yanı sıra sosyalizasyonun nasıl yanlış ya da eksik sağlandığının vurgusunu da içeren bu çalışma, çocukluğun nasıl yok edildiğinin izlerini de taşımaktadır.

Çocuk işçiliğinin tüm tarihsel süreci düşünüldüğünde, çocuğun toplum içerisindeki konumlanışının geçmişten bugüne değin nasıl bir değişim ve dönüşüm geçirdiğini, çocuğun iş yaşamında yer almasına dair itici nedenlerin nasıl farklılaştığını görmek mümkün olmaktadır. Kültürden kültüre, toplumdan topluma farklı şekillerde tanımlanan çocuk kavramı gibi, çalışan çocuk kavramı da kültürel ve toplumsal açılardan farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Dolayısıyla çalışan çocuk sorununun her toplumda farklı bir sosyolojik değerlendirmeye karşı karşıya kalması kaçınılmazdır.

Bu bağlamda Karaman gibi, sanayisi büyük olmayan, tarımsal faaliyetleri geniş olmasına karşın, çocuğa sokağı cazip kıldırıp onu sokakta çalışmaya itebilen bir şehrin; çocukları sokakta çalışmaya itmesinin temel sebeplerinin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel arka planının yoklanması da önemli görülmektedir.

Çalışma, uzun gözlemler sonucunda Karaman sokaklarında varlığını hissettiren dikkat çekici nitelikteki çocuk işçilerin genel özelliklerinin ve çalışma nedenlerinin

belirlenmesini; bununla beraber çalışma koşullarının ne şekilde olduğunun altının çizilmesini amaçlamaktadır.

Bu amaç doğrultusunda edinilen bilgilerin, Türkiye’de genelde büyük şehirlerin önemli sorunlarından kabul edilen çocuk işçiliğinin, Karaman gibi küçük şehirlerdeki varlığına dair önemli ipuçları sunacağına inanılmakla beraber; Türkiye’de yapılan çalışan çocuklar ile ilgili çalışmalardan farklı olarak, küçük bir şehrin çalışan çocuk sorununu ele alması açısından ise özgün ve bir o kadar da önemli görülmektedir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma Karaman ilinde sokaklarda mendil, dini kitap, boncuk, tesbih, ayet satan; hurda ve çöp toplayan; ekmek kırıntılarını veya mobilya talaşlarını çuvallayıp satan çocuklara yönelik olmakla beraber; nitel bir araştırmaya dayanmaktadır.

Nitel araştırma yöntemlerine dayanan bu saha çalışmasında başlangıçta, güvenilir ve gerçekliğe uygun veriler elde edebilmek adına 20 sokakta çalışan çocukla görüşme yapılması planlanmış ancak birtakım sınırlılıklardan dolayı sokakta çalışan sadece 10 çocukla derinlemesine görüşmeler yapılabilmektedir.

Çocuklarla yapılan görüşmeler, çocukların kendi evlerinde, cafelerde ya da görüşmecinin belirlediği yerlerde çocukların çalıştığı gün (özellikle Cumartesi günleri) ve saatlere (özellikle sabah saatleri) uygun bir şekilde 25 Aralık 2018 - 3 Mart 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

4. Evren ve Örneklem

Sokakta çalışan çocukların yaşam koşulları üzerinden çocukları sokağa iten sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel sebepleri ele alan ‘Çocuk İşçiliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma’ başlıklı çalışmanın evrenini; Karaman’da sokakta çalışan mülteci veya sığınmacı olmayan tüm çocuk işçiler oluşturmaktadır.

Mülteci veya sığınmacı olarak nitelendirilen grubun sokakta çalışan çocukları araştırmanın, göç ve yoksulluk gibi daha makro boyuttaki yüzünün derin politik ve ekonomik analizlerini gerektirebileceği düşüncesiyle ayrı bir çalışmanın konusu olarak görülmüş dolayısıyla bu çalışmanın dışında tutulmuştur.

Çalışmada; sokakta çalışmaları önkoşuluyla; ekonomik koşulları, yaşam tarzları, eğitim düzeyleri, kültürel özellikleri birbirine yakın Karaman’daki 9-17 yaş aralığındaki 10 çocuğa yer verilmiştir. Bu seçim yapılırken olasılıklı olmayan örneklem seçme tekniklerinden amaca yönelik tekniğe başvurulmuştur.

5. Veri Kaynakları ve Veri Toplama Tekniği

Teoriye ve uygulamaya dayandırılarak oluşturulan çalışmanın teoriye yönelik veri kaynakları gerekli literatürün taranması sonucu bir araya getirilmiş, uygulamaya yönelik veri kaynakları ise kartopu tekniği ile elde edilmiştir.

Çalışmanın teoriye yönelik veri kaynakları; çocuklara ve çalışma yaşamına yönelik sosyolojik terminolojiden beslenerek, sosyolojinin teorilerini esas alan kült kitaplardan yararlanılarak, bununla beraber konuya ilişkin yazılan kitap, tez ve makaleleri tarayarak,

kütüphane kaynaklarına ve istatistiki verilerin depolandığı resmi kurumların internet sitelerine erişilerek oluşturulmuştur.

Uygulamaya yönelik veri kaynakları ise; yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşme formlarından hareketle, derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler ile gözlemlerden yola çıkılarak ortaya konulan verilerden oluşmaktadır.

6. Sınırlılıklar

Karaman’da çocuk işçiliğinin genel görünümü derinlemesine görüşmeler ve gözlemlerle sağlanmaya çalışılmış, ancak bu süreçte çalışmanın seyrine etki eden bir takım sınırlılıklar söz konusu olmuştur.

Sokakta çalışan çocukların, görüşme esnasındaki beklentilerini karşılamak adına öncesinde bir bütçe (kumbara) oluşturulmuş, ancak bu bütçenin çocukların beklentileri karşısında yetersiz kalması ekonomik anlamda külfetli bir işe dönüşmeye başlamıştır. Yoksul ailelerin çocukları olan bu çocuklar, maddi beklentileri karşılanmadığı takdirde çalışmaya katkı sağlamayı dolaylı yoldan reddetmişlerdir. Dolayısıyla başlangıçta 20 çocukla görüşme planlanmış bu sayı 10 ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmayı sınırlandıran bir diğer husus ise, çocukların eğitim durumlarının ve anlama kabiliyetlerinin akranlarına nazaran zayıf kalmasına bağlı olarak soruları sürekli tekrar ettirip yönlendirilme arzusunda olmalarıdır.

Risk altında oldukları kadar tehlike de arz eden çocukların görüşme esnasındaki tehdit niteliğindeki konuşmaları ve beklentilerinin karşılanmaması halindeki tavırları endişeye

yol açmış; dolayısıyla araştırma için önem teşkil eden görüşmeler 10.uncu katılımcıdan sonra sonlandırılmıştır.

7. Analiz ve Yorum

Nitel araştırmanın verilerinin analiz edilmesi, verilerin ayıklanması, sınıflandırması ve sentezlenmesinin ardından yapılan bir işlemdir. Araştırmamız, eldeki derinlemesine görüşmelerin deşifre edilmesi, yapılan gözlemlerin not edilmesi sonucunda gerekli verilerin seçilip gerekli görülen konularda tablo haline getirilip analiz edilmesine dayanmaktadır.

Betimsel bir analiz tekniğine başvurularak değerlendirilen veriler, temalarına göre, özetlenmiş ve de yorumlanmıştır. Görüşülen ve gözlenen çocukların görüşleri çarpıcı bir şekilde yansıtılmaya çalışılmış, bunun için ise sık sık doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Bulguların birbirleriyle ilişkisi, açıklanıp anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

A. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. 1. Çocuk Kavramı

En genel anlamıyla “*insan yavrusu*” olarak tanımlanan (İnan,1980: 245) çocuk kavramına dair uzlaşmaya varılmış net bir tanımlamadan söz etmek güç görünmektedir. Bu güçlük, çocukların farklı gelişim aşamalarından geçerek gelişim ve olgunlaşma göstermelerinin yanı sıra çocukluk döneminin başlangıç ve bitişine dair farklı görüşlerin söz konusu olmasından da kaynaklanmaktadır (Ayan, 2010: 101). Dolayısıyla tıp, hukuk, sosyoloji, psikoloji ve çalışma alanında farklı çocuk tanımlamalarıyla karşılaşmak mümkündür (Torun, 2001: 3-4).

Her toplumun yapısal, dini, siyasi, ekonomik ve kültürel özellikleri bir diğer toplumunkinden farklılık göstermektedir. Bu farklılık çocuk kavramının sadece akademik dünyada değil; tüm toplumlar arasında da farklı tanımlanabileceğini açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Bu durumun en bariz örneği ise toplumların yaş faktörünü nasıl değerlendirdiği ile ilgilidir. Örneğin; bir toplumda “çocuk” kabul edilen yaş, başka bir toplumda “yetişkin” olarak kabul edilebilmektedir (Baştaymaz,1990: 10). Bununla beraber yaş faktörü, gelişimsel bir dönemi kapsayan çocukluk kavramının da tanımlanması açısından önemli bir faktördür.

Toplumlar arasında bazen yaş faktörü; bazen de dinsel, geleneksel ve hukuki bir takım faktörler çocukluk döneminin tanımlanması için önemli birer ölçüt olarak kabul edilebilmektedir. Ancak ölçüt ne olursa olsun; çocukluk dönemi fiziksel, ruhsal ve toplumsal gelişmenin devam ettiği ve korunması gerektiği bir dönemdir. Hem bedensel, hem de duygusal gelişmenin temellerinin atıldığı, zeka, dil ve düşünme yeteneği bu dönemde gelişim göstermektedir (Karataş, akt. Karataş ve diğ., 2016: 3).

İnsanlığın varoluşundan itibaren belirli bir dönemin tezahürü olarak görülen “*çocukluğu, çocukların doğası ve toplumun diğer üyeleriyle ilişkilerinin türlerini tanımlayan bir soyutlama, bir fikirler ya da kavramlar takımı olarak görebiliriz*” (Wyness, akt. Onur, 2007: 36). Bununla beraber çocuğu, kendi başına tüm toplumsal süreçten etkilenen bir ‘var olan’ olarak görmenin ötesine geçerek; çocuğun bizatihi kendisinin de içinde yer aldığı toplumu ve bu toplumun tüm toplumsal ilişki ağlarını etkileyen bir ‘var olan’ olduğunun da altını çizmek gerekebilir.

Çocuk, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle beraber özellikle aile yapılarında baş gösteren değişiklikler neticesinde eğitim, hukuk, sağlık gibi alanlarda farklı kurumların himayesi altına yerleştirilmiş ve çocuğun anlamına, yeniden tanımlanmasına; çocuğun bir varlık haline gelmesine dair yeni açılımlar söz konusu olmuştur (Güngör, akt. Efe ve Uluoğlu 2015: 48). Bu sürecin çizdiği tablo, çocuğun artık ‘birey’ olarak kabul edildiğinin sinyallerini vermekle birlikte, varoluşsal kimliğinin toplumsal görünürlüğünün de sağlanmaya başlandığının ipuçlarını vermiştir. Çocuklara dair neredeyse tüm meselelerin, kanun ve sözleşmelerde, sivil toplum kuruluşlarının çalışma alanları içerisinde vuku bulması görünürlüklerinin sağlanabildiğine dair önemli bir işarettir.

Çocuk kavramının sözleşmelerde ve kanunlarda nasıl yer aldığını ifade etmek gerekirse; öncelikle tanımlamaların farklı kriterler üzerinden farklı şekillerde yapıldığını belirtmek gerekmektedir. Örneğin; Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1.maddesine göre; *“daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır”* (UNICEF, 2004) iken, 182 Sayılı Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi'nin 2. maddesinde çocuk teriminin, 18 yaşın altındaki herkese uygulanabileceği ifade edilmiş ve aynı zamanda kavramın kapsamına da vurgu yapılmıştır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün, istihdamda asgari yaşla ilgili düzenlemeler yaptığı 138 sayılı Sözleşmesi'nde ise; 15 yaşın altında çalışanlar çocuk, 15 yaşından büyük ve 18 yaşından küçük olan çalışanlar ise genç olarak tanımlanmıştır (Kucur, 2016: 57).

Yine 4857 Sayılı İş Kanunu'nda *“çocuk tanımı açıkça yapılmamakla birlikte yapılan düzenlemelerden, 18 yaşını tamamlamamış kişilerin çocuk olarak kabul edildiği”* anlaşılmaktadır (Kulaksız, 2014: 97).

Türkiye İş Sendikaları Konfederasyonu çocuğu, yaşamın yükünü temelde yüklenmemiş olan, ailesi ve devlet tarafından korunan, diğer kurum ve kuruluşlarca da sahip çıkılan, çocukluğunu yaşayabilen, bedensel ve ruhsal gelişimini sağlıklı bir şekilde tanımlayabilen, yeterli eğitimle geleceğe hazırlanan ve geleceğin nitelikli iş gücünü oluşturan insan olarak tanımlamaktadır (Kahramanoğlu akt. Kulaksız, 2014: 96-97).

Çocukluk bebeklikten sonraki süreçtir ve çocuğun yaşamının genel hatlarının çizildiği bir dönemin ürünüdür aslında. İnsanlık tarihi boyunca farklı konumlanan ve de farklı

tanımlanan çocuk; Ortaçağda yetişkinlerle bir arada anılırken, on yedinci yüzyıldan itibaren, yetişkinlerden kopmaya başlamış, günümüzde ise yeniden birçok noktada yetişkinlerle birleştirilip “acele ettirilmiş”, “yetişkinleştirilmiş” bir çocukluğun doğmasına neden olmuştur (Onur, 2007: 98). Bu aceleye getirilip bir an evvel yetişkinleştirilen yeni nesil, yetişkin gibi olmanın sorumluluklarını taşımakla mükellef tutulmuştur. Postman’ın da ifade ettiği şekliyle; “*toplumsal bir kurgu*” olarak icat edilen çocukluk, zaman içerisinde yetişkin enformasyonunun gizli bahçelerine sokulmuş ve bunun devamında, çocukların kendilerine ait olan o çocukluk bahçesinden kovulmaları sağlanmıştır. Bahçenin dışında kalan çocukluğun yok oluşu ise önüne geçilmez bir şekilde gerçekleşmek üzeredir (Postman, 1995: 11-125).

1. 1. 1. Çalışan Çocuk Kavramı

Çalışan çocuk olgusu günümüzde, ister gelişmekte olan ister gelişmiş olan tüm toplumların önemli bir toplumsal olgu-sorun olarak kabul ettiği; temellerinin hiçbir ekonomik, sosyal, politik ve diğer alanların sorunlarından bağımsız ele alınamadığı bir konudur (Yetim ve Çağlayandereli, 2007: 32). Çalışan çocuk sorunu, toplum içerisinde yaşanan politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve de dini sorunlarla karşılıklı bir etki- tepki ilişkisi kurarken; bazen bir sorunun nedeni bazen de sonucu olmuştur. Örnek vermek gerekirse; aile geçimini sağlayabilmenin, çocuk yaşta edinilmesi gereken bir sorumluluk olduğunu öngören geleneksel kültür; çocuğu ekonomik kaygılar edinmeye iterek, çocukların çalışma yaşamında etkin bir rol oynamasına sebep olabilmektedir.

Sözünü ettiğimiz üzere neredeyse her toplumda söz konusu olan çalışan çocuk problemi, aslında ‘çocuk emeği’ nin nasıl ve de ne şekillerde sömürüldüğünün kabataslak bir resmini yansıtmaktadır. Çünkü sanayileşme ile beraber toplumsal hayatta özellikle ekonomik

anlamda büyük değişiklikler yaşanmıştır ve yaşanan ekonomik değişiklikler çocuk emeğine duyulan ihtiyacın fark edilmesine de yol açmıştır. Ancak bu fark etme, çocuğun maddi anlamdaki tokluğunu sağlamak olmalıyken; aksine çocuğu, emeğin en ucuzlaşmış parçası olarak keşfetmek üzerine olmuştur.

Tarımsal üretimde sanayileşmeye geçilmeden önce haneleri için yardımcı bir işgücü olarak aktif rol alan çocuklar, tarımda makineleşme ile beraber insan gücüne olan ihtiyacın azalmasına rağmen bir yedek makine işlevi görerek sektörde çalışmaya devam etmişlerdir. İnsan emeğinin nasıl değersizleştiğine dair ipuçları veren bu süreç, çocuk emeğinin de nasıl ucuzlaştırıldığıının sürecidir.

Tarım toplumlarının emekçi çocukları, tarlalarda, bağlarda, bahçelerde hane işgücüne katkı sağlamak için çalışırken; sanayi toplumlarının çocukları da neredeyse aynı kaygıyla geçim derdi çeken ailelerinin destekçileri olmak için çabalamışlardır. Bu sürecin devamında ise aileleri ile ekmek parası kazanma derdini bölüşen çocuklar, şehirlerin parklarını, otobüs terminallerini, camilerini, pazaryerlerini, mezarlıklarını, sinema salonlarını, dolmuş duraklarını kendileri için çalışma alanları olarak seçmişlerdir (Altıntaş, 2003: 66).

Çocuğun emeğini tarlada, fabrikada, sokakta bu şekilde sergileyişi, onun, toplumsal alan içerisinde kendisini nasıl konumlandığıını ve yine toplumun onu nasıl konumlandığıını resmetmektedir. Çocuğun, 'çalışan çocuk' olarak konumlandırılışı ise; farklı sosyal yapılar içerisinde, farklı şekillerde tanımlamaların var olduğundan haberdar etmektedir. En genel haliyle de çalışan çocuk; hayatını kazanmak, aile bütçesine katkı

sağlamak için çalışma yaşamının içinde yer almak zorunda kalan 18 yaşın altındaki bireyi ifade etmektedir (Kolk ve Tulder, akt. Gerşil, 2015).

Başka bir tanıma göre ise; çocuk sayısının fazla olduğu, eğitimsiz, yoksul ailelerde, eğitimine devam ediyorken yoksulluk sebebiyle çalışma yaşamına dahil olan ve eğitimini aynı sebepten sürdüremeyeceği için sonlandırarak tam iş gücüne katılan çocukları kapsamaktadır (Piyal, 2000:130-131). Bununla beraber 15-24 yaş grubunu genç işçi olarak kabul eden ILO'dan hareketle, 15 yaşın altında yaşamını kazanmak, aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla erken yaşta çalışmaya başlayan çocukları “çalışan çocuklar” olarak tanımlamak mümkündür (Ocakçı ve Ayyıldız, 2004: 16).

ILO'nun 1999 yılında kabul ettiği Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi'nde kötü şartlarda çalışan çocukların yaş sınırı 18 olarak belirlenmiştir (Şen ve Kahraman 2012: 170). 18 yaşına giren kişi, artık çalışan bir çocuk olarak değil, genç bir çalışan olarak kabul edilmektedir.

Çocuğun çalışmasına dair sağlıklı bir ölçüm ve değerlendirmede bulunabilmek için, “çocuk ve çocukluk”, “çocuğun çalışması”, “çocuğun değeri”, “çocuk emeği” gibi kavramlara ve çocuğun gerçekleştirdiği faaliyetlerin hangilerinin “sosyalizasyon”, hangilerinin “eğitim”, hangilerinin “çalışma”, hangilerinin ise “sömürü” olduğu konularına dair yeni tanımlama ve sınıflamalar geliştirilmeye çalışılmaktadır (Köksal ve Lordoğlu, 1993: 17-18). Bu kavramlara dair geniş çaplı ve belirgin tanımlamalarda bulunmak, uygun tipolojiler geliştirmek çocuğun çalışma yaşamında oynadığı rolün toplumsal profilini çizebilmek adına büyük bir öneme sahiptir.

1. 1. 2. Sokakta Çalışan Çocuk Kavramı

Sokakta çalışan çocuk kavramına dair değerlendirmelerde bulunmadan önce, sokağın neresi olduğu üzerinde durmakta yarar olacaktır. Sokak; Onur (2007)'un ifade ettiği biçimiyle eskiden çocukların meşin çevirdiği, bisiklete bindiği, top koşturduğu, ağaçlara çıktığı, evcilik, körebe, köşe kapmaca, saklambaç oyunları oynadığı, oynarken çocukluk kavgalarını ettiği, oyundan geri kalmamak için yufka ekmeğine sürdüğü yağı peyniri alalacele yediği geniş ve de cıvıl cıvıl alanlardı (Onur, 2007: 165-172). Günümüzde ise şehirlerin; çocukların -yetişkinleştirilmiş olmalarının da sonucuyla- entrikaların bir parçası olduğu, ekmeğin parası derdine düştüğü, feleğin çarkından bir lokma yiyecek koparmaya çalıştığı, kavgaların oyunlar için değil, rekabet arzusuyla yapıldığı giderek daralıp nefes aldırılmayan ve tehlike kokan yerleri haline gelmiştir.

Gün (2017), sokak ve çocuk kavramlarının bir araya gelmesinde bir anormalliğin olmadığını; sokakların zaten çocukların geleneksel oyun alanları olduğunu belirterek; esas sorunun yetişkinlerle bir arada kullanılan çalışma kavramının çocuk ve sokak kavramıyla birlikte yeni bir kavram olarak ve bir arada kullanılması olduğunu ifade etmektedir. Kentlerde geleneksel oyun, gezi, buluşma vs yeri olarak kullanılan mekanların (sokaklar, caddeler), son yıllarda yeni anlamlar kazandığını ve bu kentsel mekanların artık çocukların hızla çocukluktan yetişkinliğe koşturuldukları mekanlara dönüştüğünü söylemektedir (Gün, 2017: 123-124).

Çocuklar başlangıçta ailelerinin küçük işlerinin yardımcıları iken zamanla mahallelinin yardımına koşan hayırsever bir çocuk olmuş; bugün ise neredeyse yaşadığı toplumun ekonomik kalkınmasını sağlayabilecek bir güç kabul edilebilecek noktaya gelmiştir. Bu ise giderek kötüleşen bir süreçtir. Çocuğun giderek daha büyük sorumlulukları sırtlayacağı

dönemlerin habercisidir. Artık neşesi kaçan sokaklar, çocukların kendilerini kolaylıkla dahil ettirebildiği, piyasanın çocukları kolaylıkla dahil edebildiği serbest bir çalışma alanına dönüşmüştür.

Çocuğun sokağı bir çalışma ve yaşam alanı olarak seçmesinin tarihi Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanmaktadır. O dönemde, anne ve babası ya da kendisine bakabilecek yiyecek içecek ihtiyacını sağlayabilecek kimsesi olmayan, üvey annesi ile yaşayıp zamanla bakılmayıp evden kovulan, anne babası olduğu halde, azarlama ve dayak ile uslandırılmaya çalışılıp baş edilmeyip evlatlıktan reddedilen çocuklar, kimsesiz oldukları ve sokakta yaşadıkları için iyiliksever hamamcılar tarafından külhan bölümlerine alınıp oralarda çalıştırılmıştır (Erkan, akt. Acar 2010: 6). Bunun yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşanan toplumsal kargaşa da çocukları etkilemiş, bozulan ekonomik denge, savaş ortamı, parçalanmış aileler çocukları sokaklarda yaşamaya itmiştir (Acar, 2010: 7). Bu durum da çocukların kendi başlarının çaresine bakmaları için sokaklarda çalışmalarını gerektirmiştir.

Çalışan çocuk kavramının sokak ile birlikte değerlendirilmesi şüphesiz çırak ve işçi statüsünde yer alan çocuklardan farklı olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Çünkü farklı toplumsal kesimler tarafından çırak ve işçi çocuklar, çalışmanın bilgi beceri kazanmaya izin veren yanıyla ve çalışmanın kutsallığına yönelik değerlendirmelerle algılanırken, sokakta çalışan çocuklar ise çalışmaya yüklenen olumsuz algılamalarla değerlendirilmektedir. Çocuğun çalışmasının anlamlandırılması farklı toplumsal kesimler tarafından, farklı algılara sahip olabilmekte ve bu toplumsal algılar çerçevesinde şekillenen kültürel değerler de toplumlar arasında farklılaşabilmektedir (Yetim ve Çağlayandereli, 2007: 32).

Sokakta çalışan çocuklar, genellikle sokak çocukları bağlamında ele alınmaktadır. Sokak çocukları konusunu ele alan çalışmalarda “*sokakta çalışan çocuklar*” ve “*sokakta yaşayan çocuklar*” ayrımının sıkça yapıldığı görülmektedir. Bu ayrım kimi zaman, “*sokak çocukları*” ve “*sokaktaki çocuklar*” şeklinde yapılmaktadır (Barker ve Knaul, akt. Yıldız 2007: 58).

Sokak çocukları kavramı ilk olarak 1851 yılında Henry Mayhew tarafından kullanılmıştır. Ancak kavramın yaygın kullanımı, BM Çocuk Yılından (1979) sonra söz konusu olabilmiştir (İçli, akt. Karataş ve diğ., 2016: 6). Kavramın ilk yasal izleri BM’in çocuklara ilişkin belgelerinde 1990 yılı ve sonrasında görülmüş Türkiye’de ise 1990lı yıllardan sonra kullanılmaya başlanmıştır (Sayita, 2008: 179).

Birçok ülkede değişik isimler atfedilen sokak çocukları; Kolombiya’da “*yatak böcekleri*”, Brezilya’da “*marjinaler*”, Peru’da “*meyva kuşları*”, Vietnam’da “*toz böcekleri*”, Ruanda’da “*kötü çocuklar*”, Kamerun’da “*sinekler*” olarak adlandırılmaktadır (Okumuş, 2009: 14). Türkiye’de sokak çocukları, sokağı tamamen yaşam alanı seçen “sokağın çocukları”nı da, zamanının bir kısmını sokaktaki duruma göre sokakta geçiren ama evine de zaman ayıran “part-time sokak çocukları”nı da ifade etmektedir (Okumuş, 2009: 11).

1990’lı yıllarda sokak çocukları farklı ülkelerdeki araştırmalar sonucunda “sokağın çocukları” ve “sokaktaki çocuklar” olmak üzere iki kategori altında toplanmıştır (Atauz, 1997: 7):

- Sokağın çocukları: Hayatlarını sürdürürken aile desteğinden yoksun olan, yalnız bir şekilde mücadele etmeye çalışan çocuklardır.

- Sokaktaki çocuklar: Ailesi ile bağları giderek zayıflayan, ailesinden fazla destek görmeyen, ailenin geçimine katkıda bulunmak için sokaklarda, pazarlarda çalışan ve çoğu akşam evlerine dönen çocuklardır.

Yine o dönemlerde yaptığı çalışmalar neticesinde; UNICEF (1986) de gelişmekte olan ülkelerin sokaklarındaki çocukları, sahip oldukları aile desteğine göre üç kategoriye ayırmıştır (Karataş ve diğ., 2016: 7):

- Aileleriyle ilişkisi sürekli olan çocuklar
- Aileleriyle zaman zaman ilişki kuran çocuklar
- Aile desteğinden tümüyle yoksun çocuklar

Bazı sokak çocukları, sadece günün belirli vakitlerini sokakta geçiren, aile desteğinden mahrum olmayan, aileleriyle bağlarını koparmayan bir grubu temsil ederken; bazı sokak çocukları, kendilerine sokakta tam manasıyla bir yaşam alanı kuramadığı için hala ailesinden destek almaya devam eden, bir grubu temsil etmektedir. Son gruptaki sokak çocukları ise, sokağı yaşam alanı olarak seçmiş, ailelerinden tamamen kopmuş ya da zaten hiç ailesi olmayan kimsesiz çocukları ifade etmektedir.

Avrupa Konseyi Sokak Çocukları Çalışma Grubu'nun yaptığı tanıma göre sokak çocukları; 18 yaşın altındaki, kısa/uzun süredir sokak ortamında yaşayan, oradan oraya başıboş mayın gibi dolaşıp duran, kendi arkadaş kümeleri arasındaki ve sokaktaki ilişkilerini sürdüren, resmi olarak ana-babalarının yaşadıkları evi ya da bir sosyal refah kurumunu adres gösterebilen, anne-baba, öğretmen, sosyal hizmet uzmanı gibi kendilerine karşı sorumlu kişilerle ilişkileri yaz az çok ya da hiç olmayan çocukları kapsamaktadır.

Sokak çocukları ile beraber anılan sokakta çalışan çocuklar, ailesinden destek almaktan ziyade ailesine destek olan, günlük yaşam aktiviteleri ve aile-akraba ziyaretlerinden uzaklaşan, geceleri evine dönen, aile bağları kopmamış ancak gün boyunca sokak, pazar vb. yerlerde çalışan çocuklar demektir (Güngör ve Erdurak, 2016: 12). Onlar için ev; oyunun, kültürün ve günlük yaşamın merkezi olmaktan uzak; sokak ise günlük aktivitelerin gerçekleştirildiği merkez konumundadır. Bu çocuklar aynı zamanda, tüm yaşamı ailelerinin bakış açısıyla görmeye devam eden çocuklardır (Yıldız, 2007: 59). Dolayısıyla da ailelerinin hayata dair mücadelesine, onların yoksulluk gözlükleriyle bakmak zorunda kalmış çocuklardır. Sadece ailelerinin geçimini kazanmak için değil; kendi masraflarını karşılamak amacıyla da günlerinin bir bölümünü sokakta çalışmakla geçiren bu çocuklar (Şişman, 2006: 258), henüz küçük yaşlarında nasıl hayatta kalabileceklerinin toplum içerisindeki savaşını vermek zorunda bırakılmışlardır.

Sokakta yapılan işler; özel nitelik ve sermaye gerektirmediği için çocukların bu işlere girip çalışmaları zor olmamaktadır. Yine sermaye gerektirmeyen, geçici ve de düzenli olmayan nitelikte olmaları, çocukların kısa yoldan aile bütçelerine katkıda bulunmalarında kolaylık sağlamaktadır (Bilgin, 2009: 242).

Sokakta çalışan çocuk kavramını ve ortaya çıkışının sürecini, toplumların sanayileşme süreçlerine ve Türkiye'nin kendine özgü ekonomi-politik bağlamına bakmadan değerlendirmek mümkün değildir. Çocuğun emeğini, çalıştırılmasını, sömürülmesini veya istismarını da ele alırken yine tüm bu tarihsel arka plandan yararlanmak gerekmektedir (Gün, 2016: 68-69). Geçmişe doğru gidildikçe çocukların günümüzdeki durumlarına yönelik daha yapıcı çözümler üretmek kolaylaşacaktır.

1. 2. Çocuğu Sokakta Çalışmaya İten Temel Sebepler

Çocukların çalışma alanı olarak tarım, sanayi ya da hizmet sektörlerinin yanı sıra neredeyse tüm tehlikelere açık bir alanı temsil eden sokağı da tercih ettiği kaçınılmaz bir gerçek; üzerinde durulması gereken temel bir sorundur. ‘Tercih’ meselesinin, aslında çocuğun zorunlu bir tercihi olarak anlaşılması gerektiğinin yanı sıra, diğer sektörlerle nazaran sokağın, sermayesiz ve kolay bir şekilde iş bulmaya açık bir alan olması açısından da çocuğun bizatihi kendi arzusunun ifadesidir. Bu temel vurgunun ardından, çocuğun uzun yıllardır üstlendiği çalışan çocuk rolünün derinliklerine inebilmek adına; ‘çocuk neden sokakta çalışmaktadır?’ sorusunun genel tablosunu çizmek gerekir.

Sokakların çalışma alanı, kazanç noktası olarak seçilmesi genel anlamıyla kültürel, ekonomik, toplumsal, dinsel ve de tarihsel dinamiklerin kaotik bir sonucu veyahut bu dinamiklerdeki kaotik meselelerin bir tür yansımasıdır.

Çalışan çocuklar sorununun aile faktörü üzerinden okunması mikro düzeyde bir çalışmayı gerektirirken; sorunun çocukların çalışmasına yol açan ülke düzeyindeki yoksulluk, işsizlik, göç ve toplumsal değişim gibi faktörler üzerinden okunması ise makro düzeyde bir çalışmayı gerektirmektedir. Çünkü çalışan çocuklar sorunu, dönemsel olmaktan ziyade yapısal bir problemdir (Küçükkaraca, 2001: 354).

Sokakta yaşayan ve çalışan çocuklar sorununun temelinde hızla artış gösteren nüfus, düşük sosyo-ekonomik güç, göç, çarpık kentleşme, yetersiz sosyal hizmet, aile yapısındaki değişme; bu değişmeye bağlı olarak baba veya annenin cezaevinde olması durumu, parçalanmış ailelerin, duygusal ve cinsel istismarın, aile içi şiddetin ve aile ile

uyumsuz üvey anne-babaların söz konusu olması ve eğitimsizlik gibi sorunlar yatmaktadır (Yeşil, 2009: 24-25). Tüm bunlar çocukların ailelerinden koparak sokağı tercih etmelerine sebep olmaktadır.

Aile yaşantılarındaki iletişim kopuklukları, ailelerinin çözülmesi ve yaşanan dengesizlikler, kırsal alanda yaşamaktan memnuniyet duymayan kişilerin soluğu göç ederek büyük şehirlerde almalarına yol açmaktadır (Kasatura, 2002: 212). Bu ve benzeri sebeplerle kırsal alanlardan kentlere hazırlıksız göç eden aileler, kentin koşullarına uyum sağlayamayarak, yoksullaşmakta; yaşam koşulları giderek elverişsiz hale gelmektedir. Ailelerin yoksulluğu, barınma ve sağlık sorunları yine ailelerin eğitimsiz ve de işsiz oluşu çocukları çalışma yaşamının bir parçası olmaya itmektedir (Alptekin, 2011: 47). Göç sürecinin sonunda, göç edilen yerlerde benzeri sorunların yaşanması kısır bir döngünün yaşandığını da gözler önüne sermektedir.

Çocuğu sokakta çalışmaya iten yukarıda sözü edilen sebeplerin yanı sıra, ailenin çözülmesi; işsizlik; sosyal değişim ve yabancılaşma; göç sonucunda kente ayak uyduramama; çocukların kentte okul hayatına alışamaması gibi uyum sorunları; yoksulluk; hane içerisinde sevgisizliğe, istismara, baskıya ve şiddete maruz kalma; anne-babasızlık; ihmal ve ilgisizlik; çocuğun yurttan kalıyorsa yurttan kendini güvende hissetmemesi; okulda başarısızlık; evin fiziki yetersizliği, örneğin darlığı; çocuğun sokakta çalışmasını takdir eden kültürel değerler; eğitimsizlik; anne-babanın aile bilincinden yoksun olması; arkadaş grubu; çocuğun kendini kanıtlama arzusu; medyadan etkilenme; sokağın cazibesi; devlet ve yetişkin yardımlarının çocuğu sokağa teşvik etmesi gibi sebepleri de söz konusudur (Okumuş,2009: 14). Çocuk bu sebeplerden birinin ya da birbiriyle etkileşim halinde olan birkaç sebebinin etkisiyle kendisini

sokağın kollarına atmakta; gerek ailesi gerekse kendisi için bir yaşam mücadelesi vermek zorunda bırakılmaktadır.

Yine gelir dağılımlarındaki adaletsizlik, giderek yaygınlaşan yoksulluk, köyden kente doğru gerçekleşen hızlı göçler ve bu göçler neticesinde ortaya çıkan sosyo-ekonomik sorunlar, kaçak işçi sayısının artması, çocuk emeğinin ucuz olması ve işverenlerin ucuz işgücünü tercih etmesi sonucunda çalışan ya da çalışma yaşamına zorlanan çocuk sorununu kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkarmaktadır (Gerşil, 2015).

Çocuk emeğinin kullanımı, mikro ve makro boyutta ele alınması gereken büyük bir toplumsal sorundur ve şu anda gelinen noktada; şehirlerin sorunu olmanın ötesinde devletlerin ve hatta dünya ülkelerinin sorunudur. Bu sorun her geçen gün çığ gibi büyümektedir. Temel sorunlar ise; göç, aile faktörü, kültür ve de yoksulluktur. Ancak bunların hiçbiri birbirinden kopuk ve de bağımsız değildir.

1. 2. 1. Göç

Göç, en genel tanımıyla mekan değiştirme olarak bilinmektedir; bu mekan değişikliği sonucunda; gerek göç edenlerin bireysel ve ailevi yaşamları, gerek göç edilen yerlerin insanları, gerekse de göç edilen yerlerin toplumsal, mekansal, ekonomik alanları değişim içerisine girmektedir (Göktürk ve Kaygalak, 1999: 237). Bu değişimlerin en büyük sonuçlarından biri ise çalışan çocuk sorununu ortaya çıkarmasıdır.

Ailelerin kırdan artık tarımla uğraşmak istememeleri sonucunda şehre taşınmaları ile birlikte, sanayi veya hizmet sektörlerindeki iş arayışları zaman içerisinde niteliksiz bir iş gücünün ortaya çıkmasına yol açmış, bu niteliksiz iş gücü ise kaçınılmaz bir şekilde

yoksulluğu doğurmuştur. Köyden kente doğru yapılan göç ve ortaya çıkardığı yoksulluk sorunu; en çok da toplumun en zayıf halkasını oluşturan çocukları etkilemiş; çocuğu okul yaşamından alı koyarak çalışma yaşamının içine itmiştir (Fidan, 2001: 33-34). Şehre göç ile birlikte adaptasyon sorunu yaşayan çocuk, yalnızlaşmakta; aile fertlerinde ekonomik ve de sosyal sarsıntılar gözlemledikçe de çalışması gerektiğinin zorunlu bir kabullenışı içine girmektedir ve dolayısıyla da soluğu piyasanın iş bulmaya en müsait alanının yani sokağın kollarında almaktadır.

1950’li yıllardan bu yana Türkiye’nin büyük bir sorunu olan iç göç olgusu, birey ve ailelerde doğrudan, kademeli veyahut kentler arası bir tabloyla kendini göstermektedir. Bu tablo, göç deneyiminin ortaya çıkardığı güçlüklerin tablosudur aslında; dolayısıyla göç eden ailelerde söz konusu olan uyum ve bütünleşme süreçlerini de yansıtmaktadır (Karataş ve diğ., 2002). Göç deneyimi ile birlikte, aileler gittikleri ama aşınası olmadıkları kentlerde geçimlerini sağlayabilmenin yeni yollarını aramaya çalışmış; bazen bilmedikleri işlerin niteliksiz parçaları haline gelmiş, bazen de iş bulamamaları yüzünden çocuklarını çalıştırarak yoksulluklarıyla baş etmeye çalışmışlardır.

1999 yılında SHÇEK, DİE ve UNICEF tarafından 6 büyük ilde gerçekleştirilen “Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar Katılımcı Eylem Araştırması”nın sonucunda, sokakta çalışan çocukların büyük bir kısmının kente yeni göç eden ailelerin çocukları olduğu ortaya çıkmıştır. DİE’nin 1999 Çocuk İşgücü Araştırması’na göre, bu iç göçün asıl sebebi –ki bu oran %76,2’dir- işgücü amaçlı yapılmaktadır (Kucur, 2016: 61). Köylerdeki tarımsal faaliyet alanlarında etkisini giderek hissettiren ancak gizlenen kapitalist güç, köylüyü kentin sanayisine davet ederek orada köylüyle merhabalaşmıştır. Bu tanışıklık köylüyü, her sektörün

ekmeğini yiyebileceğine, büyük işler başaracağına inandırmış ancak niteliksiz işgücünü temsil eden şehrin yeni insanı; bu hayallerinin suya düşüşü ile karşı karşıya kalmıştır. Ekmeğini aslanın ağzından almaya çalışan köylü; bu uğurda, çocuklarının daha başarılı olacağına inanarak onları da aslanın önüne atmıştır.

Göç eden kitleler başlangıçta barınma ve beslenme ihtiyaçlarını göç ettikleri yerlerdeki akrabaları aracılığıyla karşılamaktadır. Zamanla hayatta kalma stratejileri, onların şehrin periferisinde kendi yaşam alanlarını kurmaya, yani gecekonduları üretmeye itmektedir. Yerleşilen bu alanlarda aileler düşük gelirli vasıfsız işlerde çalışmakta ancak yetersiz gelen bu kazanç, çocuğu da iş ortaklığına davet etmektedir (Meder, 2008: 203). Çocuklar genellikle ebeveynlerinden daha kısa sürede iş bulabilmektedirler. Ki yerleşilen gecekonduarda daha önce göç eden göçmenlerin çalıştırmak zorunda kaldıkları çocukları da varsa; bu durum kentin bir yaşam biçimi olarak algılanmakta; çocuklar gecekondu bölgelerinde erken yaşlarda çalışma hayatına yönlendirilmektedir (Şenol ve Mazman, 2014: 251).

Göçün de etkisiyle ihtiyaçlarını karşılayamadıkları çocuklarıyla aralarında kapatılmaz mesafeler oluşan aileler; kendileri için tahsis ettikleri gettolarda yoksullukla baş etmenin yollarını aramakla meşgulken; kendilerinden giderek kopan çocuklarının, sokaklarda çalışmaya ve hatta yaşamaya başlamalarına sessiz kalmış ve giderek başka birçok toplumsal sorunun oluşmasına zemin hazırlamışlardır (Kucur, 2016: 61).

Günümüz şartlarında, kentin göçmenler için sunduğu fırsat ve işlerin daralmasına, formel piyasaya girişin zorlaşmasına ve kişiyi ayakta tutan geleneksel dayanışma örüntülerinin çözülmesine bağlı olarak göçmen bireylerin kentle ilişkisi büyük ölçüde değişikliğe

uğramıştır. Gecekondu alanlarında barınma seçeneklerinin, iş bulma-kurma girişiminde akraba-hemşeri yardımının, düşük eğitim-vasıf nedeniyle kentsel iş fırsatlarına erişimin neredeyse imkansız hale gelmesi vb. durumlar kente entegre olma yolunda başvuru bir seçenek olmaktan çıkarmıştır. Giderek enformel iş alanlarının vasıfsız-kırsal yeni göçmen kuşaklarında daha belirgin ve sürekli hale gelerek çaresizliğin dozunu artıracaktır (Şen ve Kahraman, 2012: 176).

Göçün çocukları çalışmaya itmesinin altında yatan önemli bir husus da çocuğun şehirdeki imkanlar karşısında kendinden geçip mest olmasıdır. Yabancı olduğu şehrin cazibesine aldanan çocuk; şehirdeki imkanlara erişmenin yollarını aramaya başlamakta; bu amaç uğruna ise sokakta yaşamayı ve de sokakta çalışmayı göze almaktadır. Bu duruma ailelerde yaşanan göç deneyiminin olumsuz sonuçları ve kültürel şaşkınlığın yol açtığı kültür şoku da eklendiğinde çocuğun çocukluğunu yaşayamaması, toplumsal ilişkilerin giderek zayıflaması gibi patolojik sonuçlar da ortaya çıkmaktadır (Okumuş, 2009: 28).

Sözünü ettiğimiz üzere sokakta çalışan çocuklar sorunu, 1990'ların sonlarından itibaren Türkiye'nin önemli toplumsal sorunlarından biri olarak gündeme gelmiştir; sorunun en önemli nedenlerinden biri, zorunlu göç sonucu plansız ve programsız bir biçimde yerlerinden edilen kitlelerin mülksüzleştirilerek kentlere sürülmesidir. Bu mülksüzleştirmeyle başlayan, kent yoksulluğuyla harmanlanan sokakta çalışma sorunu, siyasi ve ekonomik dayanaklara sahiptir ve dayanaklardan bağımsız ele alınması yanlış bir değerlendirmeye götürecektir (Gün, 2017: 43).

1. 2. 2. Aile İçi İlişkiler

Aile en basit tanımıyla, anne, baba ve çocuklarından oluşan, içerisinde birbiriyle kan bağı oluşturmuş bireylerin olduğu bir toplumsal bir birim, küme olarak tanımlanabilmektedir. Ayrıca insan neslinin devamlılığını sağlamak, bireyleri toplumsallaşma sürecine dahil etmek, toplumsal değerleri kuşaktan kuşağa aktarmak gibi özelliklerle donatılmış; karşılıklı ilişkilerin yer aldığı, biyolojik, ekonomik, toplumsal ve hukuki yönleri de bulunan toplumsal bir birimdir (Orhan, 2003: 30).

Bir başka tanıma göre ise; kadın ve erkek olmak üzerine her iki cinsiyetin yeniden üretildiği, ekonomik dayanışma ve çocuk yetiştirme gibi sorumlulukların en iyi şekilde yerine getirildiği, eşler arasındaki cinsel beraberliğin toplum tarafından meşru kabul edildiği bir grup olarak tanımlanmaktadır (Şentürk, 2012: 30).

Gerek çocuk gerekse yetişkin açısından farklı anlamlar taşıyan aile, çocuğun nazarında yaş, cinsiyet, eğitim, meslek vb. değişkenlerin de etkisiyle toplumsal yaşama katıldığı ve hazırlandığı yerdir. Ailede yaşanan geçim sıkıntısı vd. sorunlar, aile içi ilişkileri etkiler. Dolayısıyla bu koşullar altındaki aileler, çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamamakla beraber sağlıklı bir sosyalizasyon yaşamalarına ön ayak da olamazlar. Oysa ailenin bir toplumsal kurum olarak önemi, hemen hemen her toplumda, birincil bir toplumsallaşma kurumu olmasından gelmektedir (Karataş ve diğ., 2016: 14). İçinde yaşadığı ailenin yaşamından, ebeveynlerin birbirine karşı tutum ve davranışından kaçınılmaz olarak etkilenen çocuk (Şentürk, 2012), toplumsallaşma sürecini buradaki yaşanmışlıklar ve model aldığı ailesi üzerinden gerçekleştirmektedir.

İşlevsel olarak bozuk olan ailelerde, bireyler aile sistemini dengede tutabilmek için yeni roller üstlenebilirler. Örneğin alkolik bir anne veya babası olan çocuk, çevresindeki herkese sıcak ve merhametli davranarak, duygusal bakım rolünü benimseyebilir; işkolik ya da başkasıyla gönül ilişkisi olan bir babaya sahip olan ailedeki erkek çocuk, annesine karşı duygusal bir eş olabilme gayretine girebilmektedir (Kasatura, 2002: 224). Bu tip ailelerin çocukları zaman içerisinde ailelerinden kopabilmekte ve kendi yaşam savaşlarını vermeye başlayabilmektedir. Henüz küçük yaşlarda bu sıkıntılarla yüzleşen çocuk, sağlıklı bir sosyalizasyon sürecinin temel basamağını adımlayamayarak, dezavantajlı bir konuma itilmekte ve giderek izole bir hayatın içerisinde sessizleşmektedir. Bu sessizlik ise tabiri-caizse bir tür, çocuğun ‘vur kafasına al ekmeğini’ sürecidir.

Çocukların iş yaşamının bir parçası haline gelmesi, yaşadıkları psikolojik veyahut ekonomik sorunlara karşı üretilen bir ara çözüm niteliğindedir. Bu iş yaşamı deneyimi çocuğu, işi ve okulu arasında sıkıştırmakta; nihayetinde de birini seçmeye itmektedir. Aile bağları zayıf ya da kopuk olan çocuklar genellikle sokakta çalışmaya yönelmektedir. Buradaki en temel itici güç ise, sözü edildiği üzere aile içi ilişkilerdeki sarsıntılardır (Karataş ve diğ., 2016: 14). Bu durumun izlerini ise gerek tarım toplumlarında gerekse sanayi toplumlarında farklı bir renkte görmek mümkündür.

Tarım toplumlarında söz konusu olan tarıma dayalı ekonomik üretim, daha fazla insan emeğine gereksinim duyduğu için fazlasıyla insanı istihdam etmektedir. Bu durum tek ekonomik faaliyetin tarıma dayalı üretim olduğu kırsal alanlarda, kalabalık nüfusa sahip geniş ailelerin şekillenmesine neden olmaktadır. Geniş aile; evlenen oğulları, onların eşlerini ve çocuklarını, anne-babayı kapsayan geleneksel bir aile modelidir ve içinde birkaç kuşağı

barındırmaktadır (Şentürk, 2012: 33-34). Bu kalabalık nüfusun yaşadıkları kırsal alandaki en önemli işlevi ise, hane ekonomisini güçlendirmektir. Bu işlevi en rahat ve hızlı yerine getirebilecek olanlar ise, çocuklar kabul edilmektedir. Çocuk, atikliği ve fiziksel özelliği gereğince bu işlerin en önemli basamağını oluşturmaktadır.

Tarımsal üretimden giderek uzaklaşıp sanayileşme ile tanışmayla beraber, yeni bir aile şekillenmesi söz konusu olmuş ve anne-baba ve çocuklarından ibaret olan çekirdek aile ortaya çıkmıştır. Sanayileşme ve kentleşme süreçleri ile birlikte az nüfustan oluşan bu tip aileler yaygınlaşmıştır (Şentürk, 2012: 36). Ancak bu durum çocuğun çalışma yaşamından soyutlanması ile sonuçlanmamış, çocuk kentsel alanların ve sanayi sektörlerinin de kaçınılmaz iş gücü olmaktan kurtulamamıştır. Çünkü emeğin en ucuz hali olarak görülmektedir. Bununla beraber, sanayileşmenin yol açtığı işsizlik, yoksul ebeveynlerin sayısının artmasına yol açmış ve çocuğu küçük bir iş adamı haline gelmeye zorlamıştır.

Okumuş'un da (2009) ifade ettiği üzere "*çocuklar aile içinde risk altındadır. Bir bakıma risk altında olan ailedir.*" Çünkü aile, aile olma bilincinden yoksun, çocukların geleceğin inşacıları olduğu gerçeğinden uzak, eğitimsiz, toplumsal değişim ve sorunlara ayak uydurabilme donanımına sahip olmayan bir konumdadır. Yoksul ve de işsizdir (Okumuş, 2009: 29). Çocuğu sokakta çalışma noktasına getiren temel problem ise aslında bu tür eksikliklerdir. Çocuk istismarla dolu, sevgisiz bir aile ile zaman geçirmektense; kendi iradesiyle sokağın bir parçası olmayı seçebilmekte; ya da günün neredeyse tüm zamanını sokakta geçirmeyi tercih edebilmektedir. Dışardaki yaşam en açık haliyle; çocuğun gözünde 'kurtuluş kapısı' olarak görülebilmektedir.

Yine ailelerin bakabileceğinden fazla sayıda çocuk dünyaya getirmesi, buna bağlı olarak çocuklarının bakım, gelişim, eğitim ve korunma gereksinimleri karşılama görevini yerine getirmekte yetersiz kalması da ekonomik bir buhrana yol açabilmekte; çocukları sokakta çalışmaya itilebilmektedir (Alparslan ve Karaoğlan, 2012: 270). Sadece sokak ile sınırlandırılmayacak bu çalışma alanı çocuğun iradesi dışındaki dilencilik, hırsızlık ve hatta fahişelik gibi yasadışı iş alanlarını da içerebilmektedir. Bunlar çocuk istismarının, ekonomik boyutunu oluşturmaktır (Efe ve Uluoğlu, 2015: 50).

Genellikle aile gelirlerine katkıda bulunmayı, okul harçlığı çıkarmayı arzulayan çocuklar, sokakta çalışmaya teşvik edilmektedir. Bu teşvik istisnai örnekleri dışında daha çok ebeveynler tarafından yapılmaktadır.

Birey olma yoluna kadarki sürecin ilk basamağındaki çocuk, haklarını korumayı ve benimseyip uygulamayı ailesinden öğrenmektedir. Bu eğitim sonunda çocuk, değerlere ve kurallara uyum sağlayabilen bir birey haline gelebilmektedir. Ailesinde şiddeti ve istismarı gören çocuk, ileriki yaşamında, hak bilincinden uzak, kuralları ihlal eden, şiddeti ve istismarı kendi sosyal ilişkilerinde de yansıtan bir yetişkin halini alacaktır (Karataş ve diğ., 2016: 14). Bu durum ise önüne geçilmesi gittikçe güçleşen istismar ve ihmal konularının alt yapısı olarak kabul edilebilecek bir meseledir.

1. 2. 3. Kültür

Kültürün tüm maddi ve manevi değerleri temsil eden bir unsur olduğu, aşınası olduğumuz en genel tanımıdır. Kültür; bir toplum içerisinde yaşayan bireylerin doğada bulabileceklerinden daha fazla doyum sağlayabilmeleri için başardığı tüm maddi ve manevi

davranışsal düzenlemelerin örüntüsünü ifade etmektedir. Yani kültür, toplumun üyesi olan insanın geliştirdiği tüm bilgi, inanç, sanat, ahlak, gelenek ve alışkanlıkları, toplumsal kurumları kapsamaktadır (Baymur, akt. Karataş ve diğ., 2016: 15). Bu denli geniş bir tanıma sahip olan kültürün belirtilmesi gereken en temel özelliği toplumdaki farklılıkları göstermesidir. Dolayısıyla çocuk ve çalışan çocuk kavramlarının niçin her toplumda farklı tanımlandığının nedeninin de kültür olduğunu anlamak daha da kolaylaşmaktadır.

Çocukların sokakta çalışmasının ya da genel olarak ifade edersek çocuk işçiliğinin giderek yaygınlaşmasında kültürün etkin bir rol oynadığından söz etmek mümkündür. Çocuk sadece ekonomik yetersizlikler sonucunda bir iş kaygısı içine girmemekte; yaşadığı ailenin ve toplumun kültürel değerlerinin etkisiyle de çalışmaya yönelebilmektedir. Aynı çocuğun köyde çalışmasını kentte sürdürebilmesi de bir kültürel neden içerebilmektedir.

Kırsal alanlarda geleneksel yaşam içinde yetişen çocuklar, tarım sektöründe aileleriyle birlikte çalışmakta, çalışmaları sosyo-kültürel bakış açısından hareketle normal karşılanmakta ve hatta gerekli bile görülebilmektedir (Tor, 2010: 33). Bu anlayışa göre çocuk; ailenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunabilecek potansiyel bir işgücü, aile fertlerinin ilerleyen yaşlarında onlara bakabilecek bir sosyal güvence aracı olarak anlamlandırılmaktadır. Çocuk yoksul insanların tek sermayesi olarak kabul edilmekte; bunun yanı sıra ailesinin ve akrabalarının gücünü arttıran bir unsur olarak görülmektedir (Kulaksız, 2014: 97).

Kentsel alanlarda çocuk emeğini, ailelerin kendi işletmelerinde görünür kılmaktadır. Çocuklar kendi aile işletmelerinde ucuz iş gücü olarak görülüp çalıştırılmakta; bunun yanı sıra işletmenin gelecekteki varisi olarak kabul edildiği için ve bunun

gerektirdiklerine alışması adına küçük yaşlarda çalışma yaşamının içinde yer alması sağlanmaktadır. Dolayısıyla çocuğun çalışması olağan karşılanmaktadır (Tor, 2010: 33). Buradan hareketle çocuğun çalışmasının, sadece kırsal tarım toplumlarında değil; kentsel sanayi toplumlarında da aynı kültürel damardan beslendiğini ifade etmek yerinde olacaktır.

Vygotsky'nin öne sürdüğü kültürel pratikleri vurgulayan “toplumsal kültürel kuram”ı, değerlerin, inançların, geleneklerin, bir toplumsal grubun becerilerinin yani kısacası kültürün, gelecek nesillere nasıl aktarıldığını göstermeye çalışmaktadır. Sosyal etkileşimi önemseyen bu kuram, çocuklara kültürel davranış ve düşünme yollarının bu sosyal etkileşime bağlı olarak kazandırıldığını vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra bilgin yetişkinlerin, çocuklarla aralarındaki iletişimlerinden hareketle, çocuklara kültürel açıdan anlamlı etkinlikler aktarabileceğine inanmaktadır (Onur, 2007: 43). Çocuğun içinde yaşadığı kültür, çocuğa çalışmasının normalliği aşılayarak, onu çalışma yaşamının içinde canlı tutmaya çalışmaktadır. Çocuk bu kültür içinde, çalışmasının normalliğine inanmakta ve daha fazla bir gayret içerisine girebilmektedir.

1. 2. 4. Yoksulluk

Yoksulluk kavramı, toplumların farklı değer yapılarına sahip olmalarının ve zaman içerisinde farklı algılanmasının etkisiyle üzerinde görüş birliği sağlanamamış görece bir kavramdır. Yoksulluğu açıklamaya ve kavramsallaştırmaya dair birçok farklı tanımlama söz konusudur. Yoksulluğa ilişkin kavramların açıklanması ve farklılıklarının belirlenmesi ise oldukça güç bir iştir (Şenses, 2017: 62).

Dünya Bankası'nın yoksulluğu; *“asgari yaşam standardına erişememe durumu”* olarak tanımlaması asgari yaşam standardının yoksulluk içindekine önemine gönderme yapmaktayken; yine *“maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve asgari bir yaşam düzeyi sürdürecektir gelirden yoksun olma hali”* (Kulaksız, 2014: 93); *“asgari yaşam standardının gerektirdiği en temel ihtiyaçları karşılayamama, standart bir hayat için vazgeçilmez olan yiyecek, giyecek, barınma, sağlık ve eğitim gibi maddi imkanları sağlayabilecek gelir düzeyine sahip olamama durumu”* (Şenol ve Mazman, 2014: 244) gibi tanımlamalar da ortak bir şekilde yoksulluğun belirleyici noktası olan asgari yaşam standardının altını çizmektedir.

Şenses (2017)'in *“yaşamda kalabilmek için gerekli en düşük maliyetli gıda harcamalarının parasal değeri bir yoksulluk çizgisi oluşturmakta ve bu gelir düzeyine ulaşamayanlar yoksul kabul edilmektedir”* vurgusu ise, sözü edilen ‘asgari yaşam standardı’nın nasıl oluşturulduğuna dair genel bir açıklama sunmaktadır (Şenses, 2017: 63).

Birey ve toplum açısından bir tehdit niteliği taşıyan yoksulluk; insani yoksulluk ve gelir yoksulluğu olmak üzere iki önemli boyutuyla dikkat çekmektedir. Gelir yoksulluğu; edinilen mutlak geliri ön planda tutarken; insani yoksulluk, okur-yazarlık durumlarını, yetersiz beslenme sorunlarını, yaşam süresini, ana-çocuk sağlığının yetersizliğini, önlenemez nitelikteki hastalıkları, mal, hizmet ve altyapı sıkıntılarını, eğitimsizliği, iletişim problemlerini, hijyen koşullarının elverişsizliğini, içme suyuna erişim konusundaki kısıtlılıkları temel alarak, bu konulardaki yoksunlukları kastetmektedir (Memiş, akt. Efe ve Uluoğlu, 2015: 52). Anlaşılacağı üzere yoksulluk, sadece insan onuruna yaraşır bir düzeyin altındaki maddi

imkanların yetersizliği durumunun (Kömürcü ve Negiz, 2016: 973) değil; sosyal yaşam içerisindeki tüm imkanlardan da yoksunluğun (Şenol ve Mazman, 2014: 244) ifadesidir.

Neredeyse tarihin her döneminde, her toplumda karşı karşıya kalınan yoksulluk insanların, gerek kendi özellikleri, gerek doğal koşulları, gerekse de başka insanların yarattığı sorunlar sebebiyle geçimlerini sağlayamamaları, karınlarını doyurmakta güçlük çekmeleri ile alakalı bir olgudur. Yoksulluğun toplumsal bir sorun olarak tartışılmasının tarihsel izleri ise 16.yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan kapitalizmin altında yatmaktadır (Buğra, 2016: 24-25). Ancak 16.yüzyıl öncesinde de dinsel faaliyetlerin etkisiyle daha az görünür kılınan bir yoksulluk sorununun varlığından da bahsetmek gerekmektedir.

16.yüzyıl öncesinde, Ortaçağ Avrupa’sında geçimini sadaka ile sağlayan bir kesim mevcuttu; ve bu kesim tarımsal medeniyetin etkisiyle rahatsızlık uyandırmamaktaydı. Hatta onların varlığı, zenginlerin sadaka vermelerinin yolunu açarak, ruhsal selametlerine vesile olmaktaydı. Dolayısıyla dilencilik ve sadaka, toplumsal düzenin asli bir parçası olarak varlığını korumaktaydı (Buğra, 2016: 24-25). Tabir-i caizse dilenciliği canlı tutmaya çalışan bir gayret söz konuydu; çünkü sadakanın dinsel işlevinin yerine getirilmesi ve ruhsal refahın sağlanabilmesi dilencilerin varlığına bağlıydı. Dilenciler ise, yoksul kesimdi.

16.yüzyılda göç sürecinin, çok sayıda mülksüz insanı bir araya getirerek suç, pislik, bulaşıcı hastalık gibi endişelere yol açması; bununla beraber erken kapitalizmi değerler dünyası içinde giderek güçlendirmesi, şehirlerde yoksul çalıştırma gayretini ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda ise yoksullar birer ‘işgücü’ haline gelmeye başlamışlardır. Bu süreç yoksulluğun giderek artmasına yol açarak bir ‘sadaka reformu’ ihtiyacını doğurmuştur.

Reformun temel amacı; şehirlerin yoksullardan temizlenmesi olmuştur. Bu amaç doğrultusunda da gücü kuvveti yerinde yoksulların barındırılıp çalıştırıldığı kurumlar (workhouse) inşa edilmiştir. Bu kurumlar ise, temele üretimi değil, disiplin ve terbiyeyi koyarak yoksullara atfedilen ahlaki çürümüşlüğü tedavisini üstlenmişlerdir (Buğra, 2016: 25-26). Bu tedavi süreci ise ahlaki anlamda yozlaştığı düşünülen bireyleri bu hastalıktan kurtarmak yerine; kapitalizmin güçlü kolları arasında sıkıştırmıştır.

17.yüzyılın liberal düşünürleri yoksulluk tartışmasını, mülkiyet haklarını temel olarak başlatmış ve bu çizgide sürdürmüşlerdir. Asıl meseleleri; mülkiyet-yoksulluk gerilimiydi. Bu gerilimin ağırlık merkezinde ise yoksulluk ve yoksulluğa ilişkin haklar yer almıştı. Yoksulu bir birey olarak haklarıyla ön plana çıkararak liberalizm 18.yüzyılın da önemli bir parçası olmaya devam etmiş; ancak 17.yüzyılın yoksulluk tartışmalarına ek olarak önemsenmeyen değer yeni sorunlardan söz etmişlerdir. Yoksulluğun doğrudan işsizlikle bir tutulmasının yanlışlığına, çalışan yoksulların da söz konusu olduğuna ve bu yoksulların yüksek ücretle çalıştırılması gerektiğine vurgu yapmışlardır (Gün, 2017: 31-32).

18.yüzyılın sonunda, Sanayi Devrimi ve onu izleyen serbest piyasa ekonomisi koşulları yeni bir duruma zemin hazırlamıştır. İngiltere’de 1834 yılında çıkarılan Yeni Yoksullar Yasası bir dönüm noktası olmuştur. Bu yasanın en çarpıcı noktası; o zamana kadar herkesin gerçekliğini kabul ettiği “çalışan yoksul” olgusunu reddetmesiydi. Adam Smith gibi birçok 19.yüzyıl öncesi düşünürünün de kabul ettiği insanın elde ettiği gelirin, işlerin düzensizliği veya düşüklüğü yüzünden geçimini sağlamasına yetmeyeceği gerçeği; 19.yüzyıl liberallerinin reddiyle karşı karşıya gelmiştir. Onlar tıpkı Ortaçağda olduğu gibi sadakayı, bireysel hayırseverliğin içine oturtmuş, devleti bu işlerin uzağında kalması gerektiğini

savunmuşlardır. Yoksulların, hapisanelere kapatılması veya ölümden beter bir hayatı kabullenmeleri şartıyla yardım alabilmelerini öngörmüşlerdir (Buğra, 2016: 26-27). Ve bu giderek yoksullukla baş edebilmek uğruna bireyi değersizleştiren bir hal almaya başlamıştır.

Sözü edilen tüm bu tarihsel süreçlerin de etkisiyle bireyin işsizliği ve bireysel olarak yoksullaş-tırıl-ması giderek önemli problemlerin kapılarını aralamıştır. Bu kapıdan tüm problemleri çıkarıp en son kendisi çıkan toplumsal yoksulluk günümüzün de tartışmalı konularından olmuştur. Yoksulluğun bir süreç olarak ele alınması yaşanan anı tarihselleştirmekte; dolayısıyla da yoksulluğa ilişkin ortaya çıkan göstergelerin her birini -işsiz olmak, kadın olmak, çocuk olmak, gecekonduda yaşıyor olmak- tarihsel bir soruna dönüştürmektedir (Özüğurlu, akt. Gün; 2017: 19). Tarihsel sorunların referansı ile açıklanabilen yoksulluk sorununun en önemli parçası ise çocuklardır. Onur (2017)'un da ifadesiyle; *“çocukluğun tarihi, aynı zamanda yoksulluğun tarihidir”* ve *“özellikle dünya savaşları sırasında yaşanan çocukluklar tam bir sefalet örneğidir”* (Onur, 2017: 125).

Temel bir problemin ana basamağı kabul edilebilecek olan yoksulluk, çocukların iş piyasasındaki konumunun en belirleyici faktörüdür. Tarih boyunca uygulanan tüm politikalar bir kısır döngüyü ortaya çıkarmış; bireyin kendi halindeki yoksulluğunun giderek aile içerisine ve oradan da tüm topluma mal olmasına sebep olmuştur. Topluma mal oluş hikayesinin en gerçekçi yanı ise çocuklarda rahatlıkla gözlemlenebilen gerek kendisi gerekse ailesi için verdiği geçim mücadelesidir. Şişman (2006) bir çalışmasında; sokakta çalışan çocukların %92,4'ünün annesinin, %16,7'sinin ise babasının çalışmadığını; çalışan babaların %69,7'sinin işçi, inşaat işçisi veya seyyar satıcı olduğunu ifade ederek ebeveyn yoksulluğunun

çocukları nasıl çalışmaya ittiğinin tablosunu sunmuştur (Şişman, 2006: 264). Hane içindeki yoksulluğun sebepleri tahmin etmek ise pek de güç görünmemektedir.

Hanedeki yetişkinlerin yeterli eğitim, bilgi ve becerilere sahip olmaması, piyasada iş bulamamalarına veya vasıfsız birer işçi olarak düşük ücretle çalışmalarına yol açmıştır. Bu gidişat beklenen hane yoksulluğunu ortaya çıkararak; ebeveynlerin çocuğun kazancına ihtiyaç duymalarına, çocuklarının eğitim masraflarını karşılayamayacak hale gelmelerine ve bunun sonucunda da çocuklarını sokakta çalıştırmalarına sebep olmuştur (Tor, 2010: 32-33).

Aile yaşanan tüm ekonomik sorunlar, çocuğun da ailesi ile beraber giderek yoksullaşmasına yol açmıştır. Yoksul çocuk, yaşamsal ve gelişimsel tüm maddi ve duygusal kaynaklardan faydalanamayan, potansiyelinin tümünü kullanamayan, toplumun bütün ve eşit bir parçası olamayan kişiyi ifade etmektedir (Durgun, akt. Kulaksız 2014: 99).

UNICEF'in, çocuk yoksulluğu göstergeleri; bebek ve çocuk ölüm oranları, beş yaş altında düşük ağırlık, beş yaşın altında boy uzunluğu, temiz içme suyuna ulaşan nüfus oranı, tam aşılı çocuk oranı, ilköğretime başlayan çocuk oranıdır (Kurnaz, 2007: 49-50). Bunların yanı sıra evlerinde radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçları olmayan çocukların, şiddetli bilgi mahrumiyeti yaşamaları da onların yoksulluklarının temel göstergelerinden biridir (Durgun, 2011: 147).

UNICEF Dünya Çocuklarının Durumu (2001) Raporu'na göre; "yoksulluğun pençeleri bir aileye uzandığında, bundan en çok etkilenen, en çok zarar görenler; yaşama, gelişme ve büyüme hakları riske atılanlar, o ailenin en küçük üyeleridir. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde doğan her 10 çocuktan dördü aşırı yoksulluk içindeki bir dünyaya

gelmektedir. Çocuk haklarının yaygın bir biçimde ihlali de temelde gene yoksulluktan kaynaklanmaktadır” (UNICEF, 2001).

1. 3. Çocuk İşçiliği

Çocukların çalıştırılması sorunu tarihin her döneminde söz konusu olmasına rağmen, çocuk işçiliği kavramı çok eskilere dayanmamaktadır (Duyar ve Özener, 2003: 12). Kavram, sanayileşmenin getirdiği sosyo-ekonomik değişikliklerle yeniden anlamlandırılmış, çocuğun çalışması büyük bir dönüşüm yaşayarak çocuk işçiliği halini almıştır.

ILO'nun çalışmalarında özel bir yere sahip olan çocuk ve çocuk işçiliği kavramları günümüzde de neredeyse birçok literatürün çalışma alanına girmiştir. ILO, 15-24 yaş grubunu “genç işçi” olarak kabul etmekte; 15 yaşın altında aile bütçesine katkıda bulunabilme ya da yaşamını kazanabilme amacıyla çalışanları ise “çocuk işçi” olarak ifade etmektedir (Tor, 2010: 27). 4857 Sayılı İş Kanunu da ILO'nun yaptığı ayırımdan hareketle, 15 yaşına kadar olanları çocuk işçi, 15-18 yaş arasında olanları ise genç işçi olarak kabul etmiştir.

Belirli “çalışma” biçimlerinin “çocuk işçiliği” sayılıp sayılamayacağı, çocuğun yaşına, yaptığı işin türüne ve işin aldığı zamana, işin gerçekleştiği koşullara ve ülkelerin bu alanda gözettikleri hedeflere bağlıdır. Hangi çalışma biçiminin çocuk işçiliği sayılacağına yanıtı ise dolayısıyla, ülkeden ülkeye sektörden sektöre farklılık gösterebilmektedir (www.ilo.org).

ILO, en kötü biçimlerdeki çocuk çalışmasını ortadan kaldırmayı ve dünya kamuoyunu harekete geçirmeyi hedefleyen düşüncesinden hareketle, çocuk işçiliğini çocukları çocukluklarını yaşamaktan yoksun bırakan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksilten, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı işler olarak tanımlamaktadır (Şişman ve Etçi, 2017: 175). En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğini ise;

- Çocukların kölelik ve kölelik benzeri (çocukların alım-satımı, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması, askeri çatışmalarda zorla ya da zorunlu tutularak kullanılması) uygulamaların tüm biçimlerinde yer alması;
- Çocukların fahişelikte ve pornografik yayınların üretiminde kullanılıp, bu amaçlarla tedarik edilip sunulması;
- Çocukların uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu gibi maddelerin tüketim ve ticaretinde kullanılması;
- Çocukların yaptıkları işin onların sağlık, güvenlik ya da ahlaki gelişimlerini etkileyebilmesi, durumlarından hareketle tanımlamaktadır (www.ilo.org).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı çocuk işçiliğini, 18 yaşın altındakilere fiziksel, zihinsel ve ahlaki açılarından zarar veren, onların eğitim hayatlarına olumsuz etki eden ve istismar eden bir çalıştırma biçimi olarak kabul etmektedir.

1. 4. Dünya’da Çocuk İşçiliği

Dünya tarihi boyunca çalışma yaşamının bir parçası olmaktan geri tutulmayan çocuk, birçok ihmal ve istismarın yansımalarıyla doludur. Çocuğun çalıştırılması, 16.yy’da Amerika’daki köle ticareti ile kendini göstermeye başlamış, 18-19.yy’da İngiltere’deki Sanayi

Devrimi ile giderek trajik boyutlara gelmiştir (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 13). Başlangıçta köleliğin ucuz bir parçası olmayı ifade eden çocuk, yeni anlamıyla sanayi toplumlarının vazgeçilmez işgücünü temsil etmeye başlamıştır.

17.yy'a kadar uşaklar, erler ve hizmetkarlar ile aynı anlamları içeren çocuklar, Ortaçağın yetişkinlerinin küçük örnekleri gibi görülmüştür. 12-13 yaşlarında savaşa katılmak gibi yetişkin yaşamına ait olan durumların içinde yer alabilmeleriyle birlikte yaşam sürelerinin kısalması da kaçınılmaz olmuştur. 18-19.yüzyıllarda yaşanan sanayileşme süreci sonucunda toplumsal yapıda yaşanan zorunlu değişimler beraberinde, çocuğun anlamsal olarak değişimini de getirmiştir (Karataş ve diğ., 2016).

Sanayi Devrimi'yle birlikte kalifiye işgücünün yerine daha ucuza çalışan kadın ve çocuklar almaya başlamış, günde 16-18 saate kadar olumsuz koşullar altında çalıştırılmışlardır. Bu durum ise çocuk emeğinin önceki zamanlarla karşılaştırılmayacak kadar büyük ve de yoğun sömürsünü ortaya çıkarmıştır (Efe ve Uluoğlu, 2015: 50). Sürüp giden sefalet koşulları altında çalıştırılan çocuklar, git gide toplumun dikkatini çekmeye başlamış ve zamanla soruna yönelik çözüm yolları arama yoluna gidilmiştir.

Büyük değişimlerin dönüm noktasını oluşturan Sanayi Devrimi, çocuk emeğinin sömürülmesinin başlangıç noktası olmamış, ancak bu durumun devasa bir soruna dönüşmesine yol açmaktan geri kalmamıştır. Günümüzde de hala sona erdirilemeyen bu sorun, sunulan istatistiki veriler ışığında ne denli ciddiye alınması gereken bir problem olduğunu yeniden yeniden hatırlatmaktadır.

Çocukların çalıştırılması ile ilgili çalışmaların ilkinin İngiliz Baronu Sir Robert Peel'in 1802 tarihli imalathaneler ile ilgili yasa teklifi oluşturmaktadır. Çocuk emeğini ortadan kaldırmak için yapılan uzun soluklu mücadelenin mihenk taşlarından birini teşkil etmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır (Sunal, 2011: 118). Yasa, çocukların çalışma saatlerini, çalıştıkları yer tarafından giysi ve yatacak yer ihtiyaçlarının teminini, eğitimlerinin devamlılığının sağlanmasını ön planda tutan maddeler içermekteydi.

Milletler Cemiyeti'nin 26 Eylül 1924'te yayımladığı Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi ile Birleşmiş Milletler tarafından 20 Kasım 1959'da yayımlanan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme de çocukların haklarını vurgulamaları açısından önemli görülmektedir. Bu metinlerde çocuklar, özel bakıma ve korunmaya ihtiyaç duyan kişiler olarak ifade edilmiş, hiçbir ayrıma gidilmeksizin tüm çocukların gelişimleri için her türlü olanağa sahip olmaları gerektiği belirtilmiştir.

Dünya genelinde istihdam içindeki çocukların sayısı 264 milyondur ve 2012 yılında 5-17 yaş arasında 168 milyon çocuk işçi bulunmaktadır. Söz konusu rakam 4 yılda 215 milyondan 168 milyona gerilemiştir. Diğer ülkeler kategorisinde yer alan ülkeler haricinde çocuk işçiliği gerilemiştir. Bu durum ülkelerin gelir düzeyinin artmasına bağlı olarak çocuk işçiliğinin azaldığını göstermektedir (<http://disk.org.tr>). Dolayısıyla gelişmiş ülkelerde bu sayı azdır.

ILO'nun "Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve Ülkeler ILO Bildirgesinin İzlenmesi Çerçevesindeki 2006 Küresel Raporuna" göre, çalışan çocukların %69 gibi çok büyük kısmı tarım sektöründe, %22'si ise hizmet sektöründe bulunmaktadır. Tüm yaş gruplarındaki kız ve

erkek çocukların çalışma yaşamına katılımları, 2000-2004 yılları arasında mutlak ve göreceli olarak her üç sektörde azalma göstermektedir. Dünyada çalışan çocuk sayısı 2000-2004 yılları arasında 246 milyondan 218 milyona gerileyerek %11 oranında düşmüş, 218 milyon çalışan çocuğun 126 milyonunun tehlikeli işlerde çalıştığı belirtilmiştir.

Bugün dünya üzerinde 15 yaşından küçük yaklaşık 400 milyon kadar çocuk çalıştırılmaktadır. Bu çocukların %98'ini Üçüncü Dünya Ülkelerinin çocukları oluşturmaktadır. 10-14 yaş aralığındaki çocukların %11'i ise üretim içerisinde yer almaktadır. ILO'ya göre Üçüncü Dünya Ülkelerinde 10-14 yaş grubu arasında olan çocukların 1/4'ü iş yaşamının içindedir. BM Çocuklara Yardım Fonu'nun (UNICEF) "Sömürüyü Durdurun-Şimdi" kampanyası çerçevesinde yayınladığı raporda dünya üzerindeki her 12 çocuktan birinin kötü şartlar altında çalıştırıldığı ya da cinsel istismara uğradığı belirtilmiştir. Rapor, 18 yaşın altında yer alan 180 milyon çocuğun "çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri" olarak anılan işlerde çalıştırıldığını gözler önüne sermektedir. Okul çağındaki 114 milyon çocuk ilkokula hiç başlamamış, dünyada yaşayan 1 milyar çocuğun ise sefalet içinde olduğu belirtilmiştir (Fuat, 2008).

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün çalışmalarına göre, çocukların istihdamı tarım sektöründe yoğunluk göstermektedir. 2008 yılı itibariyle çocuk işçilerin %60'ı, 2012 yılı itibariyle %58,6'sını tarım sektöründe çalışmaktadır. Sanayi sektöründe bu oran 2012'de %25,4'tür. Bununla beraber hizmet sektöründe toplam 54 milyon, sanayi sektöründe ise 12 milyon çocuğun işçi olarak çalıştırıldığı tahmin edilmektedir. Çocuk işçilerin 2012 yılı itibariyle oransal olarak %59,4'ünü erkekler, %40,6'sını kızlar oluşturmaktadır (Efe ve Uluoğlu, 2015: 62-63).

5-14 yaş grubundaki çocukların neredeyse tüm dünya ülkelerinde ekonomik faaliyet oranı gittikçe azalma göstermiştir. Çocuk işçiliğinin nasıl bir dağılım gösterdiğine bakacak olursak; Latin Amerika ve Karayipler, 2000 yılında %16,1 iken 2004 %5.1 gerileyerek, en hızlı düşüşün yaşandığı bölge olmuştur. Türkiye, altı yılda çocuk istihdam oranını yarı yarıya azaltmayı başarmış, Asya-Pasifik ve Siyah Afrika Ülkelerinde çocuk istihdam oranlarında çok sınırlı azalmaların olduğu dikkat çekmiştir. Diğer taraftan Latin Amerika'nın çocuk istihdam oranını 1/3'e indirerek en başarılı kıta olduğunu belirtmekle beraber, yine de Latin Amerika'da çocuk istihdam oranının %5,2 ile Türkiye'nin iki katı olduğu tespit edilmiştir. Dünyada 5-14 yaş grubunda yer alan tehlikeli işlerde çalışan çocukların sayısının üçte bir oranında azalması önemli bir gelişmedir. Bu düşüş hızının gelecek on yılda sürmesi durumunda 2016 yılına kadar çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kalkabileceği tahmin edilmektedir (TÜRK-İŞ, akt. Tor, 2010: 31-32).

Fişek Enstitüsü'nün yaptığı çalışmalar, Avrupa Birliği'ndeki çocuk işçiliğini tarım, aile işçiliği, insan kaçakçılığı ve seks işçiliği olarak anlaşılması gerektiğini göstermektedir. Başta eski Doğu Bloku ülkeleri olmak üzere kimi Avrupa ülkelerinde çocuklar sokak satıcılığı, araba yıkama, ayakkabı boyacılığı ve dilencilik gibi işlerde zorla çalıştırılmakta, bunların dışında İtalya, İrlanda, İspanya, Polonya gibi ekonomisinde tarıma dayalı faaliyetlerin önemli yer tuttuğu ülkelerde ise tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılmaktadır. İngiltere'de çalışan çocukların yaklaşık %50'sinin kayıt dışı çalıştığı da belirtilmektedir (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 20). Anlaşılacağı üzere, dünya çocukları, ekonomik sömürüye uğrayarak, öğrenim ve oyun hakları suistimal edilerek yetişkin yaşamı içerisinde büyük bir yaşam mücadelesi vermeye çalışmaktadırlar.

Dünya’da çocuk işçiliği giderek azalma göstermekle beraber; bu azalmanın içerisinde kayıt dışı istihdamı içerdiğinin vurgulanması gerekli görülmektedir. Gizli bir artışı içinde içten içe besleyen ve tehlikenin büyüklüğünü fark eden Dünya ülkeleri, çocuk işçiliğini önlemeye yönelik uzun yıllara dayanan çalışmalara imza atmıştır.

Bununla beraber günümüzde çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması hem AB üyeliği açısından hem de devletlerin insan haklarına saygıyı önemseyen çağdaş bir devlet profili çizebilmeleri açısından önem taşımaktadır. Her biri farklı bir toplumsal içeriğe sahip olan aday ülkelerin; çocuk işçiliği ile ilgili mücadele ve ilerlemeleri dikkate alınmış, bu bağlamda politikalar geliştirilmiştir (Tat, 2016: 109).

1. 5. Türkiye’de Çocuk İşçiliği

Türkiye’de çocuk işgücünün kullanımına dair ilk tarihsel örnekleri Osmanlı Dönemi’nin Ahi kurumlarında görülmektedir. Çalışanların çırak-kalfa-usta hiyerarşisi içinde, baba-evlat enformel ilişkisi ile idare heyetinin denetim ve gözetimi altında çalışması söz konusuydu. Bu kurumlarda her çırağın mutlaka okuma yazma öğrenmesi ve her ustanın da çırağın ahlaki değerlerinden sorumlu olması gerekmektedir. Zamanla, Osmanlı İmparatorluğu’nun sanayileşme dönemine geçmesiyle beraber, tarımda aile temelli işlerde çalışan çocuklar, sanayi ve hizmet sektörlerinde yer almaya başlamışlardır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise çocuk işçiliği, mesleki teknik eğitimin bir parçası olarak görülmüş ve bu alanda yasal düzenlemeler yapılarak okul ve çevre ilişkilerine önem verilerek bölgelerin eğitim ihtiyaçları üzerinde durulmuştur (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 25).

Çocuk çalışmasının giderek bir sorun haline gelmeye başlamasının tarihi, aslında 1900'lerin başında Osmanlı İmparatorluğu'nun, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşında yer almasına dayandırılmaktadır. Bu savaşlarda birçok cephede savaşan Osmanlı İmparatorluğu, cephelerde çok sayıda askerin şehit düşmesi ile o askerlerden geriye kalan kimsesiz hale gelen çocuklar sorununu doğurmuş, savaş sonrasında büyük illere yapılan göçler sonucunda ise pek çok aile sosyal ve ekonomik yönden çöküşe uğramıştır (Güngör, 2008: 16-17).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1980'lere kadarki dönemde kırdan kente yapılan göçlerle hızlı bir kentleşme süreci yaşanmış, 1990'lı yıllara damgasını vuran neo-liberal sosyo-ekonomik politikalar ise göç, işsizlik, terör ve yoksulluk gibi temel problemleri derinleştirmiştir. Bu süreçler, kentlerin varoşlarında, işsiz ya da geçici işlerde çalışan, hiçbir sosyal güvencesi olmayan, çocuklarını çalıştıran yeni mahalleler oluşturmuştur. Bu mahallelerin yetişkinler yerine çalıştırılan çocukları, başta sokakta olmak üzere tarım ve sanayi sektörlerinde belirginleşmiş, zamanla eğitim hayatlarından koparak sokağı yaşam alanları olarak görmüş, madde kullanımına ve suça yönelmişlerdir. Böylece gerek kendileri gerekse toplumun geleceği için bir tehdit unsuru olarak görülmüşlerdir (Güngör, 2008: 27-28).

Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüz Türkiye'sine kadarki çocuk işçiliği sorunu her geçen gün biraz daha büyümüş ve geleceğin de önüne geçilmesi giderek güçleşen sorunlarından olmuştur.

TÜİK'in gerçekleştirdiği Çocuk İşgücü Araştırması'nın sonuçlarına göre; Türkiye'de 6-17 yaş grubunda yer alan ve ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuk sayısı 1994

yılında 2 milyon 269 iken, 1999 yılında 1 milyon 630 bine, 2006 yılında 958 bine inmiştir. 1994-2006 yılları arasını kapsayan çalışmada çalışan çocukların sayısında 1 milyon 3111 binlik bir azalma olduğu gözlenmiştir (Şen ve Kahraman, 2012: 174). Bugün ise 82 milyon 3 bin 882 kişiden oluşan nüfusunun 22 milyon 920 bin 422'sini çocukların oluşturduğu Türkiye’de 2014-2017 yılları arasında 709 binden, 678 bine düşen çalışan çocuk sayısı ise son 1 yılda 7 bin artarak 678 binden 685 bine yükseldi (www.haberturk.com).

1994-2006 yıllarında 6-14 yaş grubundaki çocukların istihdamı, kentsel kesimde 1994 yılında 611 bin, 1999 yılında 478 bin, 2006 yılında 457 bin kırsal kesimde ise; 1994 yılında 1 milyon 659 bin, 1999 yılında 1 milyon 151 bin, 2006 yılında 502 bine inmiştir (Tor, 2010: 28). 2006 yılından 2012 yılına kadar kentsel kesimde 490 binden 400 bine inmiş; kırsal kesimde ise 400 binden 493 bine çıkmıştır (TÜİK, 2012).

TÜİK’in 2006 yılı Çocuk İşgücü Araştırması sonuçlarına göre, 6-17 yaş grubunda yer alan ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuk sayısının son 12 yılında tüm sektörlerde toplam olarak %58 oranında azalma göstermiştir. 1994 yılında toplam 2 milyon 270 bin olan ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuk sayısı 2006 yılında 959 bine gerilemiştir. Bu gerileme ise büyük ölçüde tarım sektöründe çalışan çocuk sayısının azalmasından kaynaklanmıştır. Bu azalma, 6-17 yaş grubu için, tarım sektöründe %74, sanayi sektöründe %30, ticaret sektöründe %54 olarak gerçekleşmiştir. Bu veriler ışığında; 5 yıllık zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılmasının ve ILO’nun çocuk işçiliğini önlemeye dair çalışmalarının 1994-1999 ve 2006 yıllarında çalışan çocukların sayısında ciddi anlamda bir azalmaya yol açtığını belirtmek yerinde olacaktır (Tor, 2010: 30).

2006 yılından 2012 yılına kadarki süreçte bu yaş grubundaki çocukların sektörel dağılımı farklılık göstermiş; 2006 yılında tarım sektöründe çalışan çocuk sayısı 326 bin iken 2012 yılında 399 bine yükselmiş, sanayi sektöründe bu sayı 275 binden 217 bine inmiş, hizmet sektöründe ise 289 binden 277 bine düşmüştür (TÜİK, 2012). Bununla beraber istihdam içinde değerlendirilmeyen, ev işlerinde çalışan çocukların sayısı ise 413 bindir (Şişman ve Etçi, 2017: 177). Bu çocuklar, ücretsiz aile işçisi konumundadır. Kendi haneleri içindeki faaliyetleri gerçekleştiren bu gruptaki çocuklar, kırsal ya da kent toplumu olması fark etmeksizin tüm toplumların kaçınılmaz gerçeğidir.

Çocuk istihdamı sorununa cinsiyetler açısından bakıldığında, istihdamdaki erkek çocuk sayısı 1994 yılında 1 milyon 372 bin, 1999 yılında 955 bin, 2006 yılında 632 bin olarak belirtilmiş, kız çocukların sayısı ise 1994 yılında 898 bin, 1999 yılında 675 bin, 2006 yılında ise 326 bin olarak tespit edilmiştir. 1994 yılından 2006 yılına kadar istihdam edilen erkek çocuklarının sayısı istihdam edilen kız çocuklarının iki katı olarak dikkat çekmiştir (Tor, 2010: 28). 2006 yılında istihdam edilen erkek sayısı 601 binden 2012'ye kadar 614 bine çıkmış; kız sayısı ise 289 binden 279 bine düşmüştür (TÜİK, 2012). İstihdamda erkek çocuklara yönelinmiş, kız çocuklarının istihdamı ise azalma göstermiştir. Günümüzde istihdam edilen kız çocuk sayısı daha da azalma göstermiş 187 bine düşmüştür (www.haberturk.com).

TÜİK 2017 Hane Halkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre, 2016 yılında işgücüne katılma oranı erkek çocuklarında %27,8 iken aynı oran kız çocuklarında %13,4 olarak gerçekleşmiş, bu oran 2017 yılında ise erkek çocuklarında %28,5 iken, kız çocuklarında %11,8 olarak belirtilmiştir.

Ekonomik işlerde çalışan çocukların çalışma nedenlerine bakıldığında ise, 6-17 yaş grubundaki çocukların çalışma nedenlerinin başında %41.1 ile “hane halkı gelirin katkıda bulunmak”, ikinci sırayı %28.7 ile “hane halkının ekonomik faaliyetlerine yardımcı olmak”, üçüncü sırayı ise %15.2 ile “iş öğrenmek, meslek sahibi olmak” almaktadır. Ailenin isteği nedeni ile çalıştığını belirten çocukların oranı %6, kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalışan çocukların oranı ise %6.8’dir (TÜİK, 2012).

Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre, Türkiye’de çalışan çocukların çalışma nedenlerine bakıldığında çocukların ağırlıklı olarak hane halkı gelirin katkıda bulunmak amacıyla çalıştıkları görülmekte (% 38.4), bunu ise hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak için çalışma durumu izlemektedir (% 19.7) (www.ilo.org).

Sokaklarda yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklara dair sayısal verilere ulaşmak zor olmakla beraber; bu zorluk sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocukların çalıştıkları yerler belli dahi olsa, tam olarak sayılarını belirlemenin neredeyse imkansız oluşundan ve bu çocukların sayılarının iklime, gece ve gündüze, mevsimlere göre değişim sergileyişinden kaynaklanmaktadır (Kömürcü ve Negiz, 2016: 976). Çocuklar, sokaklar çalıştıkları halde istihdamın parçası olarak görülmemekte, dolayısıyla resmi kayıtlarda tahmini sayılarla yer bulabilmektedirler.

Türkiye’de en az 42.000 çocuğun sokaklarda yaşadığı ya da çalıştığı tahmin edilmekle beraber bu sayı gayri resmi rakamlarla 80.000’e kadar çıkmaktadır. Bu çocukların büyük çoğunluğu, çok az belediyenin sağlayabileceği daha iyi yaşam standartları arayışı ile şehirlere akın eden ve sosyal olarak sınırlılıkları olan göç etmiş ailelerin çocuklarından

oluşmaktadırlar (<https://www.unicef.org>). Bu tarz arayışların dışında savaş, doğal afet, kan davaları vd. durumlardan dolayı göç eden ailelerin söz konusu olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Türkiye’ye son dönemlerde Suriye’deki iç savaştan kaçarak sığınan ve resmi ağızlardan yaklaşık 3 milyonu aştığı ifade edilen sığınmacılar bunun önemli bir örneğidir. Bu göç hareketi sonrasında sokaklarda çalışan çocuk sayısında Türkiye’nin büyük kentlerinde ve Güneydoğu illerinde gözle görülebilir büyük bir artış olduğu gözlemlenmektedir (Şişman ve Etçi, 2017: 177).

Türkiye’de çocuk nüfus oranının illere göre dağılımına bakacak olursak; adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre, 2017 yılında en yüksek çocuk nüfus oranına sahip olan il, %46,7 ile Şanlıurfa olmuştur. Şanlıurfa ilini ise %45,2 ile Şırnak ve %43,7 ile Ağrı izlemiştir. Çocuk nüfus oranı en düşük olan üç il ise sırasıyla %17,2 ile Tunceli, %18,4 ile Edirne ve %19 ile Kırklareli olmuştur (TÜİK, 2017). Güneydoğu illerindeki bu artışta Suriye’den yapılan göçün etkisi son derece önemlidir. Bunun etkinin en görünür sonucu ise, çocuk işçiliğinde görülen artıştır.

Ankara İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi’nin “Türkiye’de Çocuk İşçiliği ve Çocuk İş Cinayetleri Raporu”na göre 2013 yılından 2018’in ilk 5 ayına kadar 319 çocuk, iş cinayetleri nedeniyle yaşamını yitirmiş, bu çocuk işçi ölümlerinin en çok yaşandığı iller ise mülteci/göçmen nüfusunun yoğun olduğu Adana, Urfa ve Antep olmuştur. Bu illerde 2014-2016 yılları arasında 13 bin 616 sigortalı çocuk işçi iş kazası geçirmiş, bu çocukların 145’i 14 yaşında, 1003’ü 15 yaşında, 4 bin 258’i ise 16 yaşında hayatını kaybetmiştir. 2014-2016 yılları arasında iş kazası geçiren toplam çocuk işçi sayısındaki artış yüzde 80’i bulmakla beraber, iş

kazası geçiren çocuk işçilerin iş kazası geçiren sigortalılar içerisindeki oranı da bu yıllar arasında sürekli artış göstermiştir (<http://www.kesk.org.tr>).

Uzun süreden beri kırsal yerleşimden kentsel yerleşime ve tarımsal ekonomiden sanayi ekonomisine doğru bir geçiş süreci yaşamakta olan Türkiye’de, büyük ve önemli kentlerin merkezlerine doğru gerçekleşen göçün etkisi, sosyal destek ağlarındaki yetersizlik veya kent yaşamına uyum sağlayamama gibi sorunlar, çocuk işçiliğini daha da fazla gündeme getirmekte, özellikle ailesinin gelir düzeyini arttırmayı amaçlayan bu uğurda sokaklarda ve marjinal sektörlerde çalışan çocukların sayısı belirgin bir şekilde artış göstermektedir (www.ilo.org).

Bugün Türkiye’de 2 milyona yakın çocuk işçi olarak çalıştırılmaktadır. Son bulmayan bu süreç büyük açmazları da beraberinde getirmektedir. Türkiye temel problemi halindeki çocuk işçiliğini önlemeye dayalı bir takım süreçlerin içerisine girmiş ve bu süreçlerde bu soruna yönelik önemli adımlar atmıştır.

1. 6. Dünya’da ve Türkiye’de Çocuk İşçiliğine Yönelik Çalışmalar

Avrupa Sosyal Şartı 18.10.1961 yılında Torino’da imzalanmış, 16.06.1989 tarihli ve 3581 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunmuştur.

Avrupa Konseyi’nin temel belgelerinden olan Avrupa Sosyal Şartı’nın 7.maddesinde “Çocukların ve Gençlerin Korunma Hakkı” başlığı altında çocuk ve genç işçilerin çalışma koşulları belirlenmiştir. 7.maddeye göre; 15 yaşın altındaki çocukların istihdamı yasak olmakla beraber, 15-18 yaş grubundaki gençlerin de işyerleri tarafından korunması gerekmektedir. Ayrıca çocuk ve genç işçilerin daha da lehine olabilecek bir

yaklaşım göstererek başlangıçta 16 olan yaş tavanını, 18'e çıkararak çalışma saatlerinin sınırlanması için uygun çocuk ve genç yaşını netleştirmiş, üç hafta olan asgari ücretli yıllık izin süresini de dört haftaya çıkarmıştır (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 19).

Şartın 7.maddesinin 10.bendinde ise *“çocukların ve gençlerin özellikle doğrudan veya dolaylı olarak işlerinden doğan tehlikeler başta olmak üzere, uğradıkları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel olarak korunmaları hakkını üstlenir”* hükmüne yer vererek, kötü şartlardaki çocuk işçiliğinin yasaklanmasının sağlanması amaçlanmıştır (Alpar, 2002: 5).

1946 yılında Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu adıyla kurulan UNICEF'in başlangıçta, İkinci Dünya Savaşı sonunda 13 Avrupa ülkesindeki çocuklara yardım etmek amacıyla kuruldu. Ancak 1953 yılında Birleşmiş Milletler sistemi içinde kalıcı bir örgüt haline gelmesine, sadece acil yardım gerektiren durumlarla sınırlı kalmayıp tüm dünyadaki uzun vadeli kalkınma çalışmalarına katkıda bulunmasına karar verildi. 1961 yılında ise eğitim sorununu çalışmaları arasına dahil etti (www.unicef.org).

UNICEF çocukların ihtiyacı olan bakım ve uyarımın sağlanmasına yardımcı olmakta, çocukların cinsiyet ayrımına uğramadan eğitilmeleri konusunda aileleri özendirilmekte ve şiddet, sömürü, taciz ve ayrımcılıktan uzak, güvenli bir yaşam sürdürebilmeleri amacıyla çalışmalar da bulunmaktadır. UNICEF'in temelini ise, tüm dünya çocuklarının bedensel, mental ve sosyal bakımdan mümkün olan en üst seviyeye erişecek şekilde gelişebilmeleri için gereken haklarını belirleyen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi oluşturmaktadır (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 17).

156 Ülke Ofisi, 34 Milli Komitesi ile 190 ülkede güçlü bir alana yayılan UNICEF, Türkiye’de 1951 yılında çocuklar için alan araştırmaları ile işlerlik göstermiştir.

Çocuk işçiliğiyle mücadelesinde ILO ile birlikte ortak programlar yaparak, çocuk haklarının tanıtımı konusundaki faaliyetlerinde çocuk işçiliğinin zararları konusundaki farkındalığın artırılmasını hedeflemektedir (Efe ve Uluoğlu, 2015: 57). 190 ülkede üzerinde durulan ve birçok politikayla iç içe yürütülen UNICEF’in çalışmaları çocukları ön planda tutması sebebiyle neredeyse tüm dünyada son derece önemli bir yer tutmaktadır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiştir. Sözleşme;

- *Uluslararası İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nde, Birleşmiş Milletlerin, çocukların özel ilgi ve yardıma hakkı olduğunu ilan ettiğini anımsayarak,*
- *Toplumun temel birimi olan ve tüm üyelerinin ve özellikle çocukların gelişmeleri ve esenlikleri için doğal ortamı oluşturan ailenin toplum içinde kendisinden beklenen sorumlulukları tam olarak yerine getirebilmesi için gerekli koruma ve yardımı görmesinin zorunluluğuna inanmış olarak,*
- *Çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış havasının içindeki bir aile ortamında yetişmesinin gerekliliğini kabul ederek,*
- *Çocuğun toplumda bireysel bir yaşantı sürdürebilmesi için her yönüyle hazırlanmasının ve Birleşmiş Milletler Anlaşmasında ilan edilen ülküler ve özellikle barış, değerbilirlik, hoşgörü, özgürlük, eşitlik ve dayanışma ruhuyla yetiştirilmesinin gerekliliğini göz önünde bulundurarak,*
- *Çocuk Hakları Bildirisi’nde belirtildiği gibi “çocuğun gerek bedensel gerek zihinsel bakımdan tam erginliğe ulaşmamış olması nedeniyle doğum sonrasında olduğu kadar, doğum öncesinde de uygun yasal korumayı da içeren özel güvence ve koruma gereksiniminin bulunduğu” nu hatırd tutarak,*

- *Dünyadaki ülkelerin tümünde çok güç koşullar altında yaşayan ve bu nedenle özel bir ilgiye gereksinimi olan çocukların bulunduğu bilinci içinde,*
- *Çocuğun korunması ve uyumlu gelişmesi bakımından her halkın kendine özgü geleneklerinin ve kültürel değerlerinin taşıdığı önemi göz önünde tutarak,*
- *Her ülkedeki, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların yaşama koşullarının iyileştirilmesi için uluslararası işbirliğinin taşıdığı önemin bilincinde olarak, belirli kurallar üzerinde anlaşmayı sağlamıştır (UNICEF, 2004).*

Sözleşmenin çocuk olma yaşının daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insanı kapsadığını belirten 1.maddesi; çocukların haklarının korunması adına her türlü ulusal işbirliğine gidilmesinin, ülke bazında yasal, idari ve her türlü önlemin alınmasının altının çizildiği 4.maddesi ve çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesi sorumluluğunun ana-babaya ya da durum gerektiriyorsa yasal vasilere düştüğünün; bu kişilerinse her şeyden önce çocuğun yüksek yararını göz önünde bulundurmalarının belirtildiği 18.maddesi çalışan çocuklara ilişkin hakları kapsamaktadır.

Bununla beraber Sözleşmenin 32.maddesinde, taraf devletlerin, “*çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığını veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı çocukların korunma hakkı*” olduğunu kabul ettikleri vurgulanmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü, sosyal adalet ve çalışma haklarının iyileştirilmesi amacıyla 1919 yılında Cenevre’de kurulmuştur. Çocuk işçiliği ile mücadele ILO’nun en çok önem verdiği konuların başında gelmektedir. Örgütün çocuk işçiliğini temel alan belgeleri;

çocuk işçiliğinin etkili biçimde ortadan kaldırılmasını öngören 1973 tarih ve 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi ve 1999 tarihinde kabul edilen 182 sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Önlenmesi Sözleşmesidir (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 18).

138 sayılı Asgari Yaş Sözleşme'si Türkiye'de 21.06.1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin, 1. maddesinin 3. bendinde çocukların asgari yaş sınırının *“zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın altında ve her halükarda 15 yaşın altında olmayacağı”*; 4. bendinde ise, *“az gelişmiş her ülkede asgari yaşın başlangıçta 14 yaş olarak belirlenebileceği”* ifade edilmiştir (Alpar, 2002: 9).

182 sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Önlenmesi Sözleşmesi, Türkiye'de 27.06.2001 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin 1. maddesi, “çocuk işçiliğinin yasaklanması ve kaldırılması”nı, 2.maddesi, “çocuk” teriminin kimlere uygulanacağını, 3.maddesi “kötü şartlardaki çocuk işçiliği” ifadesinin kapsamını, 4.maddesi, ilgili işçi ve işveren kuruluşlarına danıştıktan sonra kötü koşullardaki iş türlerinin nerelerde olduğunu belirlemeyi kapsamaktadır. Sözleşmenin 7.maddesi ise, bu tür tehlikeli işlerde çocukların çalıştırılmasını önlemeyi amaçlayan tedbirleri ve çocuk işçiliğinde eğitimin önemini içermektedir (Alpar, 2002: 3).

ILO, tehlikeli çocuk işçiliğinin yok edilmesine yönelik stratejilerini 3 prensibe dayandırmaktadır: Önleme, geri çekilme ve koruma. Öncelikle, il bazında tehlikeli işlere girme potansiyeli olan çocukları tespit ederek onların bu tür bir faaliyet içinde yer almalarını engellemeyi amaçlamaktadır (önleme). Ardından, bu işlerde çalışan çocukları belirleyerek işlerinden çıkarmayı, onları okul veya becerilerini geliştirebilecekleri eğitim programlarına

yerleştirmeyi, tekrar tehlikeli olarak tanımlanan işlerine geri dönme olasılıklarına karşın onları gözetim altında tutmayı hedeflemektedir (geri çekilme). Ülkelerinde istihdama kabul asgari yaşını geçmiş olan çocukları ise işyerlerindeki sağlık ve güvenlik koşullarının iyileştirilmesi yoluyla koruma altına almayı planlamaktadır (koruma) (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 16). Bu süreçlere yönelik uzun yıllardır büyük program ve çalışmalara kalkışan ILO, büyük bir yol kat etmiştir.

Bunun yanı sıra ILO 1992 yılında, ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağı olarak dünyada her yıl artış gösteren çocukların çalıştırılması sorununa ilişkin “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Ulusal Programı (IPEC)”nı uygulamaya sokmuştur. Program, ülkelerin çocukların çalıştırılmamasına yönelik önlemlerinde yardımcı olmayı, evrensel bir bilinç oluşturmayı ve çocuk işçiliğini ortadan kaldırmayı hedeflemektedir (Küçükkalay ve diğ., 2000: 110).

IPEC Programı, ilk olarak Brezilya, Hindistan, Endonezya, Kenya, Tayland ve Türkiye olmak üzere altı ülke ile yola çıkmış; bugün ise yirminin üstünde ülke ile çalışmalarını yürütmektedir (Küçükkalay ve diğ., 2000: 110). Çalışmalara ise kamu ve işçi sendikaları, iş müfettişleri, işveren örgütleri, eğitimciler, basın, aileler, çocuklar gibi gönüllü kuruluşlar destek olmaktadır.

Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı çerçevesinde, bugüne kadar 11 tanesi sürmekte olan toplam 101 proje gerçekleştirilmiştir. Resmi kuruluşlar, sendika ve meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin katılımıyla yürütölen bu program, çalışan çocuk sorunu ile ilgili farklı kesimleri harekete

geçirerek, zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılmasını; sokakta çalışan çocuklar için bakım merkezlerinin açılmasını ve meslek edindirme kurslarının düzenlenmesini; sanayi sektöründe çalışan çocuklar için sağlık hizmetlerini; ilköğretimini bitiren çocukların çıraklık eğitimi merkezlerinden yararlanmasını; küçük işyerlerini hedefleyen İş Yeri Danışma ve Denetleme Grubu'nun oluşturulmasını sağlamıştır (Bakırcı, akt. Tor, 2010: 38). IPEC Programı, 1992 yılından bu yana Türkiye'de ikişer yıllık dönemler şeklinde sürdürülmektedir.

1992-1993 yıllarını kapsayan faaliyet döneminde çocuk işçiliğinin derinlemesine anlaşılması, politikacıların duyarlılıklarının artırılması, öncelikli çalışma alanların belirlenmesine yönelik adımların tamamlanması ve konunun ekonomik ve sosyo-politik, program ve bütçeler içinde yer alması sağlanmıştır.

1994-1995 dönemi çalışmaları bir önceki faaliyet döneminde edinilen tecrübe ve veriler geliştirilmiştir. 1996-1997 dönemindeki çalışmaların dayanağı Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından yapılan "Çocuk İşgücü Anketi" ve ÇSGB İş Teftiş Kurulu iş müfettişlerinin 7 ilde yürüttüğü "En Yüksek Riske Sahip Sektörler" araştırmasına dayandırılmıştır. Bir önceki dönemlerin faaliyetlerinin birleştirilmesi amaçlanmıştır.

1998-1999 döneminden sonra ise çalışmalar aileler, öğretmenler, işverenler, iş müfettişleri, polis, yerel otoriteler, hükümette politika oluşturanlar ve sivil toplum kuruluşları arasında giderek yaygınlaşmış, çalışan çocukların fiziksel, eğitsel, psiko-sosyal, bilişsel ve kültürel ihtiyaçlarının bu gruplarca fark edilmesi sağlanmıştır. UNICEF ile işbirliğini geliştirerek daha geniş kitlelere ulaşmak ise amaçlananlar arasında yer almıştır (Küçükkalay ve diğ., 2000: 112).

Çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri olarak tanınan ayakkabıcılık, oto tamirciliği, mobilya sanayi, kaportacılık gibi iş kollarında çalışmaya devam eden çok sayıda çocuk söz konusu olmakla beraber, çocukların bu işleri ruh ve beden sağlıklarını tehlikeye sokarak, geleceklerini yitirmek pahasına yaptıkları da kuşku götürmez bir gerçektir. Türkiye’de istatistiklere yansımayan ve sayıları tahmini rakamlarla ifade edilen sokakta çalışan çocuklar ve sokak çocukları; çocuk işgücü anketlerin de belirginleşebilmektedir (Tor, 2010: 39). Bu durum Dünya ülkelerinin de önemli problemlerinden sayılmaktadır. ILO’nun Dünya veya Türkiye ölçeğinde çocuklara yönelik şimdiye kadarki tüm çalışmaları, çocuk istismarın önlenmesi adına çıkılan büyük bir yolculuğun göstergesidir.

17 Nisan 2007 tarihinde Avrupa Parlamentosu’nda çocuk haklarını konu alan bir konferansta, çocuk haklarının önemi vurgulanmış, 18 üye ülkede var olan çocuk ombudsmanlarının ve diğer ülkelere de bu konuda atanacak temsilcilerin, UNICEF’in ve sivil toplum örgütlerinin katılımıyla çocuk hakları konusunda daimi bir forum oluşturulması gerektiğinin altı çizilmiştir. Ayrıca çocukları sömüren suç çeteleri ile mücadele edebilmek için Avrupa Polis Ofisi (EUROPOL) ile işbirliği yapılacağı da ifade edilmiştir. Ve tüm bu çalışmalar için ise, AB’nin kadın ve çocuk haklarını korunması için oluşturulan DAPHNE programı çerçevesinde çocuk haklarının korunması için 113 milyon Euroluk bir bütçenin ayrıldığı kaydedilmiştir (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 24).

Bu Çalışmaların yanı sıra ILO, 12 Haziran gününü dünyada çocuk işçiliğine dikkat çekmek için “Çocuk İşçiliğine Karşı Dünya Mücadele Günü” olarak ilan ederek, Dünya ölçeğinde her yıl bilinci ve duyarlılığı yeniden harekete geçirebilmeyi hedeflemiştir.

1930 yılında yürürlüğe giren Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, yürürlüğe girdiği döneme nazaran çocuklara ilişkin önemli hükümler içermektedir. Hükümlerinin bazıları zamanlara geçerliliklerini yitirmiş olsa da hala geçerliliğini koruyanları da söz konusudur (Karataş ve diğ., 2016: 37).

1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 173. maddesi 12 yaşından küçüklerin fabrika, imalathane, maden ocağı vb. yerlerde çırak ve amele olarak çalışmalarını yasaklamayı, 12-16 yaş arasındakilerin saat 20:00'dan sonra çalıştırılmalarını engellemeyi amaçlar. Aynı kanunun 176. maddesi ise bar, kabare, dans salonu, kahvehane, gazino ve hamamlarda 18 yaşından küçüklerin çalıştırılmamaları gerektiğini ve bunun engellenmesini belirtir (Şenol ve Mazman, 2014: 253). Kanunun bu maddeleri bugün de hala geçerliliği olan maddeleri arasında sayılabilmektedir.

Yasalar, teknolojik ve ekonomik koşullardaki değişimlerin etkisi ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday üye ülkeler arasına alınması çalışma yaşamına ilişkin mevzuatta değişikliklere yol açmıştır. Bu çerçevede 1971 yılından başlayarak uygulanmakta olan 1475 sayılı İş Kanunu'nun yerine yapılan düzenlemelerle 10.06.2003 tarihinde 4857 sayılı yasa yürürlüğe girmiştir (Tor, 2010: 38). Yürürlükteki bu yasanın 4. maddesine göre, *“50 ve daha az işçi çalıştıran tarım işyerleri ve işletmeler ile bir ailenin üyeleri ve üçüncü dereceye kadar (dahil) hısımları arasında dışarıdan başka biri katılmayarak evlerde ve el sanatlarının yapıldığı işlerde çalışanlar”* bu kanuna tabi değildir (Lordoğlu, 2017: 20).

İş Kanunu'nun, 71, 72 ve 73.maddeleri çocukların çalışma yaşamına yönelik hükümleri içermektedir. “Çalıştırma yaşı ve çocukları çalıştırma yasağı” başlıklı 71.maddenin hükümlerini aşağıdaki hususlar oluşturmaktadır:

- *On beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, on dört yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocuklar; bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler (md. 71/I).*
- *Çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınır. Çocuğun gördüğü iş onun okula gitmesine, mesleki eğitiminin devamına engel olamaz, onun derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar veremez (md. 71/II).*
- *On sekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçiler bakımından yasak olan işler ile on beş yaşını tamamlamış, ancak on sekiz yaşını tamamlamamış genç işçilerin çalışmasına izin verilecek işler, on dört yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış çocukların çalıştırılabilecekleri hafif işler, on altı yaşını doldurmuş fakat on sekiz yaşını bitirmemiş genç işçilerin hangi çeşit işlerde çalıştırılabilecekleri ve çalışma koşulları Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından altı ay içinde çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenir (md. 71/III).*
- *Zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış ve örgün eğitime devam etmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuz beş saatten; sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde çalışanların ise günde beş ve haftada otuz saatten fazla olamaz. Bu süre, on beş yaşını tamamlamış çocuklar için günde sekiz ve haftada kırk saate kadar artırılabilir (md. 71/IV).*
- *Okul öncesi çocuklar ile okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde iki saat ve haftada on saat olabilir. Okulun kapalı olduğu dönemlerde çalışma süreleri yukarıda dördüncü fıkrada öngörülen süreleri aşamaz (md. 71/V).*
- *Sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinin kapsamı, bu faaliyetlerde çalışacak çocuklara çalışma izni verilmesi, yaş grupları ve faaliyet türlerine göre çalışma ve dinlenme süreleri ile çalışma ortamı ve*

şartları, ücretin ödenmesine ilişkin usul ve esaslar ile diğer hususlar Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ile Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun görüşleri alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenir (md. 71/VI).

Bu hükümlerin yanı sıra İş Kanunu'nun "*Yer ve su altında çalıştırma yasağı*" başlıklı 72. maddesinde; "*maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında ve su altında çalışılacak işlerde on sekiz yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınların çalıştırılması yasaklanır*".

Yine İş Kanunu'nun "*Gece çalıştırma yasağı*" başlıklı 73. maddesinde ise; "*sanayiye ait işlerde on sekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılması yasaklanır*".

Yukarıda sözü edilen sözleşme ve çalışmaların hiçbiri kendi başına bir anlam ifade etmemekle beraber, güçlü bir kamuoyuna ihtiyaç duymaktadır. Özellikle çocuk işçiliğine dair umut vaat edici çalışmaların sadece kanun ve sözleşmelerde geçen maddelerde kalması hiçbir anlam taşımayacaktır. Uluslararası politikaların yanı sıra her ülkenin kendi içerisinde, kendi bünyesindeki çocukların hakları ve suiistimalini önleyici uzun ya da kısa politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Sivil toplum Kuruluşları, Bakanlıklar; özelde ise aile, akran grubu, okul gibi kurumların ve sosyal ilişkilerin birlikteliği önemli görülmektedir. Türkiye'nin birçok alanında çocukları korumaya, ihmal ve istismardan, sömürüden ve şiddetten uzaklaştırmaya ve uzak tutmaya yönelik sayısız sivil toplum kuruluşu yer almaktadır. Ancak bu kuruluşların da bir kamuoyu gücünden yoksun hareket etmesi ve başarı elde etmesi mümkün görünmemektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2. 1. Yoksulluk Kültürü: O.Lewis

Yoksulluk kültürü düşüncesi ilk olarak 1950'lerin sonunda Amerikalı Antropolog Oscar Lewis tarafından, Mexico ve Pu-erto Rico'lu kentli yoksullarla yaptığı alan araştırmasında ortaya atılmıştır (Oktik, 2008: 32).

Lewis yoksulluk kültürü kavramını ve bu kavramla anlatmak istediklerini, “Beş Aile: Yoksulluk Kültüründeki Meksikalılar Üzerine Alan Çalışması”, “Sanchez’in Çocukları” ve “İşte Hayat” adlı eserlerinde ele almıştır (Özdoğan, 2010: 11). Kavram, yoksulluğun içselleştirilmesi ve bir kader olarak görülmesine bağlı olarak ortaya çıkan bir kültürel yapıyı anlatmak amacıyla kullanılmaktadır (Güllü, 2010: 17).

Lewis'e göre; “çoğu zaman yoksulluk kültürü, feodalizmden kapitalizme geçiş ya da teknolojik değişiklikler ve gelişmeler döneminde olduğu gibi, bir sosyal ve ekonomik düzenin yıkıldığı yerine de yenisinin yerleşmeye başladığı zaman meydana gelir. Çoğu zaman toprak yerlilerinin başka bir ülkenin sömürgesi haline girdiği sosyal ve ekonomik durumun yıkıldığı, uzun kuşaklar boyunca sömürgecilik döneminin sürdüğü zamanlarda oluşur...” (Lewis, 1965: LII-LIII). Bu oluşum, yaşanan büyük değişim ve dönüşümler karşısında dayanıksız olan insanların giderek yoksullaşmasına ve buna bağlı olarak da söz konusu yoksulların kendi dünyalarını kurmalarına sebep olmaktadır. Bu dünya ise, bir ‘alt sınıf’ dünyasıdır.

Lewis'in de belirttiği üzere; “*Yoksulluk kültürünü en fazla benimseyenler büyük bir hızla gelişmekte olan bir toplumdaki alt tabaka halkıdır. Şehirlere göç eden topraksız*

köylülerin, sağlam köylerden gelen ve iyi düzenlenmiş geleneksel kültürleri olan göçmenlerden daha fazla yoksulluk kültürünü benimseyecekleri açıktır” (Lewis, 1965: LIII).

Bunun yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde büyük kentlere yapılan göçlerin oluşturduğu sefalet mahallelerinde (slum’larda) yaşayan yoksul insanların, onların yoksulluktan kurtulamamalarına yol açan bir takım davranış kalıpları geliştirmeleri de doğrudan yoksulluk kültürünün etkisiyle söz konusu olmaktadır. Yoksulluk, ortadan kaldırılması mümkün olmayan kalıcı davranış kalıpları ortaya çıkarmakta ve bu davranış kalıpları miras olarak yoksulların çocuklarına da aktarılmaktadır. Bu durum ise yoksulluktan kurtulmanın giderek zorlaştığı bir hal almaktadır (Erdem, 2003: 130-131). Türkiye’deki gecekondu mahallerindeki yoksulluk halleri tam olarak bu yoksulluk kültürü anlayışından doğmaktadır. Lewis’in sözünü ettiği yoksulluk kültürünün slumlardaki yansımalarını, Türkiye’deki gecekondu kültürü içinde görmek mümkün olabilmektedir.

Birçok araştırma, yoksulluğun ve yoksulların toplumdan topluma farklı özellikler taşıdığını vurgulamakla beraber; ortaya çıkan tek bir kültürün söz konusu olduğunu ve bu kültürün göreceli bir şekilde yoksulluğa ilişkin kendi norm ve değerlerini oluşturan farklı bir alt kültürün yani yoksulların kültürü olduğunu da belirtmektedir (Kalaycı, 2015: 25-26). Yoksulluk kültürü en genel anlamıyla; kendi kalıcı davranış kalıplarını, yaşam tarzlarını oluşturan ve ayakta tutmaya çalışan toplumsal bir grubun faaliyetlerinin ürünüdür. Son bulmayan bir döngü içerisinde kuşaktan kuşağa aktarılarak canlılığını korumaktadır.

Geleneksel toplumların özelliği olarak yansıtılan bu kültürel yapı; modern toplumlarda farklı bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır. Giderek sınıf çatışmalarının,

sosyal sorunların ve akademik çalışma alanının bir parçası haline gelen yoksulluk kültürü, yoksulluğun kendi alt kültürünü oluşturduğu ve ulusal kültüre katılımı etkilediği bir dönüşüm içerisine girmiştir (Özdoğan, 2010: 12). Bu dönüşüm ise; yoksulluğun sadece sosyo-ekonomik değil, sosyo-politik süreçlerin etkisiyle de anlaşılabilceğinin sinyallerini vermektedir.

Türkiye’de yoksulluk kültürünü, 1973 yılında ilk defa Orhan Türkdoğan tarafından, Erzurum’daki gecekondu mahallelerinde tezahür eden yoksulluk kültürünün mekânsal özelliklerini analiz etmek amacıyla ele alınmıştır (Aksan, 2012: 15). Lewis’in kuramındaki temel kriterleri kendi çalışmasında ihmal etmeyen Türkdoğan, yoksulluk kültürünü modernleşme sürecindeki kentleşmenin bir sonucu olarak görmüş ve “*Genellikle, gecekondulaşma süreci, tüm toplum norm ve değerler sisteminden sapmayı gösterir. İster çağdaş toplumlarda, ister geri kalmış toplumlarda olsun, yoksulluk kültürü veya aşağı sınıf kültürü, özellikle toplum düzeni, hayat tarzı ve kültürel idiom bakımından bu tür sapmaların kaynağını teşkil eder*” sözlerine yer vermiştir (Türkdoğan, akt: Gül ve Sallan Gül, 2008: 75). Böylece gecekondu kültürünün toplumsal sapmalar için nasıl bir dayanak oluşturduğunun da altını çizmiştir.

Yoksul ailelerin yaşam mekanlarındaki tablo, tam anlamıyla Türkdoğan’ın sözünü ettiği toplumsal sapmaları yansıtmaktadır. Yoksulluk kültürü içinde hayatını idame ettiren yoksul ailelerin kendileri gibi yoksul çocukları, bu mekânsal tablonun en trajik yanını oluşturmaktadır. Çocuğun sokaktaki çalışma yaşamının önemli bir parçası haline gelmesindeki temel problem de bir anlamda bu yoksulluk -tabir-i caizse gecekondu- kültürünün çocuk üzerindeki yansımalarına dayanmaktadır.

Yoksulluk kültürü kendi yaşamsal dinamiğini sürdürmeye çalışırken bir takım özelliklerini toplumda gözler önüne sermektedir. Bu özellikler en genel haliyle, "bireysel düzeyde güçlü bir kıyıda kenarda kalma duygusu, çaresizlik, bağımlılık, aşağılık duygusu, görece olarak az bir haz alma gücüyle şimdiki zamana yönelim, teslim olma duygusu ve kadercilik" olarak ifade edilebilmektedir (Oktik, 2008: 32-33). Daha çok bireylerin psikolojik boyutlarına yönelik bu öncelikli özelliklerin yanı sıra Lewis'in çalışmalarında üzerinde durduğu yoksulluk kültürünün temel özellikleri ise şunlardır (Lewis, 1971: LIII-LVI; akt: Erdem, 2003: 131);

Kurumsal: Yoksulluk kültürü içinde yaşayanların toplumsal kurumlarla ilişkisi pek sağlıklı değildir. Yoksullar arasında sendikalı olma, siyasi partilere üyelik yoktur. Yani işbirliği ve örgütlenme yönünden çok zayıftırlar. Siyasetle çok az içli dışlı oldukları için düzene karşı hareketlerde kullanılmaları mümkün değildir. Okuma yazma oranları ve eğitime talepleri düşüktür.

Mekansal: Gecekondu mahallelerinde imar ve konut koşulları berbattır. Bir- çok evin tek yatak odası vardır.

Ailevi: Aile oldukça kalabalıktır. Ailede çocukluk dönemi yoktur. Çocuklar cinsiyetle oldukça erken yaşta tanışırlar. Nikahsız evlilikler dikkat çeker. Kocalar, çocuklarını ve kadınlarını çok sık terk ederler.

Bireysel: Bireysel düzeyde, toplumdan ayrı tutulma duygusu, çaresizlik, aşağılık duygusu, zayıf benlik yapısı, içgüdülerin kontrol edilmemesi, bugünü yaşama,

yarını pek düşünmeme, kendini bırakma ve tevekkül, erkeğin büyüklüğüne olan yaygın inanç dikkat çekmektedir.

Yoksulluk kültürünün sahip olduğu bu özellikler Lewis'in de üzerinde durduğu, ülke ya da toplum ayırt etmeksizin yoksulluk içinde yaşayan tüm insanların benzer davranış kalıplarını yarattığı gerçeğini gözler önüne sermektedir. Bununla beraber yoksulluğun dünya üzerindeki tüm yoksulları nasıl homojenleştirdiğinin de bir anlamda kanıtı niteliğindedir (Erdem, 2003: 131).

Belirtmek gerekir ki; temelinde ücretli işçilik, kar amacıyla üretim, devamlı ve büyük ölçüde işsizlik, düşük ücretler, sosyal ve politik örgütlenmenin tabana yayılamaması, kendini yetersiz, yeteneksiz, işe yaramaz görme gibi unsurları taşıyan yoksulluk kültürü; ekonomik kırılmalarla öne çıkıp sosyal değerlerle beslenmektedir. Toplumla bütünleşememe ve bunun beraberinde getirdiği öfke, red, isyan, çaresizlik duyguları da içeren bu kültür, neredeyse tüm sosyal yapılara ve sistemlere güvensizliği, kentsel yapı içinde yer alma isteğini ve yer alamamaya karşı duyulan tepkileri de içermektedir. Ancak bunlara rağmen bu kültürü, tamamıyla red ve isyandan ayıran en önemli nokta; bütünleşme isteğini de tüm bunlarla beraber içerisinde barındırmasının altında yatmaktadır (Özgen, 2005: 56). Yoksulluk kültürünü hem çatışmaların, hem de çatışmaya rağmen bütünleşme gayretinin bir ürünü olarak görmek yanlış olmamakla beraber; yoksul aileleri ve onların çocuklarını bu çatışma ve bütünleşmenin en hassas parçası olarak kabul etmek yerinde görülmektedir.

2. 2. İşlevselci Dinamikler: R.Merton

R.Merton, 1910 yılında Philadelphia'nın arka mahallelerinde Slav menşeli göçmen bir ailede dünyaya gelmiştir. Bir yapısal işlevselci olarak, yapısal işlevselci çizgide olan T.Parsons'tan farklı olarak soyut kuram ve tipoloji ile yetinmeyip, gözleme dayalı önermeler geliştirip, bunları gerçek hayattan elde ettiği bilgilerle karşılaştırarak sonuçları çözümlenmiştir (Wallace ve Wolf, 2012: 80-81). Bir orta büyüklükte kuram geliştiren Merton, Parson'ın genel eylem kuramındaki gibi, büyük ve her şeyi kapsayan kuram arasındaki "boşlukları doldurmak" la meşgul olmuştur (Mills, akt. Wallace ve Wolf: 2012: 82).

Merton oluşturduğu çerçevesiyle işlevselci kuramın, bozuk işlev (dysfunction), görünen (manifest) ve saklı (latent) işlevler arasındaki ayrımın, işlevsel seçenekler ve işlevlerin hangi mekanizmalar aracılığıyla gerçekleştiğinin başlıca yönlerine açıklık getirmeye çalışmıştır (Wallace ve Wolf, 2012: 84). Ona göre işlevler, belli bir sistemin uyum sağlamasına veya kendini ayarlamasına yardım eden gözlenebilir sonuçlardır. Ancak sadece uyum ve ayar çizgisinden ilerlemek ideolojik bir önyargı içermekle birlikte, her zaman olumlu bir sonuç doğurmaya da bilmektedir. Bozuk işlev adını verdiği bu durumla, yapıların ve kurumların, sosyal sistemin bazı parçalarını muhafaza edebileceğinden ziyade, olumsuz sonuçlar doğurabileceğini açıklamaya çalışmaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2012: 76).

Toplumdaki yapıların ve kurumların işlevleri düşünüldüğünde akıllara olumlu işlevlerin mi yoksa bozuk işlevlerin mi ağır bastığı sorusu gelmektedir. Merton bu soruları cevaplandırabilmek adına "*net bakiye*" kavramını geliştirmiş ve cevabın, işlevsel incelemenin seviyelerinin belirlenmesine bağlı olarak bulunabileceğini öne sürmüştür. Net bakiye kavramının örgüt, kurum, grup veya her tür standart ve tekrar eden sosyal olgu için

kullanılabileceğini düşünmüş; köleliğin bazı sosyal birimler için işlevsel, bazıları içinse bozuk işlevli olabileceğini öne sürmüştür. Bununla beraber konunun farklı seviyelerde incelenmesinin, Güney'in tümü için köleliğin işlevselliğinin incelenmesini sağlayacağını vurgulamıştır (Ritzer ve Stepnisky, 2012: 78).

Merton, işlevselcilik kuramını daha iyi açıklayabilmek adına bir yapının, sistemin tamamı için bozuk işlevli olsa da var olmaya devam edebileceğinden söz etmiştir. Buna örnek olarak Siyahilere, kadınlara ve diğer azınlıklara ayrımcılığın, Amerikan toplumu için bozuk işlevli kabul edilmesine karşın ayrımcılığın, yine de devam ettiğinin vurgusunu yapmıştır (Ritzer ve Stepnisky, 2012: 78-79). Bu durum toplumun en küçük birimi olan aile kurumunun da her zaman olumlu ve de bütünleştirici bir nitelik taşımayacağını akıllara getirmektedir. Özellikle çocuğun çalışma yaşamındaki aktivasyonu düşünüldüğünde ailenin çocuk yetiştirmek ve topluma birey kazandırmak konularındaki aksaklıklarını görmek mümkün olabilmektedir.

Görünür (manifest) ve gizli (latent) işlevleri birbirinden ayıran Merton, işlevselci çözümlmeyi daha açık hale getirmiştir. Görünür işlevler, insanların gözlemledikleri ya da bekledikleri sonuçları ifade ederken, gizli işlevler, ne anlaşılmış olan, ne de beklenen sonuçları ifade etmektedir (Wallace ve Wolf, 2012: 88). Dolayısıyla toplum içerisinde gizlenmiş bir takım işlevlerin, bozuk bir anlam taşıyabileceğini ve uygun ya da uygun olmayan herhangi bir zaman diliminde patlak verebileceğini ve bir kaotik durumun ortaya çıkabileceğini hesap etmek gerekmektedir.

Merton'a göre her toplumun kendine özgü bir kültürü vardır. Kültür ise her toplumun ayrı ayrı değerlerini ve hedeflerini tanımlayan normlar sistemi olarak tanımlanmaktadır. Amerikan kültüründe maddi kazanç ve servet anlamında başarıyı yakalamak, toplumun en öncelikli hedefi olarak belirlenmiştir ve bu hedef, Amerikan kültürünü diğer ülkelerin kültüründen ayıran en belirgin özelliktir. Maddi zenginlik ve hedefler, aynı zamanda güç, statü ve saygınlık gibi her insanın yaşamında ulaşmayı arzulayacağı değerler ve kavramlar ile de ilişkilendirilerek daha büyük bir önem kazanmaktadır. "Amerikan rüyası" olarak da ifade edilebilen bu hedef, Amerikan toplumunu oluşturan her ferdin ulaşması gereken bir reçete olarak önüne konulmuş bir hedef olarak görülmektedir (Muş, 2016: 63-64). Çocukların hayalperest dünyalarının karanlık yüzü olarak kabul edilebilecek olan bu rüya, uyanılması güç bir rüya olmakla beraber, önemli tatsızlıkları da içinde barındırmaktadır. Koşulların kısıtlı istenenlerin sonsuz olduğu bir toplumda, çalışan çocukların sahip olmak istedikleri uğruna verdiği savaşı bu uca yerleştirmek yerinde olacaktır.

Kültür, bazen sosyal yapının engellediği tür bir davranışa karşı istekli bir tavır sergilemekte ve yapı ile arasında bir takım uyumsuzlukların ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Merton bu noktada anominin ve sapkınlığın uyumsuzlukların eseri olarak ortaya çıktığını ve aralarında bir münasebetin olduğunu vurgulamaktadır. Anlaşıldığı üzere o, kültür ve yapı arasındaki uyumsuzlukların toplumda bozuk işleve ve sapkınlığa yol açığının savunucusu konumundadır (Ritzer ve Stepnisky, 2012: 77). Bu noktada toplumsal problemlerin nasıl gün yüzüne çıktığını tahmin etmek güç olmayacaktır.

Merton'a göre kuralsızlık (anomie), genel olarak Amerikan toplumu içerisinde bozuk işlev ve ülke içinde maddi başarı sağlama araçlarına sahip olmayan topluluklar için

özellikle bozuk işlev niteliği taşımaktadır (Wallace ve Wolf, 2012: 93-94). Anomi; araçlar ve amaçlar ne zamanki kesişirse o zaman ortaya çıkmakta ve toplumsal yapıların ve kültürel değerlerin yarattığı baskılar sonucunda da toplumda belirginleşmeye başlamaktadır (Marshall, akt., Can, 2004: 100).

Merton sunduğu modelde beş uyum ya da sapma şekline yer vermektedir. Burada uysallık/uyuşma şeklini, çok çalışmak ve eğitim görmeye maddi başarıya erişen insan, başarılı bir Amerikalı ilk örnek olduğu için, ele almayı gerekli görmemekle birlikte; icad'ın (örneğin beyaz yakalılarda suç) ve ayinleştirme'nin en saf anomie vakaları olduğunu söyleyebiliriz: çünkü her ikisinde de amaçlar ve araçlar arasında kopukluk vardır. İçine çekilme (retreatism) (uyuşturucu alışkanlığı gibi) hem maddi başarı, hem de bu başarıya varmanın araçlarının reddidir. İsyan ise, toplumun amaçları ile bunlara varmanın araçlarının bileşiminin reddi, yerlerine başka amaç ve araç konulmasıdır (Wallace ve Wolf, 2012: 94-95).

Sadece hedefe ulaşıp ulaşmamayı ön plana çıkaran, hedefe ulaşanları alkışlayıp takdir eden, hedefe ulaşamayanları ise hor görüp başarısız kabul eden toplumsal bir ortam oluşmakta ve bu ortamda hedefe ulaşmada kullanılan araç ve yöntemler önemli görülmemektedir. Zaman içerisinde de meşru hedeflere ulaşabilmek amacıyla başvuru olan meşru olmayan yöntemler önemsenmemekte ve giderek normal karşılanmaktadır. Kültürel hedeflere yasal olmayan yol ve yöntemlerle ulaşılacağı anlayışı, toplumda giderek karmaşanın ve kargaşanın yani anominin hakim olduğu ortamların oluşmasına sebep olmaktadır (Muş, 2016: 64-65). Bireylerin ve kurumların kendi yöntemlerini oluşturduğu böylesi bir toplumsal yapılanma içerisinde, toplumun içeriğiyle oynanmasının yanı sıra her bireyin esas kodlarından sıyrılarak başka bir kimliğe bürünmesinin de hazırlığı yapılmaktadır.

Merton Türkiye’de sanayileşme ve modernleşme süreciyle birlikte 1980’lerden bu yana kentlerde yaşayan birçok insanın, modern kültür kodlarının önlerine koyduğu hedeflere ulaşmanın kurumsallaşmış araçlarına sahip olamamanın sıkıntılarını (anomi) yaşadığını ileri sürmüştür (Can, 2004: 96). Git gide daha büyük sıkıntılara dönüşen sürecin en dikkat çekici parçasını kentlere göç etmiş aileler oluşturmuş. Bu ailelerin her biri üyesini kapana sıkışmış bedenler haline getiren kapitalist işleyiş zihinlerde çocukların hayatta kalabilme, adapte olabilme gayretini canlı tutmaya çalışmıştır. Modern kültür ile geleneksel kültür, amaçlar ve araçlar arasında bocalayan çocuk, zamanla sistemin en işe yarar parçası haline gelmiştir. Bu işe yararlık çocuk emeğinin sömürsünden yana olmuştur.

2. 3. Çatışma: R.Dahrendorf

Ralf Dahrendorf, 1929 yılında Hamburg Almanya’da doğmuştur. Marsist kuramdan etkilenen çatışma kuramıyla tanınan Dahrendorf, Marsist fikirlerden etkilenmiş olsa da kendini liberal biri olarak tanımlamıştır. Liberal duruşuna rağmen çalışmalarında Marsist teori ve pratiğin bütünlüğü fikrinden oldukça etkilenmiş, hatta bunlardan hareketle yeni bir kuram geliştirerek, bu kuramını akademide ve toplumda pratiğe dökmüştür (Ritzer ve Stepnisky, 2012: 81).

Dahrendorf’a göre, toplumda bir çatışma eğilimi söz konusudur ve güçlü topluluklar kendi çıkarlarını, güçsüz topluluklar ise kendi çıkarlarını kollamaktadır. Bunların çıkarları zorunlu olarak farklılık göstermektedir. Er ya da geç güçlü ile onun karşıtı arasındaki denge bozulacak ve toplumsal değişme gerçekleşecektir. Çatışma bu gerçekliğiyle; “*insan tarihinin büyük yaratıcı kuvveti*” olarak görülmektedir (Wallace ve Wolf, 2012: 176). Bu büyük yaratıcı kuvvet, toplumun devamlılığını sağlayan ön koşuldur.

Çatışma kuramına göre;

-her toplum her anında değişim süreci içindedir.

-sosyal sistemin her noktasında anlaşmazlık ve çatışma vardır.

-pek çok toplumsal öge çözülme ve değişime sebep olur.

-toplumdaki düzen, tepedekilerin bazı bireylere uyguladığı baskıdan dolayı oluşur. Bu düzenin sağlanmasında iktidarın rolü önemlidir (Ritzer ve Stepnisky, 2012: 80). Çocukların sokakta çalışmasının altında yatan baskılayıcı mekanizmayı, devlet, toplum, aile olarak görmek mümkündür. Daha geniş anlamda toplumsal koşullar olarak düşünmek de doğru olacaktır.

Dahrendorf'a göre toplumun çatışma ve uzlaşma olmak üzere iki yüzü vardır ve bunlar olmadan toplumun var olması mümkün değildir. Çatışma kuramları çıkar çatışmalarını ve buna rağmen toplumu bir arada tutan baskıları incelemektedir. Dahrendorf, toplumda uzlaşma olmadan, çatışmanın ortaya çıkmayacağını savunmaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2012: 80).Çatışma kuramına göre, toplum zorunlu kısıtlamalar yüzünden bir aradadır ve toplumdaki bazı konumlar bazılarına diğerleri üstünde iktidar ve otorite sağlar (Ritzer ve Stepnisky, 2012: 81).

Dahrendorf, daha geniş sosyal yapılarla ilgilenir. Toplumdaki farklı konumların farklı miktarda otoriteye sahip olduğunu savunur. Bununla beraber belli bir ortamdaki otorite sahibi olan bireyin, başka bir konumda otorite sahibi olamayabileceğini öne sürer. Zorunlu koordine ilişkilere vurgu yapan Dahrendorf; bu ilişkilerin pek çok toplumda söz konusu olan ast üst ilişkilerinin hiyerarşisini ifade ettiğini söyler. Bu tepedeki ve alttaki grupları yansıtan

ilişki, çıkarları akla getirir ve çıkarlar bireylerin psikolojik durumlarına değil sosyal konumlara bağlıdır. Her birey konumunun gerektirdiği ve beklediği rolü sergiler; ast üst arasındaki çatışmaya böylece katkıda bulunur (Ritzer ve Stepnisky, 2012: 81-83).

Dahrendorf bu bağlamda; üç genel grup tipinden söz eder: Sözde grup, çıkar grubu ve çatışma grupları. Sözde grup, aynı rol çıkarlarına sahip konumlara sahip insanları; çıkar grubu, sadece ortak çıkarlara değil, aynı zamanda bir yapıya, hedefe ve elemanlara da sahiptir. Ve çeşitli çıkar grupları çatışma gruplarının ortaya çıkmasına yol açabilir ve gerçekten çatışmaya girerler (Ritzer ve Stepnisky, 2012: 83). Çocukların sokakta çalışarak, birçok rekabete dayalı ilişki kurması bu bağlamda düşünülebilir. Çocuk, kendisi gibi çalışan çocuklarla ve müşteri grubuyla sürekli bir çatışma halindedir. Mücadeleyi çıkar mücadelesi olarak düşünmekle beraber; çocukların dünyasındaki sonsuz isteme arzusunun etkisi olarak da düşünmek gerekir.

Bununla beraber Dahrendorf, çatışmanın muhafazakar işlevinin toplumsal gerçekliğin bir parçası olduğunu ve bu çatışmanın değişim ve gelişmeye yol açtığını söyler. O, çatışma gruplarının sosyal yapıda değişim yaratacağını ve değişimlerin radikal olacağını ileri sürer. Sürece şiddetin dahil olmasının ise, ani yapısal değişimlere yol açacağını belirtir (Ritzer ve Stepnisky, 2012: 84).

Dahrendorf'a göre çatışma yok edilemeyecek; idari ya da ekonomik vb. çeşitli nedenlerle sınıfsal ayrıma giden toplumlarda daima söz konusu olacaktır. Sınıflaşmanın olduğu yer de çatışmaya dayalı ilişkilerin olmadığı öne sürmek doğru olmamakla birlikte; çatışmayı doğuran en temel nedenin güç olduğu düşünmek yerinde olacaktır. Gücün elde

edilmesi, bu elde etmenin ardından karşıt gruplara karşı uygulamaya konulması toplumsal tabakalaşma gerçeğini de kaçınılmaz bir şekilde getirmektedir (Özsöz, 2007: 53). Ve bu husus akla aynı zamanda başvuru şiddeti getirmektedir. Sokaktaki risklerin, tehlikelerin kucağındaki çocuğun, farklı çıkarlar arasında sıkışmasının en bariz sonucu ise, bir sınıfa mensup olmasının, ötekileşmesinin ve güçsüz ilan edilmesinin kaçınılmazlığıdır.

2. 4. Küreselleşme ve Tüketme Arzusu: Z.Bauman

Dünya üzerinde 1950’li ve 1960’lı yıllarda görülmeye başlayan hızlı ekonomik ve siyasal değişimler günümüzde ‘küreselleşme’ olarak adlandırılan yeni bir olgunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu yeni olgu *“yaşamın her alanında kendini hissettirmiş, yeni çağın alt üst olmuş tüm değerlerinin üzerinde neredeyse mistik bir organizma olmuştur”* (Sayıta ve diğ., 2002: 235).

Küreselleşme süreci gelişmekte olan ülkelerin sosyo-ekonomik dinamikleri üzerinde önemli bir etki oluşturmuş, ekonomik, politik ve sosyo-kültürel ilişkilerdeki sınırların ortadan kalkmasına ve üretim faktörleriyle mal ve hizmetlerin giderek artan hareketliliğinden kaynaklanan sınır ötesi karşılıklı ekonomik bağımlılığın artmasına yol açmıştır (Sapançalı, 2002: 19-20). Bu durum ise, küresel bir köye dönüştürmüştür tüm dünyayı.

Bauman küreselleşme olgusunu, sadece günümüz Batı toplumlarında yaşanan politik ve ekonomik dönüşümün bütün küreye olan yansıması olarak düşünmez; bu olgunun aynı zamanda 19. yüzyılın kurulu siyasi düzenini de hedef alan; sermayeyi siyasetten, emeği de yerelden koparmayı amaçlayan evrensel bir dönüşüm projesi olduğunu ileri sürer. O küreselleşmeyi; modernitenin dayandığı ekonomik ve kültürel düzene karşı bir başkaldırı

hareketi olmanın da ötesinde, bugüne kadar var olan dünyayı algılama ve kavrama biçimlerimizi de altüst eden epistemolojik bir kırılmanın yankısı olarak görmektedir (Duman, 2008: 7).

İnsanların dünyayı anlama ve kavrama biçimlerindeki değişimi, tüketim arzularının uçsuz bucaksız bir hal almasında gözlemlenmektedir. Herkese eşit pay vermeyen piyasa, bazıları yoksullaştırmakta ve yoksullaşan insanlar tüketim arzusunu daha yoğun hissetmektedir.

Gözleri önünde duran pastayı sadece tatmakla yetinen ama doyuma ulaşamayan yoksulları Bauman, “defolu tüketiciler” olarak görmektedir. Tüketimin seri üretimi tetiklemesi yoksulların, toplumsal açıdan yararlı bir işlevden yoksun duruma sokulmasına, onların toplumsal mevkilerinin ve iyileşme olasılıklarının geniş ölçüde etkilenmesine yol açan sonuçlarla karşılaşmasına sebep olmaktadır. Böylece daha önceden “işsiz olmak” olarak anlamlandırılan “yoksul olmak”, özellikle gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde “yeterince tüketemiyor olmak” olarak anlamlandırılmıştır (Bauman, akt. Aldemir ve Özpınar, 2004: 6).

Bauman’a göre postmodern korkuların en büyüğü kabul edilebilecek olan tüketememe korkusu, zindeliğini kaybetmek korkusu ile yakın bir ilişki içerisindedir. Postmodern yaşantıda, yaşamın bir anlamda amacı olan hazzın tüketimden bağımsız düşünülmesi söz konusu olamaz. Kişinin her türlü malı, görüntüyü ve sembolü tüketebilmesi için zinde, çevreden gelen her türlü uyarımı almaya, tüketmeye hazır olması gerekmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 153). Hazzın son bulması, tüketimin sonunu getireceği için insanların doyum noktasına ulaşması küresel ve kapitalist bağlamda sakıncalıdır.

Küreselleşmenin yarar sağladığı kesimler olduğu gibi, sürecin dışında bıraktığı gruplar ve kişiler de söz konusudur ve bunlar sayıca çok daha fazladır. Bu kesim dezavantajlıdır ve her geçen gün daha büyük kayıplara uğramaktadır. Kaybedenlerin çok olduğu bir süreç devamında, sosyal huzursuzluklar, suç oranında artış ve şiddeti getirmektedir. Çünkü kaybedecekleri bir şeyi olmayan insanlar aynı zamanda hiçbir şeyden korkmamaktadırlar (Aldemir ve Özpınar, 2004: 10). Yoksul ailelerde yetişen çocukların, istediği şeyleri kolaylıkla elde edememesi, kendi kolaylaştırıcı mekanizmalarını üretmelerine yol açmaktadır. Hazza ulaşabilme, tüketebilme, yanındakine, çevrendekine, sistem içerisindeki ayak uydurmaya çalışma gayreti çocukların illegal yollara başvurmalarını da zorunlu kılabilir.

Küreselleşme, tüm dünyada ve Türkiye’de çocukluğa ilişkin yeni bir anlayış ortaya çıkarmıştır. Bu anlayışla, çocuklar işgücü ortamlarına sokulmuş, medya yoluyla çok küçük yaşlardan itibaren tüketmeye alıştırmış, eğitmekten çok öğretmeyi amaçlayan kurumlar yoluyla onların toplumsallaşma süreçleri etki altında kalmış ve sonuç olarak da çocuklar daha fazla bireyselleştirmektedir (Lindberg, 2013: 7).

İKİNCİ BÖLÜM

B. BULGULAR, ANALİZ VE YORUM

1. Araştırmanın Yapıldığı Yere İlişkin Bilgiler

1. 1. Coğrafi Yapı

Karaman, 37.11 kuzey enlemleri, 33.15 doğu boylamları arasında İç Anadolu Bölgesinin güneyinde yer alır. Kuzeyinde Konya, güneyinde Mersin, doğusunda Ereğli, güneydoğusunda Silifke, batısında Antalya yer alır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1.033 metredir. İlin genel yüzölçümü 8.869 km²'dir. Karaman ilinin merkez ilçe dahil 6 ilçesi vardır. Bunlar; Merkez ilçe, Ayrancı, Başyayla, Ermenek, Kazımkarabekir ve Sarıveliler'dir (www.karaman.gov.tr).

Kışları soğuk ve kar yağışlı, yazları sıcak ve kurak olan karasal iklim özellikleri taşıyan Karaman ilinin, Göksu vadisi ile Torosların güney yamaçlarında bakan kısmında iklim daha yumuşaktır. Ülkemizde en yüksek yağış ortalaması 2.236,2 kg/m², en düşük yağış ortalaması 328 kg/m² olup Karaman'da bu ortalama 336.3 kg/m²'dir. Bu da Karaman'ın çok az yağış alan bir bölgede olduğunu göstermektedir.

Karaman genelde ova görünümündedir ve ova merkez ilçenin kuzey yönünde kalmaktadır. Ovanın yüzölçümü 1400 km²'dir. Ovanın Doğu ve Güney bölümü alüvyonlu toprakla, Batı ve Kuzeybatı bölümü kolüvyol toprakla kaplıdır. Son yıllarda yapılan gölet ve sulama kanalları ile tarıma daha da canlı bir hale getirilmekle beraber, ovada kuru tarım

yapılan bölümlerde tahıl türleri, sulu tarım yapılan bölümlerde ise sanayi bitkileri yetiştirilmektedir.

Karaman ili arazi bakımından genel olarak düzlüktür. Batısında Hacıibaba Dağı (2.481 m.), kuzeyinde Karadağ (2.271 m.), güneyinde ise Orta Toroslar (1.553 m. ile 3.227 m. arasında değişen çok sayıda dağ ve tepe) bulunmaktadır. Üçte ikisi dağlık olan ilin, en yüksek dağı Sarıveliler ilçesinde bulunan Orta Toroslardaki Yunt Dağı'dır ve yüksekliği 3227 metredir. Ayrıca, il merkezinin 20 Km. kuzeyinde bulunan Karadağ, 2271 metre yüksekliğindedir ve sönmüş bir volkanik dağdır.

İl sınırları içinde Göksu, İbrala Deresi, Gödet Deresi, Ermenek Çayı ve Kocadere başlıca akarsulardır. Doğusunda Akgöl, kuzeyinde Acıgöl bulunmaktadır. Suni göl olarak Ermenek Barajı, Gödet Barajı, Ayrancı Barajı ve İbrala Barajı yer almaktadır.

Karaman, sağlam bir arazi yapısına sahiptir ve dolayısıyla 5'inci derece deprem kuşağında yer almaktadır ve deprem riski en az olan bölge içerisinde yer almaktadır.

1. 2. Tarihçe

Çok eski bir tarihe sahip olan Karaman, zengin bir tarihi ve kültürel mirasa sahiptir. Şehrin ilk olarak kimlere ev sahipliği yaptığı bilinmemekle beraber, Karaman Kalesi'nin üzerinde bulunduğu tepenin Neolitik Döneme ait bir höyük olması ve Hititler döneminde Larende adına benzeyen Lalanda veya Lanta adında bir yerleşim yerinin varlığı, insanların buralarda MÖ 8000'lerden bu yana yaşadığını göstermektedir (Cengiz akt. Uca ve Ülker, 2016: 1).

Antik Çağda cazibeli bir yerleşim bölgesi olan Karaman ve çevresi, bunu, tarım ve hayvancılık bakımından geniş bir potansiyele sahip olmasına, önemli ticaret yolları üzerinde bulunmasına, ticareti faaliyetlerinin yoğunluğuna ve de dini açıdan kutsal merkezleri içinde barındırmasına borçludur (Kurt, akt. Uca ve Ülker, 2016: 1).

Farklı birçok medeniyetin egemenliği altında yer almış olan Karaman, 7. ve 9. Yüzyıllarda Araplar tarafından saldırıya uğramış, Türklerin Anadolu'ya girmeleriyle beraber Selçukluların ve Danişmentlilerin eline geçmiştir. 13.yy'da Moğol istilasına uğrayan Anadolu Selçukluları Beyliğinden koparak Karamanoğulları Beyliği olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Selçukluların etkisiyle önemli bir kültür ve sanat merkezi haline dönüşen Larende, bugün de bu önemini korumaktadır (Uca ve Ülker, 2016: 1-2).

Osmanlı Devleti ile büyük ve de uzun bir mücadele dönemi yaşayan Karamanoğulları Beyliği, 1471 yılında Veziriazam İshak Paşa'nın komutasındaki bir ordu tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanıp Osmanlı Devleti hukuken yıkılıncaya kadar Osmanlının bir vilayeti olarak varlığını gösteren Karaman, Anadolu'nun işgaline karşı tepkisiz kalmamış büyük bir mücadelede bulunmuştur. Kuvay-ı Milliye'ye de katılan Karaman, Kurtuluş Savaşı sırasında da Türkiye Cumhuriyeti'ni desteklemiş demokrasiye ve cumhuriyete bağlılığını göstermiştir. Atatürk'ün atalarına da ev sahipliği yapan Karaman, Anadolu coğrafyasında başkentlik yapmış önemli şehirlerdendir (Uca ve Ülker, 2016: 4-6).

1230'larda Harzemlilere bırakılan Larende, Horasan'dan gelen Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin babası Bahaeddin Veled'in yaşadığı ve Mevlana'nın da yaşamını sürdürdüğü bir yer olarak büyük bir önem taşımaktadır.

Selçuklulardan sonra Anadolu'da başlayan beylikler dönemi Türk birliğinin parçalanması gibi bir izlenim yaratsa da milli kültür ve Türk yazı dilinin kuruluş devridir. Karamanoğlu Mehmet Bey'in yüzyıllar önce duyurduğu; "Bu günden sonra hiç kimse sarayda, divanda, meclislerde ve seyran da Türk dilinden başka dil kullanmaya" fermanı ile Türkçe devlet dili, resmi dil ilan edilmiştir. Karamanoğullarının 1256-1467 yılları arasında 230 yıl merkezi olan Karaman, 13.yy'da bilimin, sanatın ve kültürün merkezi olmuş, Karamanoğlu Mehmet Bey'in 1277 yılında yayınladığı fermanla da Türk birliğinin dil yolunda sağlanmasına yönelik önemli bir adım atılmıştır (Uca ve diğ. 2015: 1-2).

1. 3. Nüfus

20. yüzyılın başında 5000 civarında olan Karaman nüfusu, Cumhuriyet yıllarında yaklaşık olarak 10.000'e ulaşmıştır. 1927 yılında 8.182 olan nüfus, 1935 yılında 9.060 olmuştur. 1940 yılında ise Karaman nüfusu ilk kez 10.000'inin üzerine çıkmıştır. 1955 yılındaki nüfus oranı 17.215'i gösterirken, bu oran 1970 yılında 35.056'ya yükselmiştir. 1980 yılında 51.208, 1989 yılında il olduktan sonra ise nüfusu giderek artış göstermiştir (Kramers, 1997:309).

2017 yılı toplam nüfusu 246.672. Bu nüfusun 190.366'sı kent nüfusunu, 56.306'sı ise köy nüfusunu oluşturmaktadır. Çalışma çağındaki nüfus (15-64 yaş arası) genel nüfusun % 66,95' i, bağımlı nüfus (0-14 yaş- 65 yaş ve üzeri) ise genel nüfusun % 33,05' idir. Karaman

Genç Nüfusu olan 35 yaş altı grup ise genel nüfusun % 53,78' ini oluşturmaktadır (KTSO, 2018: 7-10).

Karaman nüfusu 2018 yılı verilerine göre 251.913'dir. Bu nüfus, 125.992 erkek ve 125.921 kadından oluşmaktadır. Yüzde olarak ise: %50,01 erkek, %49,99 kadındır.

1. 4. Sosyo-Ekonomik Özellikler

Karaman çevresinde yapılan kazılarda tarımsal aletlere rastlanması şehrin tarımsal faaliyetlerle uzun zamandan beri ilgilendiğini göstermektedir. Kazılardan daha çok tarımsal aletlerin çıkması ise, tarımsal üretime dayalı ekonominin daha yoğun olduğunu gözler önüne sermektedir (Tapur, 2009: 64).

Karaman'ın, tarihi ipek yollarının üzerinde bulunması ve mevcut ekonomik potansiyeli şehrin ticari hayatını daima canlı tutmuş, tarihten bugüne, gerek tarımsal ürünlerin, gerekse imalat sanayinin işler haldeki pazarı olmuştur. Eskiden buğday, arpa, haşhaş, vb. tarım ürünlerinin yanında bulgur, un, helva, pekmez vb. ürünlerinin ülke çapındaki ticaretinin yapıldığı önemli bir konuma sahip olan Karaman, bugün imalat sanayindeki ve tarımsal üretimdeki artışıyla ticaret hayatına hızlı bir ivme kazandırmıştır (KTSO, 2018: 31).

Karaman Organize Sanayi Bölgesi 1980'li yıllarda sanayi alanı olarak başlamış 1990 yılında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın tescili ile Organize Sanayi Bölgesi kimliği kazanmıştır. Karaman Sanayisi'nde 328 adet sanayi tesisi bulunmakta, bu firmalar ise gıda, makine, ambalaj ve kağıt, maden ve toprak, soğuk hava gibi sektörler üzerine yoğunlaşmıştır (KTSO, 2018: 31).

Makinalı ve sulu tarıma geçişle tarımsal alanlarda artışın söz konusu olduğu Karaman’da küçükbaş hayvancılığın azaldığı görülmüştür (Uca ve Ülker, 2016: 12).

1. 5. Sosyo-Kültürel Yapı

Yunus Emre, Mevlana Celaleddin-i Rumi, Mümin’e Hatun, Kemal Reis, Piri Reis, Zembilli Ali Efendi, Şeyh Edebali, Seyyid Ali Sultan Es-Semerkandi, Molla Fenari, Kenzi, Gufrani, Hottuoğlu, Kazımkarabekir Paşa, Kerümidin Karaman Bey, Karamanoğlu Mehmet Bey, Bekir Sıtkı Erdoğan, Mehmet Çınarlı, Ahmet Tufan Şentürk gibi şahsiyetler Karaman’ın kültürel zenginliğini yansıtmaktadır.

Karaman’da geleneksel el sanatlarından halıcılık, dokumacılık (yolluk, çaput çul vb.), kilimcilik, bakır işlemeciliği, doğramacılık, mobilyacılık, biçki-dikiş ve nakış işleri yapılmaktadır. İlde Taşkale halısı, Ayrancı’nın Koraş halısı ünlüdür. Karaman halılarında en belirgin motif laledir.

Görölmeye değer tarihi ve turistik yerlerden bazıları ise; Derbe Höyüğü, Karadağ Binbirkilise, Manazan Mağaraları, Taşkale Tahıl Ambarları, Gökçeseki Kaya Mezarları, Çeşmeli Kilise, Karaman Kalesi, Tol Medrese, Ak Tekke (Mader-i Mevlana) Camii, Yunus Emre Camii, İmaret Camii, Dereköy, Fisandon, Kilise Camisi, Taşkale Taş Mescit, Yunus Emre Türbesi’dir.

Karaman’ın Başyayla ilçesinde “Aktepe” denilen ve kaleyi andıran doğal haliyle görölmeye değer bir yerdir. İlçe çevresinde görölen kayalara oyulmuş roma tipi taş sandukalar, kapakları üzerinde kabaca kompoze edilmiş yatar vaziyette aslan kabartmaları, yüksek taş

kemer üzerine toprak dam örtülü camii vb. diğer yapılar Karamanoğullarının ve geçmiş döneme ait önemli, tarihi değerlerin izlerinin taşımaktadır (İKTM, 2009: 13-15).

Birçok değerli şahsiyete ev sahipliği yapan şehirde, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile Karaman Valiliği tarafından festivaller, törenler ve etkinlikler düzenlenmektedir Karaman’da Dil Bayramı, Elma Festivali, Ermenek Taşeli Kültür, Sanat ve Sıla Festivali, Sarıveliler’de Bal ve Çiçek Hasat Festivali, Başyayla’da Kiraz Festivali, Ayrancı’da Hıdırellez Şenlikleri yapılmaktadır. 1960’dan beri her yıl yapılan bu etkinlik ve törenler, milli kültürü bir miras olarak gelecek kuşaklara aktarma konusunda önem taşımaktadır (Uysal, 2011: 13).

2. Görüşmeye Katılan Çocukların Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

2. 1. Görüşmeye Katılan Çocukların Yaş ve Cinsiyetine İlişkin Bilgiler

Tablo 1: Görüşmeye Katılan Çocukların Yaş ve Cinsiyetine İlişkin Bilgiler

Görüşme	G.1	G.2	G.3	G.4	G.5	G.6	G.7	G.8	G.9	G.10
Yaş	15	17	9	17	11	11	11	10	11	14
Cinsiyet	Erkek	Erkek	Erkek	Erkek	Kız	Kız	Kız	Kız	Kız	Erkek

Tablo 1.'de de görüldüğü üzere, araştırmaya dahil edilen sokakta çalışan çocukların yaş aralığı genel itibariyle 9-17 yaş aralığında yoğunlaşmaktadır. ILO'nun Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi'nde kötü şartlarda çalışan çocuklar için yaş sınırı 18 olarak belirlenmiş olmasına rağmen, 9 yaşlarında çocukların sokaklarda geçim derdine düşmesi dikkat çekici bir noktadır.

Oyun ve eğitim çağlarındaki bu çocukların, sokakta çalışması birçok riski, tehlikeyi ve istismarı içinde barındırmakla beraber çocukların giderek daha erken yaşlarda yetişkinleştirildiğinin resmini de gözler önüne sermektedir.

Çocuğun yetişkinliğe doğru attığı adımlar onu piyasada güçlü tutabilmenin yanı sıra yaşıyla ilişkilendirilen satış kabiliyetini de zedeleyebilmektedir. Araştırmamızda yer alan çocukların 14-15 yaşlarından itibaren satış kabiliyetini yitirmeye başladığı ve sokakta çalışan diğer kardeşlerinin, arkadaşlarının sorumluluğunu ve koruyuculuğunu üstlenmeye soyunduğu ya da başka enformel sektörlerin parçası olmaya çalıştığı dikkat çekmektedir.

Bu hususun en çarpıcı yanı ise çocukların illegal yollardan yürüyen ve kötü şartlardaki çocuk işçiliğinin bir parçası olan uyuşturucu madde satışına başvurmalarıdır. Durumu sadece çocukların satış kabiliyetlerini yitirmelerine bağlamak yeterli olmamakla birlikte, çocukların o yaşlardan itibaren sokaklarda yalvararak ya da dilenerek peçete, mendil satmaktan duydukları utancın izlerine de rastlamak söz konusu olabilmektedir.

Çalışan çocukların cinsiyete göre dağılımına değinmek gerekirse; öncelikle kız çocukları ile erkek çocuklarının sayılarına tesadüfi olarak eşit şekilde yer verildiğini belirtmek gerekmektedir. Belirli bir yaş grubundaki kızların (10-11 yaş), piyasadaki görünürlüğünü kabataslak yansıtan **Tablo 1**, araştırmada yer alan erkek çocukların yaşlarının daha büyük olduğunu (sadece biri 9 yaşında) gözler önüne sermektedir.

Kız çocukları genellikle düşük getirisi olan, emeğe yoğunluk veren işlerde düzensiz bir şekilde çalışmaktadırlar. Biraz daha zor koşulların parçası olan erkekler ise, yüksek fırsat sunan işlere yönelmektedirler ve erkeklerin eğitimine daha yüksek değer

biçilmektedir. Dolayısıyla da erkek çocuklar kız çocuklara nazaran daha yüksek risk içeren işlerin parçası olabilmektedirler (Dayıoğlu, akt. İnal, 2009: 32). Araştırmada yer alan erkek çocuklarında bu durumun izlerine rastlamak mümkün görünmektedir.

Yapılan bir araştırmada çalışan çocukların %90.4'ünü erkeklerin %9.6'sının ise kız çocuklarının oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu çocukların %78.5'inin 10-12 yaşlarında, %11.9'unun 7-9 yaş aralığında ve %9.6'sının 13 yaş ve üzerinde olduğu dikkat çekmektedir (Yıldızbaş ve Parlakyıldız, 2007: 7). Daha çok hane içi işgücünü oluşturan kız çocukları, erkek çocuklarından farklı olarak bir tür gözetim altındadırlar. Bu durum, toplumun namus algısının kızları ev içi hizmetlerle sınırlandırıp atölyelere sıkıştırmasının (Atauz, 1997:12) ve kadın olmanın toplumsal kodlarının yeniden üretilmesinin hali hazırdaki yansımasıdır.

Yeniden üretime dair sorumluluklar ister evde isterse ev dışında yerine getirilsin, daha çok kızlara yüklenmektedir. Küçük yaşlardaki kızlara yüklenen iş türleri oldukça esnek olabilirken, yaşlarının ilerlemesiyle birlikte tüm sektörlerde ataerkil cinsiyetçi işbölümü kalıplarına daha fazla ayak uydurulduğu görülmektedir. Kadın üyeler bu yüzden, ailenin geçim düzeyini arttırmak uğruna hane işgücüne katkı yapmaya çağrılabilir (Ertürk, 2009: 32).

Kız çocuklarının sokaklarda çalıştırılması sosyo-kültürel açıdan uygun görülmemekte ve kız çocuklarının bu alandan soyutlanıp hane içi işgücünün bir parçası olması sağlanmaya çalışılmaktadır.

2. 2. Görüşmeye Katılan Çocukların Eğitim Durumlarına İlişkin Bilgiler

Tablo 2: Görüşmeye Katılan Çocukların Eğitim Durumlarına İlişkin Bilgiler

Görüşme	Eğitim Durumu
G.1	5.sınıftan terk.
G.2	6.sınıftan terk.
G.3	3.sınıfa gidiyor.
G.4	6.sınıftan terk.
G.5	5.sınıfa gidiyor.
G.6	5.sınıfa gidiyor.
G.7	5.sınıfa gidiyor.
G.8	5.sınıfa gidiyor.
G.9	4.sınıfa gidiyor.
G.10	7.sınıfa gidiyor.

Sokakta çalışan çocukların okul ile iş yaşamı arasında bocalaması, bunların birinden ödün vermesiyle sonuçlanabilmektedir. *Tablo 2*'de de görüldüğü üzere, araştırmamıza katılan çocuklardan üçü, okul yaşamını sonlandırmış; çalışma yaşamını temel alan bir düzen kurma gayreti içerisine girmiştir. Okul tam manasıyla, çocukların geleceğe yönelik hayallerine erişmelerinin giriş biletiyken, kolaylıkla gözden çıkarılan bir vasatlığa dönüşmüştür.

Sokakta çalışan çocukların birçoğu ya eğitim-öğretim hayatlarını yarıda bırakıp okulu terk etmekte, ya da eğitim-öğretim hayatlarını ilkokuldan öteye götürememektedir. Araştırmamıza katılan çocukların çoğunun okul hayatlarının hala devam ettiği ancak üçünün okul yaşamından tamamen koptuğu tespit edilmiştir. Bu çocukların okulu bırakma sebepleri üzerinde durulduğunda ise sosyal dışlanmanın, madde kullanımına ilişkin kötü deneyimin izlerine rastlanmıştır. Çocukların okulu bırakma sebeplerinin çalışma yaşamlarından kaynaklanmaması dikkate değer bir noktadır.

İlk sorulduğunda, okulu bırakma sebebini etnik bir dışlanmaya dayandıran katılımcı;

“Ben bazı sorunlar yaşadım çıktım okuldan abla. Kavgadandır, falandır filandır. Hep dışlıyorlardı Aleviyiz diye. Böyle şeylere dayanamadım çıktım. 5.sınıftım bıraktım. 2 yıldır gitmiyorum.”

(G.1, 15, erkek).

Daha sonra okulu bırakma sebebinin aslında edindiği uyuşturucu madde tecrübesiyle ilişkili olduğundan söz ederek yaşadığı bölgenin suça ve kötü alışkanlıklara nedenli müsait olduğunun kayda değer gerçekliğinin altını çizmektedir. Katılımcının terk ettiği okulun bu tarz olaylara birçok kez maruz kaldığına dair alınan kayda değer duyular eldeki verileri doğrulayıcı bir nitelik taşımaktadır.

“Ya abla ben sana doğruları söyleyeyim mi? Ben niye okula gitmedim, okuldan niye çıktım biliyon mu? Ben bi tane çocuk, adı meçhul. Ben lavaboya gittim bana zorla uyuşturucu içirtirdi. O

yüzden okula giderken mayıştım. Sınıfa girdim. Böyle gözlerim hiçbir tarafı göremedi. Bulanık gördüm. Hocanın yanına varırken zaten böyle de olunca “sen de uyku mu var, hastalandın mı?” dedi. Ben de doğrusu neyse konuştum. Müdürün yanına vardım. “Müdürüm!” dedim, “Ben bilmediğim bir madde içtim.” dedim. “Ne maddesi bu?” dedi. “Eroin denilen bişey.” dedim. Onu içtim diye, müdür beni tuttu dışarı attı. Ben de “Çıkarın o zaman beni okuldan.” Dedim. Annemler bağırdılar çağırdılar, “Sen niye böyle şeyleri yaptın diye?”. Bide ortaokul birinci sınıftayken okuldan kaçtık arkadaşlarımla. O gün akşam hırsızlık olmuş, onlar da bize patladı. Okula falan gitmedim bi daha da hiç.” (G.1, 15, erkek).

Albino hastalığı olan bir katılımcının okulu bırakmasının altında yatan temel sebep ise fiziksel görünüşünden dolayı gerek okul arkadaşları gerekse öğretmenleri tarafından maruz kaldığı sosyal dışlanmadır.

“Okuyamadım öğretmenler ilgilenmediği için. Başka çocuklara ilgi gösterdiler bana hiç göstermediler. Ayrı okullarda da oldu ama en çok şurdaki okulda oldu. Beni çok hor gördüler, olmadı. Başkasına ilgi gösterdiler. Yani okutmak istemediler. Öğrencilerimizin biri eksik olsun ya da olmasın önemli değil dediler. Ben de strese girdim okumayı bıraktım. Bundan 3 sene evveli. Birde öğrenciler biraz durumumdan dolayı alay ediyorlardı bana biraz dokandı o zamanlar. Şimdi olsa bişey olmaz da o zamanlar bana dokanmazdı

saçımın beyaz olmasından dolayı. Ama şimdi belki okusam okuyabilirim. Ama olmadı yani okuyamadım ben vazgeçtim işin açığı. Bu gözümdeki engelim benim doğuştan var. Ondan dolayı göremediğim için ön sıraya değil, arka sıraya oturtular beni. Göremiyorum dedim onlar yanlış anladılar.” (G.4, 17, erkek).

Çocukların okuldaki başarısızlıklarının ya da okulu sevmemelerinin onları sokakta çalışmaya itebileceğine ilişkin düşünceleri sarsan bu durumlar, çocukların uğradıkları dışlanma veya olumsuz deneyimler yüzünden okuldan giderek uzaklaştıklarını ve böylece çalışma yaşamının bir parçası haline geldiklerini göstermektedir.

Eğitim-öğretim hayatlarına devam eden çocukların piyasa toplumu fikrinin piyasalaştırdığı çocuklar (Çelik, 2009: 72) olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu çocuklar çalışmadıkları takdirde birçok şeye erişemeyeceğini düşünen, okula devam etmelerini, ihtiyaçlarının karşılanabilmesine dayandıran piyasanın çocuklarıdır. Piyasanın ortaya koyduğu her fiyat, her değer çocuklar için erişilmesi hedeflenen bir zirvedir. Artık çalışmanın önündeki engelin ‘okumak’ olması, okumanın önkoşulunun ise ‘çalışmak’ olması bu durumun kabataslak çizilmiş küçük bir tablosudur.

Araştırmaya katılan çalışan çocukların yazma becerilerinin gelişmemiş olması da önemli bir husustur. Katılımcıların neredeyse hiç okunmayan yazılarına dair gözlem, katılımcıların dışlanma başlığı altında verdikleri cevaplardan da hareketle, eğitim hayatlarında arka sıralara oturtulup ders sürecinden mahrum bırakılmış olabilmelerinden veya

öğretmenlerinin onları ilgiye değer bir konumda görmemelerinden kaynaklanabileceğini düşündürmektedir.

Okul hayatlarına devam eden katılımcılara ‘onlar için okumanın mı yoksa çalışmanın mı daha zor olduğu’ sorulduğunda, katılımcılar okumanın ve çalışmanın bir arada zor olduğundan ancak ne olursa olsun çalışmaları gerektiğinden söz etmişlerdir. Bu zorluğun yordduğu çocuk bedenler, başlangıçtaki enerjilerini daha fazla dayanamayıp ilerleyen süreçlerde yitirerek okul yaşamlarından kopabilmektedirler. Dikkat çekici olan ise, çocukların okul hayatları ile iş yaşamları arasında mekik dokumalarına, fazlasıyla yorulmalarına karşın, yine de her şeyin yolunda olduğunun mesajını vermeye çalışmalarıdır.

“Ben okula giderken 2-3 sefer çalıştım. Zor olmadı. Zaten ben hep diyordum ki, çalışmalıyım okul masraflarımı karşılamak için.”
(G.1, 15, erkek)

“(İç çekerek) Çalışmak da okumak da zor. İkisi de zor. Ben zaten çalışmıyorum ki... 1 saat geziyorum, 10 milyon mu 20 milyon mu alıyorum gidiyorum evime. Peçeteleri falan da öyle keyfime göre satıyorum. Geziyorum abla ben, bi iş olduğu yok. Okuluma da rahatça gidiyorum. Ödevlerimi de rahatça yapıyorum.” (G.10, 14, erkek)

“Zor oluyor da olsun. Dışardayken yanımıza kitapları alıyoruz bazen. Bi yere oturup çalışıyoruz dersimize. Sonra da geziyoruz. Bazen de çalışmaya gitceksem ödevimi yapmıyorum. İkisi zor oluyor bir arada.” (G.7, 11, kız)

“Çalışmak da zor okumak da kolay değil. İkisi de kolay değil. Ama yine de okumak daha zor. Bilmeyince etmeyince nasıl okuyacaksın? Ne yapıyorum biliyo musun, çalışıp eve gittiğimde? Yorgun oluyorum ya gidip biraz dinleniyom, uyuyorum. Sonra kalkıyom ödevlerimi falan yapıyorum. Alarmı ayarlıyom o saatte kalkıyom ders çalışıyom.” (G.8, 10, kız)

“Zaten tatilleri geliyorum ben. Belki Pazarları da gelmeyebiliyorum. Okuluma gidiyorum hiç esirgemiyorum. Okumak güzel. Çalışmak zor ama. Çalışmak da isterim her zaman zor olsa bile.” (G.9, 11, kız)

“Ben Pazar günleri gitmiyom çalışmaya, ödevlerimi yapıyom. Okulumu ihmal etmiyom. Derslerim hep iyi gidiyor çalışsam da.” (G.5, 11, kız)

Gerçek şu ki; hem çalışan hem okuyan çocukların, çalışmayan çocuklara nazaran okuldaki başarıları daha düşük ve de okula devam sorunları daha fazladır. Dolayısıyla bu çocuklar, hem okul dönemlerinde hem de okul sonrası dönemlerinde diğer çocuklara göre daha az avantajlı konumdadırlar (Bequle, akt. İnal, 2009: 22). Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle kız çocukları, 14 yaşında okul hayatlarına son verilme ve aşağı yukarı evlilik yaşına denk düşen 16 yaşında ise evlendirilme riski ile karşı karşıyadırlar (Ertürk, 2009: 36).

2. 3. Görüşmeye Katılan Çocukların Kökenleri ve Yaşadıkları Semte İlişkin

Bilgiler

Tablo 3: Görüşmeye Katılan Çocukların Kökenleri ve Yaşadıkları Semte İlişkin Bilgiler

Görüşme	Köken	Yaşadığı Semt
G.1	Karaman/Merkez	Karaman/Merkez/Bahçelievler Mahallesi
G.2	Karaman/Merkez	Karaman/Merkez/Yenimahalle
G.3	Karaman/Merkez/Zengen Köyü	Karaman/Merkez/GevherHatun Mahallesi
G.4	Mersin/Silifke/Senir Köyü	Karaman/Merkez/Piri Reis Mahallesi
G.5	Karaman/Merkez	Karaman/Merkez/Bahçelievler Mahallesi
G.6	Karaman/Merkez	Karaman/Merkez/Yenimahalle
G.7	Karaman/Merkez	Karaman/Merkez/Bahçelievler Mahallesi
G.8	Karaman/Merkez	Karaman/Merkez/Bahçelievler Mahallesi
G.9	Karaman/Merkez	Karaman/Merkez/Bahçelievler Mahallesi
G.10	Karaman/Merkez	Karaman/Merkez/Bahçelievler Mahallesi

Tablo 3'te de görüldüğü üzere araştırmaya katılan çocukların neredeyse hepsi Karamanlıdır. Ancak biri Mersin-Silifke doğumludur. Çocukların yaşadıkları semt ise, Karaman ilinin merkez ilçesine bağlı mahallelerdir.

Karaman ilinde daha çok “abdal”, “çingene” olarak adlandırılan etnik grubu kapsayan Bahçelievler, Piri Reis ve Yenimahalle mahalleleri sokakta çalışan çocukların yoğun

bir şekilde yer aldığı mahallelerdir. Şehrin sanayi faaliyetlerine yakın, gecekondu mahallelerini kapsayan bölgede çocuklar, gecekondu kültürünün etkisiyle yetişmektedirler.

Türkdoğan'ın çalışmalarında yer verdiği Türkiye'deki gecekondu kültürünün özelliklerini bu mahallelerde görmek mümkündür. Kıyıda kenarda kalmışlığın, ötekileştirmenin yaşandığı, yoksulluğun kendisinden söz ettirdiği gecekonducularda, bir nesilden başka bir nesile son bulmaksızın aktarılan bir kültürel aktarım söz konusudur ve araştırmamıza katılan sokakta çalışan çocuklar bu kültürden beslenen ve bu kültürü sürdüren çocuklardır. Bu kültürü kendilerinden sonraki nesillere de aktaracak olan bireylerdir. Bu kültür içinde yetişen bireylerin genellikle okuma oranları düşük, kurumsal ilişkileri zayıf, yaşadıkları evlerin alt yapıları sorunlu ve de tek odalı, kalabalık aileler söz konusu ve bireyler patolojik birer vaka konumundadırlar.

Türkdoğan'ın *“yoksulluk kültürünü yok etmek, yoksulluğu yok etmekten daha zordur”* (Türkdoğan, 2007: 186) sözü, çocukların kaçınılmaz bir şekilde bu kültürü devraldıklarının ve yine kaçınılmaz bir şekilde bu kültürü sürdüreceklerinin sinyalini vermektedir. Kültürel değerlere olan sadakat, bu toplumsal yapı içerisinde daha yoğundur ve dolayısıyla bu sadakat bağını zayıflatmak son derece güçtür.

Bireyleri şekillendiren içerisinde yaşadıkları kültürdür; kültür ise toplumsal değişmelere maruz kalsa dahi, radikal her türlü değişime kapalı olan bir olgudur. Çocukları sokakta çalışmaya iten bir kültürün, çocuğun çalışmasını yadırgamamasıyla birlikte onu bu alanın içine iyice oturtmaya çalışması beklenebilmektedir.

3. Görüşmeye Katılan Çocukların Ailelerine İlişkin Bilgiler

3. 1. Anne-Babanın Sağ/Ölü Olma Durumu

Tablo 4: Görüşmeye Katılan Çocukların Anne-Babalarının Sağ/Ölü Olma Durumlarına İlişkin Bilgiler

Görüşme	Sağ/Ölü
G.1	İkisi de sağ
G.2	İkisi de sağ
G.3	İkisi de sağ
G.4	İkisi de sağ
G.5	İkisi de sağ
G.6	İkisi de sağ
G.7	İkisi de sağ
G.8	İkisi de sağ
G.9	İkisi de sağ
G.10	İkisi de sağ

Tablo 4'te de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan çalışan çocukların tümünün anne-babaları sağdır. Çocukları sokakta çalışmaya iten sebepleri açıklarken ya da sokakta çalışan çocukların genel özelliklerini oluştururken göz ardı edilmeyecek olan en temel faktör, aile faktörüdür.

Çalışan çocukların anne-babaları sağ olmakla beraber; çocukların ebeveynlerini yitirmelerinden kaynaklı bir sokakta çalışma yaşamı oluşturdıklarından söz etmek mümkün görünmemektedir.

3. 2. Anne-Babanın Özlük/Üveylık Durumu

Tablo 5: Görüşmeye Katılan Çocukların Anne-Babalarının Özlük/Üveylık Durumuna İlişkin Bilgiler

Görüşme	Öz/Üvey
G.1	Öz
G.2	Öz
G.3	Öz
G.4	Öz
G.5	Öz
G.6	Öz
G.7	Öz
G.8	Öz
G.9	Öz
G.10	Öz

Tablo 5'te de görüldüğü üzere araştırmaya katılan çocukların aileleri öz olmakla birlikte; çocukların sokakta çalışmasını tetikleyici bir üveylık durumu söz konusu olmamıştır.

Aile içi ilişkilerde, babanın ya da annenin ikinci evlilikleri gibi durumlar çocuklarda travmatik bir hal alabilmektedir. Çocuğun üvey aile ile büyümesi onun ebeveyn

konumuna geçen yeni kişilerin benimsemesi noktasında sıkıntılar çıkarabilmekte, çocuğu evden uzaklaştırıp sokağın kucığına atabilmektedir.

3. 3. Anne-Babanın Mahkum Olma Durumu

Tablo 6: Görüşmeye Katılan Anne-Babaların Mahkum Olma Durumlarına İlişkin Bilgiler

Görüşme	Mahkum Olma Durumu
G.1	Baba cezaevine girip çıkmış.
G.2	Baba cezaevinde
G.3	Cezaevine hiç girmemişler.
G.4	Cezaevine hiç girmemişler.
G.5	Cezaevine hiç girmemişler.
G.6	Cezaevine hiç girmemişler.
G.7	Baba cezaevinde.
G.8	Cezaevine hiç girmemişler.
G.9	Baba cezaevinde.
G.10	Cezaevine hiç girmemişler.

Katılımcıların anne veya babalarının cezaevinde olup olmadıklarının ya da cezaevine girip girmediklerinin bilgisine ulaşmak; çocukların ailelerinin ekonomik durumları

veya dağılmış ailelerin çocukları olup olmadıklarını görmek; çocuklara yansıyan durumları ortaya koymak açısından önemli görülmektedir.

Tablo 6'da da görüldüğü üzere, çocukların anneleri hiç cezaevine girmemekle birlikte; babalarının şu an cezaevinde oldukları ya da girip çıktıkları bilgisine ulaşılmıştır. Babalarının niçin cezaevine girdiği sorulduğundaysa uyuşturucu madde satışı, kavga gibi sebeplerle cezaevine girdikleri belirtilmiştir.

“Uyuşturucudan dolayı...” (G.1, 15, erkek).

“2017’de kavgadan dolayı girdi.” (G.7, 11, kız).

Babaları cezaevine hiç girmeyen, ya da babalarının cezaevine niçin girdiği konusunda bilgi vermekten kaçınıp “bilmiyorum” diyerek geçiştiren katılımcı çocuklar da söz konusu olmuştur. Konuya karşı ise korkuyla karışık bir tedirginlik duydukları gözlemlenmiştir.

3. 4. Anne-Babanın Eğitim Durumu

Tablo 7: Görüşmeye Katılan Çocukların Anne-Babalarının Eğitim Durumlarına İlişkin Bilgiler

Görüşme	Eğitim Durumu
G.1	Anne de baba da ilkokul terk.
G.2	Anne okumamış, baba ilkokul mezunu.
G.3	Anne de baba da ilkokul mezunu.
G.4	Anne babanın eğitim durumunu bilmiyor.

G.5	Anne 3.sınıftan terk, baba okula gitmemiş.
G.6	Anne de baba da 5.sınıfa kadar okumuş.
G.7	Anne de baba da ilkokul terk.
G.8	Anne ve babasının eğitim durumunu bilmiyor.
G.9	Anne 5.sınıfa kadar okumuş, babayı bilmiyor.
G.10	Anne okumamış, baba 5.sınıfa kadar okumuş.

Anne-babanın eğitim durumu ile çocukların sokakta çalışması arasında önemli bir ilişki söz konusudur. Eğitim düzeyi yüksek ailelerin çocukları sokaklardan ziyade sanayi sektörü veyahut hizmet sektörlerinde çıraklık öğrenmek adına çalıştırılırken; eğitim düzeyi düşük ailelerin çocuğu sokakları çalışma alanı olarak benimseyebilmektedir.

Anne babanın bilgi yoksunluğu, çocuğun bilgiden ve bilinçten yoksun bir yetiştirilme döneminden geçeceğini haber vermektedir. Toplumsal, hukuki, ekonomik ve de eğitim konusundaki haklarından mahrum ve de onlardan habersiz yetişen çocuk, bunları yanlış öğrenen çocuk sağlıklı bir birey olma yolunda sürekli problemler yaşayacaktır ve bu eksikliğini o da kendi çocuklarına aktaracaktır.

Çocukların sokakta çalıştırılmasının itici olduğu kadar önleyici ayağını da oluşturan aile faktörü, sosyal ve de kültürel sermayesinin yettiği kadar başarılı olabilmektedir.

Tablo 7'de de görüldüğü üzere, araştırmada yer alan çocukların aileleri ya hiç okumamış, ya da ilkokuldan sonra okul yaşamlarına devam etmemiş kişilerden oluşmaktadır. Katılımcılardan edinilen bilgiler; çocukların anne babalarının eğitim durumları konusunda net

bir bilgiye sahip olmadıklarını, okuma yazma bilip bilmemeleri üzerinden konuşabildiklerini gözler önüne sermektedir.

“5.sınıfa kadar heralde. Annemin okuma yazması yok, babamın var.”
(G.10, 14, erkek)

“İkisi de ilkokul terk.” (G.7, 11, kız)

“Annem 5’e kadar okumuş, babamı bilmiyorum. Okuma yazmaları falan var ama.” (G.9, 11, kız)

“3.sınıftan terk etmiş babam. Ama dışardan okumuş diploması var. Annem okumamış.” (G.2, 17, erkek)

“Annem 3.sınıfa kadar okumuş. Babam okula gitmemiş. Annesigil göndermiş o da gitmemiş.” (G.5, 11, kız)

“Annem de babam da ilkokulu bitirmiş.” (G.3, 9, erkek)

“İkisi de 5’e kadar okumuş.” (G.6, 11, kız).

Yıldızbaş ve Parlakyıldız yaptıkları bir araştırmada, çalışan çocukların annelerinin %55.5’inin okur-yazar olmadığını, %24.4’ünün okur-yazar olduğunu, %15.5’inin ilkokul, %4.4’ünün ortaokul mezunu olduğunu belirlemişlerdir. Çocukların babalarının ise %37.7’sinin okur-yazar olmadığını, %55.5’inin okur-yazar olduğunu, %15.5’inin ilkokul, %6.6’sının ortaokul mezunu olduğunu tespit etmişlerdir (Yıldızbaş ve Parlakyıldız, 2007: 8). Anlaşılacağı üzere; annelerin eğitim düzeyleri daha düşüktür ve babaların eğitim düzeyleri de annelere oranla yüksek olduğu halde genel anlamda düşüktür.

Ebeveynlerin öğrenim düzeyleri, çocuklarının öğrenim düzeylerine verdikleri önemle eş değerdedir. Bilinç düzeyi düşük yoksul anne babalar çocuklarını okutmak yerine, aile ekonomilerine destek olmaları adına çalıştırmakta, okumanın bir faydası olmadığını düşünüp kendilerini şanssız hissetmelerine bağlı olarak eğitime olan inançlarının sarsılmasına sebep olmaktadır (Toran, 2009: 294).

3. 5. Ailenin Çekirdek/Geniş Aile Olma Durumu

Tablo 8: Görüşmeye Katılan Çocukların Ailelerinin Çekirdek/Geniş Aile Olma Durumlarına İlişkin Bilgiler

Görüşme	Çekirdek/Geniş Aile
G.1	Çekirdek Aile (Anne-Baba-3 çocuk).
G.2	Çekirdek Aile (Anne-Baba-2 çocuk).
G.3	Çekirdek Aile (Anne-Baba-3 çocuk).
G.4	Çekirdek Aile (Anne-Baba-1 çocuk).
G.5	Çekirdek Aile (Anne-Baba-3 çocuk).
G.6	Geniş Aile (Anne-Baba-3 çocuk-1 torun-Babaanne).
G.7	Çekirdek Aile (Anne-Baba-5 çocuk).
G.8	Çekirdek Aile (Anne-Baba-4 çocuk).
G.9	Çekirdek Aile (Anne-Baba-3 çocuk).
G.10	Çekirdek Aile (Anne-Baba-4 çocuk).

Geleneksel toplum yapısıyla ilişkilendirilen çok sayıda çocuk yapma anlayışı modern toplumlarda çekirdek aile olmayı gerekli kılmıştır. Ancak modern toplumların

bilinçsiz ailelerinde çocuk sayısında hala belirgin bir artışın olduğunu söylemek de gerekmektedir.

Tarım toplumlarında çok sayıda çocuk sahibi olmak, bu çocukların ücretsiz birer işçi olarak görülmesi ile alakalı iken, modern toplumlarda çocuğun işçiliği farklı sektörlere dağılmıştır. Çocuk sayısının fazla, anne-baba ve çocuklar dışında akrabaların da aynı çatı altında yaşadığı hanelerde çocukların sokağa yönelmeleri şaşırtıcı olmamaktadır. O hanelerin geçim kaygısı oranında çalışana ihtiyaç duyduğu da göz ardı edilmemelidir.

Tablo 8'de de görüldüğü üzere ailelerin hepsi çekirdek aile yapısına sahipken sadece birinde hane içinde kendileri dışında birilerinin de yaşadığı bilgisine ulaşılmıştır.

“Biz kendimiz bide annem çocuk bakıyor abimin oğluna. Ona baktığı için dört kişiyiz. Bide nenem var 5 kişiyiz. Ama nenem evde pek durmuyor. Halamgile falan da gidiyor Bazen bizde, bazen orada kalıyor.” (G.6, 11, Kız)

3. 6. Anne-Babanın Yaptıkları İşler ve Çalışma Durumu

Tablo 9: Görüşmeye Katılan Çocukların Anne-Babalarının Yaptıkları İşlere ve Çalışma Durumlarına İlişkin Bilgiler

Görüşme	Çalışma Durumu	Yaptıkları İşler
G.1	Baba çalışıyor.	Bazen hurdaya gidiyor.
G.2	İkisi de çalışıyor.	Anne sokakta peçete satıyor. Baba cezaevinde tekstilde çalışıyor.

G.3	İkisi de çalışıyor.	Anne ekmek fırınında, baba ise bisküvi fabrikasında işçi olarak çalışıyor.
G.4	İkisi de çalışmıyor.	-
G.5	Baba çalışıyor.	Pazarlarda çarşaf, pike satıyor.
G.6	İkisi de çalışmıyor.	-
G.7	Anne çalışıyor.	Bisküvi fabrikasında işçi olarak çalışıyor. Arada bir de sokaklarda dini kitaplar satıyor.
G.8	Baba çalışıyor.	Hurdacılık yapıyor.
G.9	İkisi de çalışmıyor.	-
G.10	İkisi de çalışıyor.	Pazar yerlerinde çarşaf, perde satıyorlar.

Çocuğun istihdam içerisinde yer almasının en önemli sebebi ebeveynlerin işsizliğinin çocuklara yansımalarıdır. Anne babanın yoksulluğu, nasıl ki çocuğun yoksulluğuna yol açmaktaysa, anne babanın işsizliği de çocuğun işçiliğine yol açmaktadır.

Tablo 9'da da görüldüğü üzere, araştırmaya katılan çocuklar ebeveynlerinin iş yaşamındaki varlığından söz ederken, anne ve babalarının hasta olduğundan, yeni doğmuş kardeşlerinin bakıma muhtaç olmasından ya da babalarının cezaevinde olduğundan söz ederek onların niçin çalışmadıklarını gerekçelendirmeye çalışmışlardır.

“Annemin dizine platin takıldı. Ameliyattan önce de bir sızı vardı hiç çalışmadı. Ben doğdum doğal çalışmadı hiç. Ev işleri sadece. Babam evveli de çalıştı, çok çalıştı. İşler ağırdı, babamın kalbinde stend takılı, kolay iş olması lazım onun için. Park bahçe çay ocağı filan gibi. Ağır işlere gelemiyor. Bulamadığından şu anda çalışmıyor.” (G.4, 17, erkek)

“Annem eskiden çalışıyordu. Babam da eskiden çalışıyormuş. Annem parmaklarını makinaya kaptıracağı için çıktı. Babamın da şimdiye kadar çalıştığını hiç bilmiyorum.” (G.6, 11, kız)

“Babam hapiste, annem de küçük kardeşim olduğu için çalışmıyor, abim de hasta olduğu için hiçbir yere gidemiyor.” (G.9, 11, kız)

Sokakta çalışan çocukların anne ve babaları genellikle enformel sektörlerde, hiçbir iş güvenceleri ve iş yetenekleri olmadan çalıştıkları dikkat çekmektedir.

“Annem ve babam pazarlarda çarşaf-perde falan satıyorlar.”

(G.10, 14, erkek)

“Babam abla yalana gerek yok çarşaf pike satıyor pazarlarda.

Ekmek parası çıkartıyor.” (G.5, 11, kız)

“Babam hurdacıdan araba alıyor kaktırmalı araba hurda

toplamaya gidiyor onunla.” (G.8, 10, kız)

Anne babaların çocukları ile aynı işleri yapması ise tercih edilen işlerde ailenin oynadığı rolü gözler önüne sermektedir. Annesinin kitap sattığını gören ocuk, yapılacak iş olarak kitap satmayı görebilmekte, babasının hurdacılık yaptığını şahit olan ocuk, hurdacı olmak isteyebilmektedir.

“Annem bisküvi fabrikasında çalışıyor ama çıkacak. Eğer akşam

gidiyorsa işe akşam gideceğinde uyumuyor gündüzleri kitap

satmaya gidiyor, bide cumartesi pazarları.” (G.7, 11, kız)

“Babam şuan da cezaevinde. Orada tekstilde çalışıyormuş günlüğü

6 milyona. Annem de bazen peçete kitap falan satıyor.” (G.2, 17,

erkek)

Sokakta alışan çocukların anneleri daha çok evde ocuk bakımı ile meşgulken; babaları iş “ıktıka, buldukça, oldukça” çalışmaktadırlar (Vatandaş, 2007a: 140).

Anne-babalarını model alarak onların işlerini sürdüren çocuklar, yoksulluk döngüsünün anneden kız evlada, babadan erkek evlada nasıl sürüp gittiğini ve sonsuzluk

içerdiğini bizatihi iş tercihleriyle göstermektedirler. İş tercihlerinin ötesinde ebeveynlerin çalışmaya başlama yaşlarının çocukluk dönemlerine denk gelmesiyle de çocukların anne ve babalarının izlerinden gittiklerini, ya da anne-babaların çocuklarını kendi yürüdükleri yolda yürüttüklerini düşünmek mümkündür. Döngüyü sadece iş tercihleri bazında değil, çalışmaya başlama yaşının küçük olması üzerinden de okumak gerekli görünmektedir.

“Bilmiyorum ama ufaklığından beri çalışıyorlar heralde.” (G.1, 15, erkek)

“Annem 13 yaşında filan çalışmaya başlamış, ufakken de yapıyormuş bu işi. Babam önceden genç yaşındayken başlamış çalışmaya.” (G.7, 11, kız)

“15 yaşında çalışmaya başlamış eline çapa almaya babam. Babaları öyle yapmış, öyle istemiş. Git tarlada çalış, eve para getir demiş.” (G.4, 17, erkek)

“Annemle babam küçük yaşlarından beri çarşaf satmaya gidiyorlarmış.” (G.2, 17, erkek)

3. 7. Ailede Çalışan Sayısının Durumu

Tablo 10: Görüşmeye Katılan Çocukların Ailelerindeki Çalışan Sayısına İlişkin Bilgiler

Görüşme	Çalışan Sayısı
G.1	Baba ve 2 çocuk
G.2	Anne, baba ve 1 çocuk

G.3	Anne, baba ve 1 çocuk
G.4	1 çocuk
G.5	1 çocuk
G.6	1 çocuk
G.7	Anne ve 1 çocuk
G.8	Baba ve 1 çocuk
G.9	Anne ve 1 çocuk
G.10	Anne, Baba ve 1 çocuk

Ailedeki çalışan sayısı hanenin ekonomik durumu hakkında ipucu vermekle beraber, ailenin geçinebilme sürecine çocukların dahil edilip edilmediğini de göstermektedir. **Tablo 10**'da da görüldüğü üzere, araştırmaya katılan olan çocukların ailelerinde çocuğun çalışmadığına dair hiçbir bulguya rastlanmamıştır. Her hanede bazen sadece çocuğun kendisi, bazen anne-babası ile birlikte çocuğun kendisi, bazen de annesi ile ya da babası ile çocuğun kendisi çalışmaktadır. Bu durumu çocuğun aile içerisindeki istismarının en somut göstergelerinden biri olarak kabul etmek yerinde olacaktır.

Görüşme yapılan çocuklardan birinin kendisinden yaşça küçük kardeşinden bahsederken “kendiliğinden para buluyor” vurgusu, çocukların hane içerisinde kendi geçimlerini nasıl sağladıklarının çarpıcı örneğini sunmaktadır.

“Ben çalışmıyorum, arada gidiyorum. Annem ev hanımı. Babam cezaevine girdiği için olabilir, iş bulamıyor. Kardeşim var benden

küçük bi tane. O'nun kendisi zaten kafasına göre. Kendiliğinden para buluyor. Çarşıya gidiyor. Peçete, kitap satıyor buluyor.”

(G.1, 15, erkek)

Çocukların her defasında anne babalarının çalışamayacak durumda olmalarının altını çizip kendilerini çalışmaya mecbur gördüklerini ifade etmeleri sorunun başka bir yüzünü göstermektedir. Çocuğun çalışıyor olması tabir-i caizse “tembel ebeveynlerin sorumsuzluğu” olarak açıklanabilmektedir (Yücesan-Özdemir ve Özdemir, 2009: 136).

“Ben tek çalışıyorum abla. Babam zaten hasta çalışamaz. Annem çocuk bakıyor, abimin çocuğuna.” (G.6, 11, kız)

“Babam hapiste. Annem de küçük kardeşim olduğu için çalışamıyor. Abim de hasta olduğu için hiçbir yere gidemiyor. Ama annem bazen temizlik falan oldu mu yine de gidiyor. Bazen ama. Ben çalışıyorum.” (G.9, 11, kız)

Anne-babalarının hastalık durumlarından, cezaevi tecrübelerinden etkilenip çocukluğun verdiği masumiyetle bu durumu abartabilen çocuklar, “annem/babam çalışmasın iyi olsun, ben çalışır onlara bakarım” kaygısıyla, çocukluklarını yokuşa sürmektedirler. Bunun bilincinde olamayacak kadar ‘çocuklar’ üstelik. Çocuğun duygusal doluluğundan kaynaklanan bu tür durumlar çocukların son bulmayacak iş yaşamlarının önemli basamağını oluşturmakta ve beraberinde çocuğun kaçınılmaz duygularına yönelik istismarını getirmektedir.

3. 8. Ailenin Gelirine İlişkin Bilgiler

Tablo 11: Görüşmeye Katılan Çocukların Ailelerinin Gelirine İlişkin Bilgiler

Görüşme	Günlük Gelir	Aylık Gelir
G.1	-	150-200 tl civarı
G.2	-	500-600 tl civarı
G.3	60 tl	-
G.4	-	1000 tl civarı
G.5	-	100-200 tl civarı
G.6	-	Bilmiyor
G.7	-	1200 tl civarı
G.8	50-60 tl civarı	-
G.9	-	Bilmiyor.
G.10	-	100-200 tl civarı

Dünya Bankası'nın asgari yaşam standardının altındakileri kapsayan yoksul tanımı, aile içerisindeki yoksulluğun, asgari yaşam standardının altında olup olmamaya göre anlaşıldığını göstermektedir. Türkiye'de aylık gelirleri asgari ücretin altında olan insanlar, yoksul kabul edilebilmekte ve bu insanlar işsiz ya da ucuz işçi konumundadırlar.

Evlerine giren günlük ve aylık kazanç hakkındaki bilgilerine başvuru alan çocuklar, **Tablo 11**'de de görüldüğü üzere, aylık 100 ila 1200 tl aralığındaki rakamlardan söz etmişlerdir.

“100 milyon 200 milyon falan abla.” (G.10, 14, erkek)

“Babam 50-60 lira getiriyor günlük. Onu getirmese o da yok bazenleri.” (G.8, 10, kız)

Bu durum, pahalılaşılan hayat şartlarına bu aralıktaki paralarla nasıl erişilebileceğini getirmektedir akla. Bunun beraberinde getireceği ekonomik ve ruhsal buhranları.

Haneye giren gelirin bu denli düşük olması ailelerin çocuklarını çalıştırmak zorunda kalmalarına sebep olmakta; çocukları kendi başlarının çaresine bakmaya zorlamaktadırlar.

Çocuklar anne babalarının çalışmaları sonucu eve giren parayla geçinmeye çalışmaya ek olarak aynı zamanda borç ödediklerini, evli abileri varsa onların evlerine de katkı sağlandığını belirterek, durumun daha trajik yönlerini gözler önüne sermişlerdir.

“Annem arada bi işe gidiyor o zaman 200 tl. Annem 1 milyar falan da fabrikada kazanıyor. Onu da borçlara veriyor.” (G.7, 11, kız)

“Çalışmış olsak aylık ancak 1000 lira giriyor. Çalışmış olsak da 350'yi kiraya veriyoruz, geriye bişey kalmıyor.” (G.4, 17, erkek)

“Abla 100 lira. Ama köylere çıktığında ya da pazarlara çıktığında 200 lira getiriyor babam. 100 lirasını bize, 100 lirasını abime veriyor.” (G.5, 11, kız)

Küçük meblağların büyük işler başarmasını bekleyen hanelerde, borçlanmaya ve başka bir haneye de bakmaya bağlı olarak büyük ekonomik sorunlar patlak vermekte; çocuklar sokakta çalışmakla yetinmeyip sokağın çocukları haline de gelebilmektedirler.

Bazı çocuklar evlerine giren günlük veya aylık geliri bilmediğini vurgulamıştır. Sokakta çalışan çocukların hanelerine giren paradan habersiz, hanelerine para getirme telaşları dikkat çekicidir.

“Annem çok kazanmıyor. Fazla gitmiyor zaten işe. Bilmiyorum ne kadar kazandığını.” (G.9, 11, kız)

“Annem günde 60 lira alıyor. Babamın ne kadar kazandığını tam bilmiyorum.” (G.3, 9, erkek)

Aile gelirinin düzensiz olduğu, çocuğun okul masraflarının karşılanamadığı ve aile reisinin işsiz olduğu hanelerde çocuğun çalışmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Yoksulluğun sonucu olarak bu ailelerde çocuk işgücüne duyulan ihtiyaç yaygındır ve bazen aileye gelir getiren tek kişi, sadece çocuk olmaktadır (Altıntaş, 2009: 170).

“Bilmiyorum ki. Tek ben çalışıyorum zaten. Ben ne kazanırsam o.” (G.6, 11, kız)

3. 9. Ailenin Sosyal Yardımlardan Yararlanma Durumuna İlişkin Bilgiler

Tablo 12: Görüşmeye Katılan Çocukların Ailelerinin Sosyal Yardımlardan Yararlanma Durumlarına İlişkin Bilgiler

Görüşme	Sosyal Yardımlardan Yararlanma Durumu
G.1	Yararlanmıyorlar.
G.2	Gıda ve kömür yardımı almışlar. Baba cezaevinde olduğu için de para yardımı alıyorlar.
G.3	Kömür yardımı almışlar.
G.4	Kömür, gıda ve çocuğun engel durumundan dolayı para yardımı almışlar.
G.5	Kömür yardımı almışlar.
G.6	Kömür yardımı almışlar.
G.7	Yararlanmıyorlar.
G.8	Bilmiyor.
G.9	Bilmiyor.
G.10	Kömür yardımı almışlar.

Tablo 12'de de görüldüğü üzere, yoksullukla baş etmeye çalıştıkları saptanan çocukların ailelerine maddi yardımlarda bulunulup bulunulmadığı sorulduğunda çocukların bazıları bu konuda fikir sahibi olmadıklarını öne sürerken, bazıları hiçbir yardım alamadıklarını belirtmiştir. Sosyal yardım alanlar ise, aldıkları yardımı yetersiz bulmuştur.

“Yok bize hiç destek olmadılar.” (G.1, 15, erkek)

“Hayır. Yardım falan vermiyorlar bize.” (G.7, 11, kız)

“Bilmiyom valla ben öyle şeyleri.” (G.8, 10, kız)

“Devlet işin içine girdi mi vermiyorlar. Kömür verdiler bi tek.”

(G.10, 14, erkek)

“Bize kömür verdiler ama yiyecek bide para vermediler hiç.” (G.6,

11, kız)

“Bize ilk kez bu yıl kömür gönderdiler. Bu kadar.” (G.3, 9, erkek)

Araştırmaya katılan çocuklardan biri, memleketlerindeki iç savaştan dolayı Türkiye’ye göç eden Suriyeli vatandaşlara yardım edildiğini kendilerine yeterli yardımın yapılmadığını ileri sürmüştür. Çocukların bu tarz dışlayıcı düşüncelere sahip olması, ya da kendilerini ülkeleri içerisinde ikinci plana itilmiş olarak görmeleri büyük bir sosyolojik ve de psikolojik sorun teşkil etmektedir. Dolayısıyla ülke politikasının küçük bedenlerin zihinlerine kadar işlemiş olan ‘kendini dışarda hissetme’ konusunda, birtakım düzenlemeleri içeren algıya yönelik değişikliklere başvurması gerekmektedir.

“Abla hep Suriyelilere yardım ediyorlar. Bize hiç etmiyorlar. Ama ne yalan söyylim kömür falan verdiler. Seçimler var ya bizim bakkalcı muhtar olursa o verecekmış ama bize yardım. Öyle dedi bize.” (G.5, 11, kız)

16.yy’da Ortaçağ Avrupası’nda Tanrı’ya giden yolda ‘dinsel ferahlık’ uğruna önem atfedilen yoksullara yönelik onları geçindirme, ayakta tutabilme mücadelesi, 17.yy’da

sadaka reformuyla zenginlerin ‘vicdani rahatlık’ uğruna verdiği mücadeleye dönüşmüş, günümüzde ise yoksulluğu arttıran, yoksulu giderek tembelleştiren bir hal almıştır.

Araştırmaya katılan çocukların, uzun zamandır işsiz ya da düzensiz iş yaşamına sahip ailelerin çocukları olması ve yapılan yardımları yetersiz bulmaları günümüzün sosyal yardımlarının problemlili tablosunu sunmaktadır. Yardımlar, çalışmaya olan ihtiyacı azaltmakta; çocukları ise ilerleyen yaşlarında anne-babaları gibi yoksul ebeveynlere dönüştürmektedir.

3. 10. Ailenin Çocuğunu Çalıştırma İsteğine İlişkin Bilgiler

Tablo 13: Görüşmeye Katılan Çocukların Ailelerinin Çocuklarını Çalıştırma İsteklerine İlişkin Bilgiler

Görüşme	Çocuğu Çalıştırma İstekleri
G.1	Çocuğun çalışmasını istiyorlar.
G.2	Çocuğun çalışmasını istiyorlar.
G.3	Çocuğun çalışmasını istemiyorlar.
G.4	Çalışıp çalışmama kararı çocuğa bırakılmış.
G.5	Çocuğun çalışmasını istemiyorlar.
G.6	Çocuğun çalışmasını istemiyorlar.
G.7	Anne çalışmasını istemiyor.
G.8	Çocuğun çalışmasını istemiyorlar.
G.9	Çocuğun çalışmasına sessiz kalıyorlar.
G.10	Çocuğun çalışmasını istiyorlar.

Tablo 13'te de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan çocukların bazıları ailelerinin onları çalıştırmak istemediklerini öne sürerken, bazıları ise çalışmalarını istediklerini vurgulamışlardır.

Ebeveynlerin çocuğun istihdamın bir parçası olması konusundaki tutumu, çocuk ihmalinin ve istismarının altındaki temel nedenlerin sunumudur. 18 yaşın altındaki çocukların kendi iradeleriyle çalıştıklarına ilişkin vurguları, çocukların çalışma kararlarını verebilecekleri bir yaşta olup olmadıkları sorusunu getirmektedir akla. 'İrade' meselesi, çocukların birer birey olarak hayatları hakkındaki kararları verebilme potansiyelleri ile alakalı olduğu kadar; çocukların ailelerinin ya da kendilerinden yaşça büyüklerin etkisi altında kalarak, karar verme aşamasından geçtikleri gerçeğiyle de alakalıdır. Yani en açık haliyle; 'çocuk çalışmak isteyebilir; ancak bunu neden ister?' sorusudur tüm mesele.

"Annemgil gitme diyor da biz gidiyok kendi rızamızla abla. Kimse bizi göndermedi, kendi rızamızla gidiyok" (G.5, 11, kız)

"Annemgil istemiyor çalışmamı ama ben kendim isteyince gidiyorum yine de." (G.6, 11, kız)

"Kızıyorlar bazen. Annem "gitme kızım, boş ver" diyor. "Biz gidip satalım sen satma." Diyor. Ama biz gidiyoruz yine de. Zorla göndermiyorlar. Ama biz gitmek istiyoruz." (G.7, 11, kız)

Çocuklarının çalışmasını isteyen aileler ile bu duruma sessiz kalan aileler, çocuğun çalışma konusunda aynı çizgide durmaktadırlar. Ailenin çocuğun çalışma isteği karşısında,

‘ben bilemem’ demesi ile ‘git çalış’ demesi birbirinden farklı anlamlar taşımamaktadır. Çocuk, sessiz kalan anne-babanın sessizliğine karşılık büyük bir içtenlikle çalışmayı seçmektedir.

“Diyorlar ki bana “git, gez, gel.”. Her zaman izin veriyorlar çalışmaya gitmeme.” (G.10, 14, erkek)

“Ben babama baba ben bi gideyim çalışayım dedim, Babam ben bilemem dedi.” (G.4, 17, erkek)

“Bişey demiyor annemle babam. Ama annem, kızım fazla dolaşma çık gel diyor.” (G.9, 11, kız)

Ailelerinin onların çalışmasını istemediğini söyleyen çocuklar da, çalışma yaşamından soyutlanmaktansa, oradan kopmamayı tercih etmektedirler. Bu durum ailelerin, çocuklarına onların çalışmalarını istemediklerini söyledikleri halde, gidip çalışmalarına müsaade etmelerinden dolayı, çocuklarının çalışmasını bir ‘fırsat’ olarak gördüklerini düşündürmektedir.

“Çalışmamı istemiyorlar. Ders çalışmamı istiyorlar” (G.3, 9, erkek)

Merton’a göre; toplumsal bütünleşmeyi sağlayan kurumlar her zaman olumlu bir işlev taşıyabilmektedir ve bu işlevler bozuk işleve sahip olabilmektedirler. Bu hususta aile, toplumdaki bireylerin yetiştirilmesi, toplumsallaştırılması, sağlıklı bireylerin toplumda söz konusu olabilmesi için çabalarken bazen açık ya da gizil bir şekilde olumsuz bir durum yaratabilmektedir. Çocukların, ‘çocuk yaşlarında’ istihdamın bir parçası olması kendi sosyo-

ekonomik ve sosyo-kültürel düzeyini iyileştirememiş ailelerin ihmalkarlığının bir sonucudur. Toplumu toparlayıcı, bütünleştirici bir etkiden çok, patolojik bir noktaya işaret etmektedir.

3. 11. Ailenin Yaşadığı Konuta İlişkin Bilgiler

Tablo 14'te de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan çocukların aileleri gecekondularda, daha çok kendilerine ait evlerde yaşam sürmektedirler. Evlerdeki oda sayıları ise ikiyi geçmemektedirler.

Tablo 14: Görüşmeye Katılan Çocukların Ailelerinin Yaşadığı Konuta İlişkin Bilgiler

Görüşme	Konutun Türü	Konutun Durumu	Konuttaki Oda Sayısı
G.1	Gecekondu	Kendilerine Ait	1 oda
G.2	Gecekondu	Dedelerinin Evi	2 oda
G.3	Apartman Dairesi	Kira	2 oda
G.4	Gecekondu	Kira	1 oda
G.5	Gecekondu	Kira	2 oda
G.6	Gecekondu	Kendilerine Ait	1 oda
G.7	Gecekondu	Kendilerine Ait	1 oda
G.8	Gecekondu	Kendilerine Ait	1 oda
G.9	Gecekondu	Kendilerine Ait	1 oda
G.10	Gecekondu	Kendilerine Ait	1 oda

Ailelerin içinde yaşadığı evler ister kendi mülkiyetleri olsun ister başkalarına ait olsun, çoğunlukla bir ailenin rahat edemeyeceği, yaşamı kolaylaştırıcı imkanlardan uzak

niteliktedirler (Vatandaş, 2007a: 143). Anne babalarıyla aynı odaları paylaşan, ya da kardeşleriyle aynı yatağa yatan çocukların, daha rahat koşullar için çalışma yaşamında yer almak istemeleri kaçınılmazdır.

Gecekondu mahallelerinde derme çatma halde olan, birçok altyapı sorunu taşıyan, ısınma probleminin son bulmadığı bu evlerde çok sayıda kişinin yaşaması ise sorunu daha büyük bir boyuta taşımaktadır.

Katılımcıların yaşadıkları konutlara ilişkin yapılan gözlemler, bir avlu içerisine sıkıştırılmış birden fazla hanenin ve bir hane içerisine sıkıştırılmış birçok bedenin varlığına dair olmuştur. Kış ayı içerisinde gidilen konutlarda, 1 odalı evlerde salonların da yatak odası olarak kullanıldığı, her iki mekanın ısınması için ise odun sobalarının tercih edildiği gözlemlenmiştir. Mutfağın, tuvalet ve banyonun ise bazı evlerde evin avlusunda yer aldığı dikkat çekmiştir. Ancak katılımcılardan G.3, bir apartman dairesinde yaşadığı için, bu alanlar dairenin içerisinde yer almaktaydı.

Derme çatma evlerde, sağlıksız koşullar altında yaşayan yoksul aileler, çocuklarını daha iyi koşullar altında yaşatmaktan ziyade onları yoksulluktan kurtaracak bir çıkış yolu olarak görmektedirler. Çocuğa, ailesini bataklıktan çıkaracak bir kurtarıcı gözüyle bakmak, bugün modern dünyada da etkisini gösteren- geleneksel kültürün bir sonucudur. Bu noktadan hareketle, çocuğun anlamının ailesine verdiği değerde gizli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

4. Görüşmeye Katılan Çocukların Çalışma Yaşamına İlişkin Bilgiler

4. 1. Çocukların Yaptıkları İşlere İlişkin Bilgiler

Tablo 15: Görüşmeye Katılan Çocukların Yaptıkları İşlere İlişkin Bilgiler

Görüşme	Yaptıkları İşler
G.1	Mendil ve dini kitap satıyor. Aynı zamanda babasıyla hurdaya gidiyor.
G.2	Hurdacılık ve çöp toplayıcılığı yapıyor.
G.3	Ekmek kurusu ve hurda toplayıp satıyor.
G.4	Mobilya talaşlarını toplayıp satıyor. Koyun güdüyor.
G.5	Ayet, dini kitap ve peçete satıyor.
G.6	Ayet, dini kitap ve peçete satıyor.
G.7	Ayet, dini kitap ve peçete satıyor.
G.8	Ayet, dini kitap ve peçete satıyor.
G.9	Ayet, dini kitap ve peçete satıyor.
G.10	Peçete, tesbih, bileklik ve dini kitap satıyor.

Sokakta çalışan çocuklar ayakkabı boyacılığı, park edilmiş arabaları bekleme ve yıkama, gazete, çiçek, incik boncuk, yiyecek madde satıcılığı, yeniden işlenebilir atıkları toplama gibi işlerde para kazanmak uğruna çalışmaktadır (Altıntaş, 2003: 63). Bu işlerin yanı sıra dini kitap, peçete, mendil satıcılığı gibi işlerle de meşgul olmaktadır.

Tablo 15'te de görüldüğü üzere araştırmaya katılan çocuklar sokaklarda peçete, kitap, tesbih, incik boncuk satıcılığı, çöp toplayıcılığı gibi işler yapmaktadır. Bilinen bu işlerin

ötesinde kuru ekmek ve mobilya talaşı toplayıp satma gibi farklı iş türleri de çocukların yaptıkları işler arasında yer almaktadır. Sadece bir iş ile uğraşan çocukların bulunmasının yanı sıra sokakta yapılan farklı iş kolları arasında değişiklikler yapan çocuklar da bulunmaktadır. Çocuk, bir işi yaparken aynı zamanda başka bir işi de yapabilmektedir. Bu iş değişiklikleri daha çok çocuğun yapabildiği benzer işler arasında olmaktadır.

“Kitap satıyorum. Kitap, boncuk, tesbik herşeyi satıyorum. Elime koyuyom böyle tesbikleri boncukları satıyorum.” (G.10, 14, erkek)

“Şey yapıyorum ben. Şu kaloriferlerde yaktıkları toz var ya onu doldurmaya gidiyorum.” (G.4, 17, erkek)

“Kitap satarık abla biz. Yasin, Kur’an kitapları. Resimli namaz hocaları, Elif-Ba, Esmail Hüsna, büyük dua, rüya tabiri bunları. Peçete filan bide.” (G.5, 11, kız)

“Hiçbir iş yapmıyorum aslında ben. Arada sırada ekmek toplayıp satıyorum dedemlere, köylere.” (G.3, 9, erkek)

Çocukların tercih ettiği bu işler Atauz’a göre bir takım ortak özellikler taşımaktadırlar. Bu özellikler ise şunlardır (Atauz, 1990:15):

- Bu işler ya sermayesiz ya da az sermayelidirler.
- Özel bir yetenek ya da beceri gerektirmez ve küçük çocuklar tarafından yoğun çaba harcanmadan yapılabilmektedirler.
- İş türleri arasında hızlı geçişlere müsaade edebilmeleri itibariyle örgütsüzdürler.

- Herhangi bir süreklilik gerektirmez, eğitimle birlikte sürdürülebilmektedirler.

Kolaylıkla parçası olunabilecek bu işler, çocukların sokaklarla bütünleşmelerini kolaylaştırmakta, onları sömürüye ve istismara açık hale getirmektedir. Ama bu sömürü ve istismar sadece sokakla sınırlı kalmayıp ev içinde de kendini göstermektedir.

Ev içinde evin tüm sorumluluğunu, küçük kardeşlerinin bakımını üstlenen, eğitimden dışlanmış olan kız çocukları, kapitalizmde aile içi emeğin piyasaya yönelik ekonomik bir değeri olmadığından kaynaklı olsa gerek, çocuk emeği tartışmalarında karanlıkta kalmaktadır (Yücesan ve diğ., 2009: 147). Kız çocuklarının hane içindeki emeğinin kapitalist dünyada değer taşıması ise, çocuk emeğinin nasıl ucuzlaştırıldığına dair karmaşık bir tablodur.

“Evde anneme yardım ediyorum bazen, kardeşime bakıyorum.”

(G.9, 11, kız)

Sokakta çalışan kız çocuklarının aynı zamanda evde annelerine ev işlerinde yardım etmesi ya da kardeşlerinin bakımını üstlenmesi çocukların iki iş arasında mekik dokumaya itmekte hem de bu detaydan hareketle çocuğun hane içindeki ücretsiz işçi konumuna nasıl oturtulduğuna ilişkin bilgiler sunmaktadır.

Sokakta çalışan çocukların sık sık iş değişikliği yaptıkları dikkat çekici bir husustur. Örgütsüz olan bu iş türleri, iklim koşullarına, gün içinde yaşanan durumlara, çocukların arkadaş çevreleriyle verdikleri karara göre değişiklik gösterebilmektedir.

Araştırmaya katılan çocukların yaptıkları iş değişiklikleri yapabildikleri belirli işler arasında söz konusu olmakta ve çocukların bunu sık sık yaptıkları gözlemlenmektedir. Örneğin; kitap satan çocuk arkadaşlarını mendil satıyorsa gidip onlar gibi mendil alıp mendil satmaya başlayabilmektedir.

4. 2. Çocukların Çalıştıkları Yerlere İlişkin Bilgiler

Çocukların çalıştıkları yerler trafik akışının yoğun olduğu büyük caddeler, kavşak noktaları, terminal ve istasyonlar, kahveler ve pazaryerleri gibi kalabalık yerlerdir. Kışın soğukunda ya da yazın kavurucu sıcakında sokaklarda çalışmak yetişkinler için bile oldukça güç iken çocukların bu yerlerde istihdamın parçası olması akıllara istismarın derinliğini getirmektedir (Atauz, 1997: 22).

Katılımcılar kitap, peçete, incik boncuk vs. satarken Karaman sokaklarında, büyük cadde ve marketlerin olduğu, cafe sayısının fazla olduğu yerlerde, çarşı merkezinde yer alan büyük camilerin önlerinde; hurda veya çöp toplayıcılığı yaparken mahalle aralarında; ekmek toplayıcılığı yaparken ise kendi mahallelerinde çalışmaktadırlar. Bu yerlerin yanı sıra aileleri ile çevre illerin ilçelerine veya çevre ilçelerin köylerine gittikleri ve oralarda da işlek alanları tercih ettikleri tespit edilmiştir.

“Hurda toplamak için köylere gidiyoruz. Buralarda hurda yok. Peçete, kitap sattığımda Makro Market’in orada, İsmet Paşa Caddesi’nde, cafeler var ya onların orada çalışıyorum.” (G.1, 15, erkek)

“Çarşıda satıyoruz. Aktekte Camii falan bissürü yer var. İsmini bilmiyorum. İsmet Paşa mesela, cafelerin oralar. Bazen annemgille Ereğli'ye gidiyoruz.” (G.7, 11, kız)

“Çarşı tarafında. Hurdacıdan araba alıyordum kaktırmalı araba. Dolaşıyordum mahallelerde çöp topluyordum.” (G.2, 17, erkek)

“Mahallemizin oralardaki apartmanların duvarlarından topluyorum ekmekleri, evden uzakta çalışmıyorum.” (G.3, 9, erkek)

Çocukların çalışma yerlerine ilişkin dikkate değer nokta; bu yerlerin çocukların evlerine uzak, araçla gidilebilecek mesafede olmasıdır. Şehir dışına giderken otobüs veya kendi arabalarını, şehir merkezine gelirken ise dolmuşu tercih etmektedirler. Bu durum çocukların sokaklarda herhangi bir riskle karşılaşmaları halinde ailelerinin kendilerine yardım etmede gecikebileceğine dair bilgi de sunmaktadır.

4. 3. Çocukların Çalışmaya Başlama Yaşlarına İlişkin Bilgiler

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre çocukluğun on sekiz yaşının bitiminde sona erdiği düşünüldüğünde; çocukların oldukça erken denilebilecek bir yaşta çalışmaya başladığı söylenebilmektedir.

Araştırmamıza katılan çocuklar çalışmaya başlama yaşlarını genellikle eğitim durumlarıyla ilişkilendirerek cevaplandırmışlar. Verdikleri cevaplar ise, çalışmaya çok küçük yaşlarda başladıklarını kanıtlar nitelikte olmuştur.

“Daha okula giderken 2-3 sefer gittim.” (G.1, 15, erkek)

“3.sınıftan beri, 9 yaşından işte.” (G.7, 11, kız)

Aile ekonomisinin vazgeçilmezi olma yolunda adımlar atmaya başlayan çocuklar, çalışma yaşamına ilişkin birkaç yıllık tecrübelerinden söz etmişlerdir. Ancak çocukların aileleriyle beraber de çok daha küçük yaşlarda köylerde ve şehir merkezlerinde çalıştıkları tespit edilmiştir. Ailelerinden çalışmaya dair fikir edinen, onların çalışma yaşamlarını model alan çocuklar, çok uzun zaman geçmeden işçileşip, piyasada geçim derdine veyahut harçlığını kazanma mücadelesine kalkışmaktadırlar.

“Ben bu sene başladım çalışmaya.” (G.8, 10, kız)

“Bu yıl başladım.” (G.9, 11, kız)

“Yeni başladım ben abla, 5.sınıftan beri, yaz var ya geçen yazdan beri abla.” (G.5, 11, kız)

Atauz (1997) Diyarbakır’daki sokak çocuklarına ilişkin çalışmasında, çocukların %78.4’ünün çalışmaya ilkokul çağlarında başladığı belirtilmiş, çocukların bu yaşlarda çalışmaya başlamalarının sebebi ise, ailelerini ve kendilerini bir an evvel para kazanmaya iten ekonomik baskılar olarak görülmüştür (Atauz, 1997: 22). Ailelerin karşı karşıya kaldığı ekonomik zorluklar, çocuklarını erken yaşlarda iş yaşamının kucağına atmalarına yol açmış, çocukları ‘yoksulluktan kurtuluş aracı’ olarak görmelerine sebep olmuştur.

Henüz küçük yaşlarda çalışma yaşamının içerisinde yer almaya başlayan çocuklara, ‘Bir insan sizce ne zaman çalışma yaşamının içinde yer almaya başlamalıdır?’ diye sorulduğunda çocuklardan ‘evlendiğinde’, ‘büyüdüğünde’, ‘anne-baba olduğunda’,

‘askerliğini bitirip geldiğinde’ şeklinde cevaplar alınmıştır. Çocukların bu şekilde, çalışma yaşını toplumsal beklentilerle ilişkilendirmesi, yaşadıkları kültürden bağımsız bir iş yaşamı betimleyemediklerini göstermektedir. Kültürel değerler içerisinde kişinin büyüünce, askerliğini bitirip gelince, evlenince, anne-baba olunca çalışması gerektiği vurgulanırken, çocuklar bu değerlerin kendilerine aktarımı ile yetişmektedirler. ‘Para kazanmayı’, ‘aile geçindirmeyi’ temele almayı gerektiren yetişkinliğe geçiş macerası, bu tarz beklenti odaklı sorumluluklarla çocukları yetişkin olmanın gerekliliklerine hazırlamaktadır. Çocuklar, ebeveynlerinin rollerini, kendi rolleri olarak benimsemek için çok küçük yaşlarda harekete geçebilmektedirler.

Katılımcı çocukların bazıları çalışmaya başlama yaşı olarak ‘kendi yaşlarının’ uygun olduğunu vurgulayarak, aslında ‘yetişkinleşmiş çocuk’ profili çizmişlerdir. Akli başındalığı yaş kriterine dayandıran ve kendi yaşındakilerin artık akli başında olduğuna kanaat getirmiş çocuklar, bu şartı sağlayan her insanın çalışmaya başlaması gerektiğine inanmaktadırlar.

“Bence benim yaşlarımda herkes para kazanabilir.” (G.6, 11, kız)

“Valla abla bence bizim yaşlarda para derdine düşmeli biri. Akli başındayken artık işte. Aile geçindirmek gerekir abla.” (G.2, 17, erkek)

4. 4. Çocukların Çalışmaya Başlama Nedenlerine İlişkin Bilgiler

Sokakta çalışan çocukların çalışma sebeplerini makro düzeyde yoksulluk bazında düşünmekle beraber mikro düzeyde aile üzerinden okumak gerekmektedir. Çocukları çalışma

yaşamına iten sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel etmenlerin içinde barındırdığı sebepler, çocukların içinde yaşadıkların toplumun ve aile yaşantısının profilini de çizmektedir. Yoksulluk, göç, ailevi ilişkiler ve kültürel değerlerden bağımsız ele alınamayan çocuğun çalışması sorunu, toplumların en kayda değer problemlerindendir.

Araştırmaya katılan çocukların çalışmaya neden başlama sebepleri, okul masraflarını karşılama, kendi ihtiyaçlarını giderme, aile bütçesine katkıda bulunma, ailenin geçimini sağlama gibi gerekçelere dayanmaktadır.

“Okul masraflarım için gidiyordum ilk başladığımda.” (G.1, 15, erkek)

“Aileme yardım etmek için. Herkes ailesine yardım etmek istiyor, hepimiz.” (G.7, 11, kız)

“Bazı ihtiyaçlarımı karşılamak için, kendi ihtiyaçlarımı bide kardeşimin ihtiyaçlarını.” (G.5, 11, kız)

Çocuklara çalışmaya nasıl karar verdiklerine ilişkin verilere ulaşabilmek adına, çalışmaya başlama hikayeleri sorulduğunda çalışmaya genelde arkadaşları, akrabaları tarafından teşvik edildikleri dikkat çekmiştir. Çocuklar arkadaşları gibi peçete-kitap satmanın, şehir merkezinin nasıl olduğuna dair meraklarını gidermenin veyahut karşılaştıkları insanların onların ihtiyaçlarını karşılamalarının verdiği alışmışlığın etkisiyle çalışmaya daha fazla istek duyabilmektedir.

“İlk baş (yanındaki arkadaşını işaret ederek) bunların şeyine oldu. Bunlar dedi diye sattım o da utana utana. Geziyordum. Bunlar dedi birine var. Utandım birinden peçete satarken. 1 lirayı alırken. Sonra bi denedim iyi bişeymiş.” (G.10, 14, erkek)

“Bir gün bir arkadaş denk geldi. Böyle bir iş var çalışır mısın dedi. Ben de 1-2 gün deneyeyim alıştırsam çalışayım dedim.” (G.4, 17, erkek)

“Abim var benim. Kuzenim. Ondan öğrendim. Kuzenim hep gidiyordu. Ben çarşı nasıl bir şey hep merak ediyordum hiç gitmiyordum. Gittim onlardan hemen ilk gün öğrendim Ben de sattım sonra, alıştım.” (G.6, 11, kız)

“Biz Antalya’daydık teyzemin kızı bana dedi ki: Bi kere çarşıya gidelim gezelim peçete satalım. Ben de tamam dedim hatrını kırmayayım bi kere gidelim ama bi daha gitmem dedim. Şu ablalara bi varalım dedi, vardık. Onlar bize yardım etti, kıyafet falan aldı. Kiramızı ödedi. Tatlı aldı. Kahvaltılık aldı. 9 yaşlarımda falandım o zaman. Sonra bidaha gitmedim okuluma gittim.” (G.5, 11, kız)

“Benim resim defterim yoktu, babam da hurdaya gitmemişti. Babama söyledim Kızım paramız yok alamayız dedi. Peçete

satmaya gideyim dedim bende. Arkadaşlarıma söyledim gittik beraber.” (G.8, 10, kız)

Güngör'ün (2009) bir çalışmasında, çocukları sokakta çalışmaya teşvik edenlerin başında arkadaş çevresi %47,7 oranında etkili olduğu belirtilmekle beraber, bunu %21,3 oranıyla aile fertleri, %14,2 ile akraba çocukları takip etmektedir (Güngör, 2009: 130).

Araştırmaya katılan çocuklardan dikkate değer bir diğer nokta ise, çocukların kendilerini tam manasıyla çalışıyor olarak kabul etmemeleridir. Çalışma zamanlarına bağlı olarak çalışmanın uzun bir zaman dilimini kapsamaması ile ilişkilendirdikleri bu durumu, 'arada sırada', 'bazen' gibi zaman ifadelerine yoğun yer vermeleriyle de gözler önüne sermektedirler. Aynı zamanda çocukların, ailelerinin kendilerini zorla çalıştırdığı şeklinde bir anlaşılmanın önüne geçmek için bu tarz yanıtlara başvurdukları gözlenmiştir.

“Ben çalışmıyorum abla. Dolaşırım, oynasırım.” (G.10, 14, erkek)

“Ben çalışmıyorum ki, bu işi eğlencesine yapıyorum.” (G.3, 9, erkek)

“Hayır ben çalışmıyorum. Arada sırada gidiyorum hurdaya falan.” (G.1, 15, erkek)

Küreselleşme sürecinin karı merkeze alan, yoksulluk ve/veya 'aza kanaat getirme' şeklindeki yaşamı öne süren sonuçları, en çok da çocuklar üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Bu olumsuz koşullar altında yaşamak zorunda kalan çocuklar, günlük temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına birçok şeyden ödün vermek zorunda bırakılarak, üretim

sürecinin içerisinde sokulmakta ve acımasız bir şekilde sömürüye uğramaktadırlar (Toran, 2009: 301). Çocukları çalışmaya iten nedenlerin başında gelen ailenin yoksulluğu, kapitalist küreselleşme süreçlerinin sebep olduğu başka bir sorundur ve çocuk yoksulluğunun ana sebebi olarak kabul edilmektedir. Çocuklar ailelerin geçimine katkı sağlamak, kendi harçlıklarını çıkararak ailelerine yük olmamak adına çalışma yaşamı içerisinde her geçen gün biraz daha belirginleşmektedir.

“İhtiyaçlarım olduğu için. Bide ekmek parası bulmak lazım sonuçta kimse düzgünce çalışmıyor evde. Babam da işsiz. Bide iş yok pek ben de boşta sayılırım, hiç yoktan hurdaya gidiyorum.” (G.1, 15, erkek)

“Babam hapiste, annem de küçük kardeşim olduğu için çalışmıyor, abim de hasta olduğu için hiçbir yere gidemiyor. Ben çalışmalıyım.” (G.9, 11, kız)

Bir çalışmada, çocuklarının sokakta çalışma nedenlerinin başında %51,2’lik oranda kendi isteğiyle aile ekonomisine katkı sağlamak, %21,3’lük oranla kendi ihtiyaçlarını karşılamak, %15,7’lik oranla okul giderlerini karşılamak, %3,9’luk bir oranla ise aile zoruyla çalıştırılmak gelmektedir (Güngör, 2009: 129-130).

Araştırmamıza katılan çocukların, ailelerinin ihtiyaçlarını ve kendi temel ihtiyaçlarını karşılamak adına çalıştıkları tespit edilmekle birlikte; babanın cezaevinde olması, işsiz olması, annenin çocuk bakması, abinin hasta olması gibi nedenlerin de çalışmaya ittiği göze çarpmaktadır.

4. 5. Çocukların Çalışma Zamanlarına İlişkin Bilgiler

Sokakta çalışan çocukların çalışma zamanlarına etki eden faktörlerin başında okul hayatlarına hala devam etmekte olmaları durumu gelmektedir. Okula giden çocukların ya okuldan sonra, ya da hafta sonu, sömestr ve yaz tatillerinde çalıştıkları tespit edilmiştir. Bununla beraber iklim koşullarının göz ardı edilmeyecek oranda büyük bir etkiye sahip olduğu da dikkat çekmektedir.

“Babamla arada sırada hurdaya gidiyorum. Okula gittiğim sıralar peçete kitap satıyordum ama tatil olduğu zamanlar.” “Kar yağdığı zamanlar hurdaya gitmiyoruz. Peçete kitap satmaya gittiğimde de hava soğuksa bir ceketim var abla. Taaaa 12 yaşımdan beri giyerim. (Kapının arkasına asılı eskimiş bir montu işaret ederek) Bak bu ceket. Kışın ben hep bunu giyerim. Hava sıcak olduğunda da bir tane tişörtüm var, onunla gidiyorum çalışmaya.” (G.1, 15, erkek)

“Okula gittiğim günler, arada bir gelip çalışıyorum. Ereğli’ye gidiyoruz bazen annemle o zamanlar saat 14:00’ye kadar falan değil, 16:30-17:00’e bazen akşam 19:00’a kadar falan çalışıyoruz. Bayağı uzun çalışıyoruz o günler. Yazın her zaman gidiyoruz çalışmaya sıcak olunca. Ama kışın soğuk olduğu için gidemiyoruz. Gidiyorsak da şemsiye falan alıyoruz elimize.” (G.7, 11, kız)

“10 güne bir 2 güne 1 gidiyorum çalışmaya, öyle her gün değil. Yazın çalışırsak sıcaklar oldu mu iş değişiyor. Akşam 6’da gideriz gündüzleri uzadı mıydı geceler zaten daha sıcak olur. 11’e kadar çalışırız. 11’den sonra 3’e kadar çalışmayız. 3’ten 4’e 5’e 6’ya kadar çalışırız.” (G.4, 17, erkek)

“Okul var. Ben arada sırada gidiyorum. Okulumu gidiyorum. Cumartesileri geliyorum. Hava çok sıcaksa da çok soğuksa da çalışmaya falan gelmiyorum.” (G.8, 10, kız)

“Bazen gidiyorum işte hurdaya da. Ama para lazım olunca nолursa da gidiyorduk. Ama ben yine mesela kışları pek öyle gitmem.” (G.2, 17, erkek)

“2 güne 1 gidiyorum. Böyle ikindin gibi. 5’ten sonra falan. Okuldan gelip derslerimi yaptıktan sonra. Yaz tatillerinde çok sıcak olmayan saatte çıkıyorum. Kışın da yağmur varsa kar varsa çıkmıyorum. Hava güzelleşince yağmur kar olmayınca toplayıp geliyorum hemen eve.” (G.3, 11, kız)

Atauz’un (1997) da çalışmasında belirttiği üzere; çocukların büyük bir çoğunluğu sürekli çalışırken, %28’i hem okuyup hem de çalışmaktadır. Okula giden çocukların %14’ü okuldan sonra ya da önce, %3’ü hafta sonları, %11.5’lik bir grup ise okul tatillerinde çalışmaktadır (Atauz, 1997: 24).

Çocuklar sokaklarda çalışma süreleri genellikle 7 saatten fazla olabilmektedir. Bu durum çocukların çevre halkı, aileleri ve yetkililer tarafından yadırganmamakta ve hatta çoğu zaman kayda değer bir sorun olduğu bile anlaşılmamaktadır.

2004 yılı Çocukların ve Gençlerin Çalışmasına İlişkin Düzenlemeler'e göre Türkiye'de yasal çalışma yaşı 15'tir ve 15-17 yaş grubundaki okula giden çocuklar sömestr tatilinde günde en fazla iki saat, haftada 10 saat, tatil dönemlerinde günde yedi saat haftada 35 saat çalışmaktadırlar (Ertürk, 2009: 33).

Katılımcı çocukların sokağa çalışmak için geldikleri zaman, aralıklı zamanlarda dinlenerek veya keyfiyetlerini ön planda tutarak çalıştıkları gözlenmiştir. Ayrıca eve götürmek istedikleri yiyecek ya da belli miktarda bir para söz konusu ise onları elde edene kadar çalışmaktadırlar ve bu durum bazen gün içindeki çalışma sürelerini uzun tutmalarına sebep olabilmektedir.

“Günde yarım saat bi saat çalışırım anca abla.” (G.10, 14, erkek)

“15-20 dakikada falan topluyorum tüm ekmekleri, işim bitiyor.”

(G.3, 9, erkek)

Sabahın erken saatlerinde çalışmak için evlerinden çıkan çocuklar çoğunlukla akşam saatlerine kalmadan evlerine gitmektedirler. 09:00-18:00 saatleri arasında çalışan çocukların neredeyse 10 saatlerini dışarda çalışarak geçirdikleri belirlenmiştir.

“Sabah 09:00’da gidiyoruz. Akşam 17:00-18:00’yu buluyor eve dönmemiz. Peçete-kitap falan satarken sabah gidiyordum, öğleden sonra 13:00-14:00’de geliyordum evime.” (G.1, 15, erkek)

“7:30’da kahvaltımı yapıyorum evde, 8’de çıkıyorum. Çarşıda dolaşıyorum geziyorum dinleniyorum sonra 15:30 oluyor saat. 15:30’da yine ekmeği yiyorum, ekmeğimi yedikten sonra evime gidiyorum.” (G.10, 14, erkek)

“Dolmuşla sabah 10’da geliyorum çarşıya. 15:00’de geri gidiyorum evime. Bazen 14:00’de 13:00’de falan gidiyorum.” (G.8, 10, kız)

“Sabah 9’da geliyorum dolmuşla, sonra 4-5 gibi gidiyorum evime. Çok geç kalmıyorum.” (G.6, 11, kız)

Çocukların eve dönüş saatleri yeterli para kazanmaları ve sattıkları malın bitmesine bağlı olmakla beraber, bazı çocukların aileleri tarafından bilinen parayı kazanmadan eve dönmedikleri de söz konusu olmaktadır (Atauz, 1997: 25). Bununla beraber çocukların geceyi sokakta geçirmeyip mutlaka evlerine döndükleri tespit edilmiş; çocukların geç saatlere kalmalarının tehlikeli durumlara yol açabileceğinin çocuklar tarafından dikkate alındığı gözlenmiştir.

4. 6. Çocukların Kazançlarına ve Kazançlarını Ne Yaptıklarına İlişkin Bilgiler

“Sokakta çalışan çocuklar, formel sektör çalışanı değildirler ve bu yüzden düzenli ücretleri yoktur, fakat yine de çocuk işgücünün parçasıdır” (Phillips, akt. Altıntaş, 2003:

70). Çocukların “*çalışmalarının sosyal ve ekonomik bir işlevi olduğu için çalışmaktadırlar. Buna rağmen yaptıkları işler sosyal açıdan takdir gördüğü gibi, ekonomik açıdan da çocuk emeğinin değerinin altında karşılık bulması eğilimi baskındır*” (Altıntaş, 2003: 70). Çocukların gelirleri istikrarlı olmamakta, kimi zaman aynı işi yapan bir yetişkin kadar kazanırken kimi zaman eve çok az para götürebilmekte ya da hiç para götürememektedir.

Erbay’ın çocukluğunda sanayide çalışmış yetişkinlerin çalışma süreçlerine ilişkin çalışmasında, yetişkinlerin çocukluklarında kazandıkları parayı yaklaşık yarısının (%48,3) ailesine verdiği, %27,2’sinin kendisine harcadığı ve %23,8’inin bir kısmını ailesine, bir kısmını da kendisine ayırdığı tespit edilmiştir (Erbay, 2009: 234).

Serbest açık hava ekonomisi olarak görülebilecek olan sokağın çocukların istihdam alanı olması kapitalizmden, küreselleşmeden ve çocuk emeğinin sömürsünden görüntüler sunmaya elverişli halde olması kaçınılmazdır. Çocuklar çarşı merkezindeki alışveriş merkezlerinden, kırtasiyelerden ya da küçük esnaf bakkallarından satacakları ürünleri temin etmekte, ardından bunları sokaklarda satışa sunmaktadırlar. Ürünleri satın aldıkları esnaflarla samimi ilişkiler kuran çocuklar, bu sayede uygun fiyatlı ve de karlı bir alışverişi sağladıklarına inanmaktadırlar. Kaça aldıkları, kaça sattıkları üzerinde durulduğunda, çocukların ya 1’er lira farklarla sattıkları, ancak bu durumdan ziyade “ne verirsen abi”, “gönlünüzden ne koparsa” gibi söylemlerle müşterileri daha fazla vermeye de davet etmektedirler. Ürünün ederinden daha fazlası ile satılması, çocukların günü daha kazançlı bitirmelerini sağlamaktadır.

“Kitapları kitapçılardan alıyorum. Peçeteleri falan da burada abi dediğim insanlar var, onlardan alıyorum. 10 tane peçeteyi 3,5 lira ise bana 2 liraya falan veriyor, tanıdığım olduğu için. Satarken diyorum ki; ne verirsen abla, ne verirsen abi?” (G.1, 15, erkek)

“Kur’an kitaplarını bakkaldan alıyoruz, daha doğrusu kırtasiyelerde. Arkadaşlarım gösterdi oralardan alıyorum. Peçeteyi de Baylan’dan Bim’den alıyorum. Kitapları kaçta aldığımı bilmiyorum. 5 liraya 4 liraya falan satıyorum. Satarken gönlünüzden ne koparsa falan da diyom, 4 lira 5 lira kim ne verirse.” (G.8, 10, kız)

“Kitapları burada kitapçılardan alıyoz. 1.25’e alıyoz, 5 milyona satıyoz. Boncuğu tesbihi de kitapçılardan alıyoz. Onları da 5’e alıyom, 6’ya satıyom. Bazen insanlar tutup da 20 milyon veriyor.” (G. 10, 14, erkek)

“Çarşıda bi bakkal var, Cumartesi pazarının orada. Ordan kitap alıyoruz. Mendili Bim’den alıyoruz. Ben bilmiyorum kaçta alındığını annemgil alıyor ben satıyorum. 4’e kitapları satıyorum. Peçeteyi de paketi kaç tl ise o fiyata alıyom kendim. Kaç tl olduğunu bilmiyom hiç bakmadım. Ama tanesini 1,5 tl’den satıyorum.” (G.7, 11, kız)

Çocuklara gün içerisinde ne kadar para kazandıkları sorulduğunda yakınma içeren cümlelerle cevaplar vermiş, kazançlarının belirsizliği üzerinde de durmuşlardır. Bu belirsizliğin çocukların sattıkları ürünlerin her zaman aynı olmamasından ve kazancın müşterinin verdiği para miktarına bağlı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

“Bazen 25, bazen 30 lira kazanıyorum bir günde. Değişiyor. En fazla 30 lira kazanıyorum.” (G.1, 15, erkek)

“Alan olmayınca ya 10 milyon ya 20 milyon ancak kazanıyorum.” (G.10, 14, erkek)

“50-60 lira kazanıyorum, değişiyor abla.” (G.4, 17, erkek)

“10-15 lira, 20 lira. Zaten pek alamıyorum ki ben.” (G.8, 10, kız)

“10-20 lira kazanıyorum abla sadece.” (G.3, 9, erkek)

“Kazanamıyorum pek bişey. 20-30 lira. Bazen kitap satıyorum, bazen mendil. Kitap satınca ancak 40 lira alabiliyorum.” (G.6, 11, kız)

Araştırmaya katılan hurdacı çocukların kazançlarını, çöp konteynırlarından çıkan malzemelerin belirlediği tespit edilmiş, ağırlığı olmayan şeylerin kazancı olumsuz etkilediği dikkat çekmiştir.

“Ne toplayabilirsem ona göre satıyordum. 20-25-30-40-50 değişiyor abla ne toplarsak. Demir memir çıkarsa fazla para ediyor. Sırf demir toplamış olsak kilosu 1 milyon lira abla demirin.”

Akşama kadar hani böyle demir toplasam 200-300 kilo falan. 200-300 lira para yapar abla.” (G.2, 17, erkek)

Çocukların kazandıkları parayı ne yaptıkları aslında niçin çalıştıkları sorusunun cevabı niteliğindedir. Neredeyse günün büyük bir kısmını sokaklarda geçiren çocukların günün sonunda kazandıkları paranın 10 lira ile 60 lira arasında değiştiği ve genellikle 30 lira ile günün sonlandığı dikkat çekmiştir. Kazanılan paranın çocuğun kendi kişisel ihtiyaçları, okul ihtiyaçları, evinin mutfak ihtiyaçları, ailesinin ihtiyaçları ve de çalıştığı esnadaki beslenme ihtiyaçları için harcadığı tespit edilmiştir.

“İhtiyaçlarımı alıyorum. Sigara, kıyafet falan. Kardeşim okula beslenme çantası götürüyor. Ona bşeyler alıyorum. Bazen paramdan harçlık veriyorum ona. Evin ihtiyaçlarını da alıyorum; peynirdir, zeytindir, çaydır, yağdır falandır işte. Onları alıyorum. Zaten eve hiç para harcamıyom ki kazandığım gün kendime harcıyom, eve harcıyom.” (G.1, 15, erkek)

“Okul ihtiyacımı karşılıyom valla. Bide günde 40 milyon aldıysam okulda ne masraf var onu yapıyom, harçlık yapıyom, şunu yapıyom bunu yapıyom, para kalmıyor. Yemek yiyom dışarda, Adana kebab ne bulursam. Zaten eve bşey almama gerek olmuyor, insanlar alıyor.” (G.10, 14, erkek)

“Elektriği falan ödüyorum. Ondan sonra bi gün daha çalışırsam Pazar ihtiyacını görüyorum. Ama iş sürekli olursa. Sürekli olmazsa

eğer sadece bir gün alışmazsak Pazar ihtiyaını görüyoruz. Elektriği deyemiyoruz, sıkıntı oluyor. Mümkün olduğunca parayı arttırabilirsem kendime, üstüme başıma bişeyler alabiliyorum, yoksa alamıyorum. İdare edebiliyorum. Ama öncelikle evle uğraşmam lazım. Kendimi de pek düşünmüyorum işin açığı. Evin geçimi daha önemli benim gözümde. Ben yle düşünüyorum. Nasıl olsa ev hayatını öğreneceğiz illa ki. İlerde bir yuva kurabileceğiz, her rezilliğe katlanmayı öğrenmemiz lazım. Bi yerden gelirimiz olsa çalışmam amenna ama gelir olmadığı için yapamıyorum. Anneme ve babama bakmak zorundayım.” (G.4, 17, erkek)

“Meselaaa; okul ihtiyaçlarımı karşılıyorum. Kıyafet alıyorum. Bu kadar bazen kardeşim benden süt falan istiyor, süt alıyorum. Evimizin bazı ihtiyaçları oldu mu ben karşılıyorum. Annem parayı boş Şeylere harcama diyor, hep.” (G. 9, 11, kız)

“Harlık yapıyorum. Okulumu harcıyorum. Simit alıyorum okulda. Marketten 6lı meyvesuları var onlardan alıyorum, kardeşlerimle iiyoz birer tane. Sabahları okula gitceğimde paramdan mesela 3 lira alıyorum, param annem de duruyor. O paradan kardeşime de simit ve meyve suyu parası veriyorum o da okulda alsın diye.” (G.3, 9, erkek)

“Eve bişey almıyorum. Zaten aydan aya kutuyla yardım geliyor eve. Ben kendim için harcıyorum.” (G.2, 17, erkek)

Araştırmaya katılan çocuklarda yaygın bir şekilde söz konusu olan ‘kumbara’ anlayışı, çocukların kazançlarını gereksiz şeylere harcamalarının önüne geçmeleri ve ihtiyaç hallerinde kullanmaları için oluşturulmuştur. Çocuklar kumbaralarına attıkları paraları, kendileri veya aileleri gerektikçe kullanmaktadırlar.

“Kumbaramız var abla oraya koyuyok. Okul harçlığı yapıyok. Kardeşime veriyom bide her gün okul harçlığı. Kendim aliyom kumbaramdan okula götürüyom.” (G.5, 11, kız)

“Kumbarama atıyorum. Babamgilin ihtiyacı oldu mu babamgile veriyorum. Babama doktor ilaç yazdığında kumbaramdan paramı alıp ilaç alıyoruz babama. Abilerime para yatırıyorum. Üstümü alıyorum, çanta alıyorum. Okul ihtiyaçlarımı karşılıyorum karşılayabildiğim kadar.” (G.6, 11, kız)

“Kumbarama atıyorum bayramlarda falan üst baş alıyorum. İhtiyacım olduğunda da kumbaramdan çıkartıyorum paramı alıyorum istediğimi. Kardeşlerime ve kendime bişeyler alıyorum paramla. Param yeterse tavuk aliyom eve, anne yap kardeşlerim yesin diyom.” (G.8, 10, kız)

Sokakta çalışan çocuklar aileleriyle ilişkileri kopmamış ve de aile bağları görece güçlü olduğu için, ailesine ekonomik yardımda bulunma arzusu, çocuğun sokakta çalışmasını

güdüleyen önemli faktörlerden birisidir. Çocuk anne ve babasına yardım etmekten mutluluk duymakta, hatta ailesinin bir kısım ihtiyaçlarını karşıladığı için kendisini ağabey/abla veya baba/anne statüsünde görerek yaptığı şeylerden dolayı onur duyabilmektedir (Vatandaş, 2007b: 76). Bu durum, araştırmaya katılan çocuklarda söz konusudur.

“Hepimizin ailesi hasta, kötü durumda. Mecbur gidiyoruz çalışmaya. Para götürüyoruz ya o bizi mutlu ediyor.” (G.7, 11, kız)

“Şimdik sadece kahvaltı almak için çalışmaya geldik. Buzdolabımızda hiçbir şey yok.” (G.5, 11, kız)

“Param yetti mi tavuk alıyom eve. Anne yap kardeşlerim yesin diyom.” (G.8, 10, kız)

4. 7. Çocukların Mevcut İşlerinin Dışında Hangi İşlerde Çalışmak İstediklerine

İlişkin Bilgiler

Çocuk yaşta üretime katılma, üretim için bilgi aktarmak, hüner kazanmak ve mesleğe girmek içi tek yol olarak görülmekte, bu nedenle de, geleneksel toplumlarda çocuğun çalışmasıyla hüner ve meslek edinme iç içe girmiş bir biçimde sürüp gitmektedir (Erder, 2009: 40-41).

Halihazırdaki iş alanları konusunda yeterince bilgiye sahip olmayan çocuklar, önlerindeki iş seçeneklerinin buna bağlı olarak az olmasından dolayı, ideal bir iş profili çizememektedirler. Tercih ettikleri işler ise kapalı işyerleri içinde yer alan işler olmaktadır.

Çocuklar, yakınlarında var olan oto tamirciliği, elektrikçilik gibi zanaat öğrenebilecekleri işyerlerinde çalışmayı arzulamakta ve çalışmak istedikleri işlerin imkanlarına dair bilgileri sınırlı olmaktadır arzusundadırlar (Atauz, 1997: 23). Başka iş tercih etmekten yana olmayan, çalışmamayı tercih eden çocukların varlığı da söz konusu olabilmektedir.

“Çaycılık falan. En çok da çaycılık. Ayaklarını açıyor. Çaycılık güzel. Seviyorum. Benim burada en çok sevdiğim bir arkadaşım var, o da çaycılık da çalışıyor” (G.1, 15, erkek)

“Çorap tutup yapasım var abla, Konya’da amcam var, yanıma gel dedi, çorap tut sat dedi. Bi işe bakmak zorundayım. Ailem için.” (G.2, 17, erkek)

“Bişey yapmak istemiyorum. Çalışmak istemiyorum.” (G.10, 14, erkek)

Bireyler yalnızca kendi çalışmasını uygularken değil, ihtiyaç duyduğu ürünleri elde ederken de öteki bireylere bağımlı haldedir. Karşılıklı ihtiyaçlar, ‘otomatik olarak’ işleyen bir toplumsal düzenin temelini oluşturmakta, emek ise toplumsal ilişkinin merkezinde yer almaktadır. Çünkü emek, bolluğun sürmesini sağlayan somut araç, daima bir başka insana dönük bir çaba ve de toplumsal alışveriş ve ilişkilerin genel ölçüsü olarak görülmektedir (Meda, 2012: 89). Çocukların toplumsal ilişkileri ise emeklerini nasıl sergiledikleri ile alakalı olarak görülmektedir. Toplum becerikli, çalışkan çocuk sevmekte, tembel çocuğu dışlamaktadır.

Karşılıklı emeğe dayalı ilişki sürdüren insanların, bu ilişki içerisinde çocuk emeğini kayda değer görmeyip ucuz ilan ettikleri neredeyse her toplumda göze çarpmaktadır. Çocuğun emeğine odaklanan bir sömürü gayreti kaçınılmaz bir problem olarak gün gibi ortadır.

4. 8. Çocukların ‘Dilencilik’ Hakkındaki Düşüncelerine İlişkin Bilgiler

Vatandaş dilenciği, *“toplumda genel kabul gören şartlarda yaşamını sürdürebilmek için sahip olması gereken ekonomik imkanlara sahip ol(a)madığı için veya aslında yoksul olmadığı halde kendisini yoksul göstererek ihtiyaç hissettiklerini elde etmek için veya dilenmeyi bir hayat tarzı olarak benimsediği için ekonomik imkanı olanlardan söz, yazı veya davranışlarla para veya eşya isteyen kimse”* olarak tanımlamakta, dilencilerin isteklerinin gerçekleşmesi uğruna, istekte buldukları kişilerin vicdanına, duygularına hitap eden sözler kullanıp tavırlar sergilediklerini vurgulamaktadır. Dilenciligi ise dilencinin yaptığı iş olarak görmektedir (Vatandaş, 2002: 170-171).

Sokakta çalışan çocuklar, sattıkları ürünün ederinden fazla para talep ettikleri, evdeki ihtiyaçlarının veya şahsi ihtiyaçlarının karşılanmasını talep ettikleri için dilenci olarak görülmekte ve buna bağlı olarak toplum tarafından ötekileştirilmektedirler.

Araştırmada yer alan sokakta çalışan çocukların dilencilik hakkındaki görüşleri kendilerini dilenci gördükleri ya da kendilerine dilenci denildiği ancak kendilerini öyle görmedikleri üzerinden şekillenmektedir. Dilenci olmadıklarını vurgulayan çocuklar bu durumu ise, ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği ile gerekçelendirmektedir.

“(Üzgün bir ses tonuyla) Bize bazen dilenci diyorlar. Öyle dediklerinde kötü hissediyom, üzülyom Bi abi bana dilenci dedi, abi ben dilenmiyorum dedim. Ben evimize kahvaltılık alacam dedim. O da bağırdı, dilencisin sen git yanımdan dedi Ben de rahatsız etmedim, koydum gittim.” (G.5, 11, erkek)

“Para isteyen demek. Abi bi yardım et Allah rızası için derler. Ama ben mendil satıyorum, paramı kazanıyorum. Dilenmiyorum.” (G.9, 11, erkek)

“Dilencilik ne demek bilmiyorum. Ama ben dileniyorum sanıyorum. Peçete satıyorum ama ben, dilenmiyorum.” (G.8, 10, erkek)

“Kitap satmak, mendil satmaktır bence. Biz de kitap ve mendil satıyoruz ve bunları satarken insanlara yalvarıyoruz. Dilenci olmuş oluyoruz.” (G.7, 11, erkek)

Çocuk dilencilere karşı toplum acı duymakta ve onlara yardım etmek için çaba göstermektedir. Bu sebeple çocukların rahat bir şekilde insanları aldatarak para kazanabilmeleri mümkün olabilmektedir (Özer ve Yontar, 2013: 243). İnsanların duygularına dokunmak çocuklar için zor olmayabilmektedir.

Araştırmaya katılan G.10’un bu konudaki görüşleri, dilencililiğin duygusal tahribatı temel aldığı gözler önüne sermektedir. Bununla beraber sözü edilen katılımcı çocuk, para

kazanabilmek uğruna başvurduğu yolun yanlışlığının bilincindedir ve bunu rahat bir şekilde ifade edebilmektedir.

“Kötü bişey dilencilik. Kitap satıyoruz ama dileniyoruz. Bissürü arkadaşım var benim gibi. Mesela bir insanın 5 milyonu vardır, yani gidip bişey alacak ya. Biz yalan ediyoruz, yalan atıyoz onun parasını alıp biz bişeyler alıyoz. Kötülük etmeye çalışmak gibi.”
(G.10, 14, erkek)

4. 9. Çocukların ‘Ekmek Parası Kazanmak’ Hakkındaki Düşüncelerine İlişkin

Bilgiler

Yetişkinlerin dünyasındaki ‘ekmek parası kazanma telaşının’, çalışan çocukların dünyasındaki karşılığını tespit edebilmek adına katılımcı çocuklara ‘ekmek parası hakkında ne düşündükleri’ sorulmuştur. Katılımcı çocuklar ekmek parası kazanmayı kendileri üzerinden açıklamakta, kendi yaptıkları işlerin sonucundaki kazançla ilişkilendirmektedirler.

“11ira kazan, ekmeğini al git ye.” (G.10, 14, erkek)

“Ekmek paramı alnımın teriyle kazanyorum. İşte bu demek abla.”
(G.9, 11, erkek)

“Evimize ekmek almak, yiyecek almak. Ben de ekmek parası kazanmaya çalışıyorum mesela. Evimizi geçindirmek, kardeşlerimize iyi davranmak, güzel geçimimiz olma, düzenli geçimlerimiz olmak.” (G.5, 11, erkek)

“Çalışıp gelip yemek yemek için ekmek almak. Yediğimiz ekmek peynir zeytin bunların tümü ekmek parası.” (G.3, 9, erkek)

“Bişeyler alıp evimize götürmek galiba.” (G.6, 11, kız)

Bununla beraber çocukların kendilerini ekmek parası kazanmak zorunda görmeleri, ekmek parası kazanmak için çalıştıkları gerçeğini de bir kez daha yansıtır niteliktedir.

“Bence iyi bir şey. Bizler hepimiz ekmek parası kazanmak zorundayız. Mesela ben çalışmazsam eve aşırı ekmek gelmez. Aşırı bolluk içinde değiliz, o yüzden.” (G.4, 17, erkek)

“Alnının teriyle kazandığın çalıştığın başka bir şey (uyuşturucuyu kastediyor) satmadığın için alinteri parası derler buna Alnının teriyle çalıştığın paraya böyle derler.” İnsanlar ekmek parası kazanmak zorunda. O olmasa parası da yemekleri de ekmekleri de olmaz insanların.” (G.8, 10, kız)

4. 10. Çocukların Gelecekte Seçmek İstedikleri Mesleklere İlişkin Bilgiler

Sokakta çalışan çocukların büyük bir bölümünde çocukların, geleceğe ilişkin statülerinde değişiklik olmasını, eğitim olanaklarına sahip olmamalarına karşın gelecekte yüksek eğitim gerektiren hekimlik, mühendislik, öğretmenlik, polislik vb. meslekler edinmek, teknik beceriler kazanmak istedikleri görülmektedir (Chaudhry, akt. Altıntaş, 2003: 72).

Araştırmamıza katılan çocuklar, meslek tercihleri olarak asker, jandarma, polis gibi kolluk gücü olmaya veyahut doktor, avukat gibi hizmet odaklı çalışmaya odaklıdır. Bu iş dağılımları arasında cinsiyet faktörünün etkisi görmek mümkün olmuştur. Erkek çocukları vatanları için, asker, jandarma, polis olmayı arzularken, kız çocukları hastaları iyileştirmek, hasta aile fertlerine faydalı olmak ve iyi bir kazanca sahip olmak gibi gerekçelerle doktor ve de avukat olmayı tercih etmektedirler.

“Hep jandarma olmak istiyorum. Keşke diyom jandarma olsam. Vatan için askere gidicem, kendim için jandarmalık yapıcım. İstiyorum olmayı.” (G.1, 15, erkek)

“Doktor olmak istiyorum. Hastaları kurtarmak istiyorum. Babamı iyileştirmek istiyorum. Para kazanmak istiyorum bide.” (G.6, 11, kız)

“Okuyacağım asker olacağım” (G.3, 9, erkek)

“Abla ben doktor olmak istiyom yalan söylemeyeyim. Gönlümden öyle geçiyor. Ama okulumu bitirince. Aylık çektim mi anneme babama veririm istediğim kadar.” (G.5, 11, kız)

“Abla ben polis olmayı çok istiyorum. Vatanım ve annem babam kardeşlerim için.” (G.8, 10, kız)

“Avukat olmak istiyorum, babamı cezaevinden kurtarabilirim belki.” (G.7, 11, kız)

Çocuklar elverişli ve yeterli eğitim olanaklarına sahip olmamalarına karşın gelecekte yüksek eğitim gerektiren doktor, mühendis, öğretmen vb. mesleklere sahip olmak istemektedirler. Çocukların istekleri oldukça yüksek, bu arzularına ulaşma yolları ise oldukça sınırlıdır. Bu durumun ilerde içsel çelişkilere yol açabileceği ise üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur (Atauz, 1997: 28).

Merton'un anomi kavramı, çocukların istekleri ile bu isteklere ulaşamamalarının yarattığı sıkıntıları resmetmektedir. Her toplumun kültürü, maddi zenginlik ve hedefler, güç, statü ve saygınlık gibi her insanın yaşamında ulaşmak istediği değerler ve kavramlar ile ilişkilendirilmektedir. Sosyal yapının bunlara ulaşılmasını engellemesi ise kültür ve yapı arasında uyumsuzluklar doğurmakta bozuk işleve ve sapkınlığa sebep olmaktadır. Çocukların kısıtlı imkanlara sahip olması, onların yükselişlerinin önünde büyük bir engel teşkil etmekte ve çocukların istediklerine ulaşamamalarına bağlı olarak uyumsuz davranış sergilemelerine olanak sağlamaktadır.

4. 11. Çocukların Giyimine İlişkin Bilgiler

Sokakta çalışan çocukların iklim koşullarının olumsuz ve havanın soğuk olmasına karşın eski ve ince kıyafetler giydikleri gözlenmiştir. Çocuklarla kış ayı içerisinde yapılan görüşmeler neticesinde, çocukların kendilerini soğuktan koruyacak mont, bot, kazak vs. gibi kışlık kıyafetlere sahip olmadığı, Karaman gibi karasal iklimin etkisi altındaki bir şehirde bu çocukların zor koşullar altında ve de sokaklarda çalışmaya çalıştıkları tespit edilmiştir.

Çocukların sahip olmadığı kıyafetler, anne-babanın çocuğunun temel gereksinimlerini karşılayamadığının göstergesi kabul edilebilmektedir. Yoksullukla

ilişkilendirilmesi zorunlu görülen bu durum, kaçınılmaz bir şekilde çocuk yoksulluğunun ve de yoksunluğunun en bariz örneklerinden birini oluşturmaktadır.

4. 12. Çocukların Boy/Kilo Ölçülerine İlişkin Bilgiler

Araştırmaya katılan çocukların, görüşme esnasında boy ve kilolarına ilişkin bir ölçüm yapılması söz konusu olmamakla beraber, boy ve kilolarının akran gruplarına göre düşük olduğu gözlenmiştir. Çocukların beslenme biçimlerindeki düzensizlik, vitamin ve protein bakımından değeri yüksek besinlerle beslenilmemesi gibi durumlar çocuklarda zayıflığa ve boy kısalığına sebep olabilmektedir.

Neredeyse tüm günlerini sokaklarda hiç durmaksızın geçiren çocukların oradan oraya koşuşturmaları da yedikleri besinleri hızlı bir şekilde sindirmelerine yol açmakta ve bu sebeple de çocukların kilo alınabilmelerinin önünde bir engel olarak durmaktadır.

Çocukların erken yaşlarında ve de fiziksel güç gerektiren işlerde çalışmaları onların, bedensel yapılarını ve fiziksel gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Bedensel gelişimin geri kalması yönünde olan bu etkilenme, çocukların deforme bir vücuda sahip olmalarını yönünde de olmaktadır (Duyar, 2009: 202).

4. 13. Çocukların Çalıştıkları Esnadaki Beslenme Durumlarına İlişkin Bilgiler

Çalışan çocuk ve gençlerin incelenen tüm yaşlarda daha düşük kilolu olmaları, bu grubun yetersiz beslendiğini akla getirmektedir. Öte yandan, iş yaşamı içerisinde yer alan bireylerin daha fazla enerji harcadıkları da söz edilmeye değer bir konudur (Duyar ve Özener, 2003: 191).

Araştırmaya katılan çocukların çalışma esnasında beslenme ihtiyaçlarını nasıl karşıladıkları üzerinde durulmuş ve bu çocukların kahvaltılarını bazen evlerinde, bazen başkalarının ısmarlamasıyla dışarda, bazen ise ceplerine giren üç beş kuruşla simit veya tost alarak sokaklarda çalışırken yaptıkları tespit edilmiştir. Öğle yemeklerini de aynı şekillerde temin eden çocukların akşam yemeklerini ise genellikle evlerinde aileleriyle yedikleri belirlenmiştir.

“Hurdaya giderken kahvaltımızı yapıyoruz. Ben peçete kitap satarken öğlen bi de sabahları evde yemezsem dışarda yiyorum paramla. Akşamları zaten evde oluyordum.” (G.1, 15, erkek)

“Sabahları kahvaltımı yapamıyorum, dışarda tost alıyoruz ya da simit. Öğle yemeklerimizi bazen evimizden getiriyoruz. Tost yapıyoruz yağ sürüp. Annem hazırlıyor. Eğer evden getirmezsek para da kazanamazsak mecburen bişey yiyemiyoruz Bazen birileri bize tost yaptırıyor ama.” (G.7, 11, kız)

“Sabahları bazen kahvaltımı yapıyorum evimde bazen yapmıyorum. Yapmadığım zamanlar çarşıda, mesela bi abiye varıyorum, abi diyorum karnum aç bir simit alıverir misin diyorum abiler de beni kırmıyor alıyor. Öğlen acıkırsam da böyle yapıyorum. Ama kendi paramla da alıyorum bazen karnum acıktığında.” (G.9, 11, kız)

Çocukların sokakta çalışmasını desteklemediğine inanan bazı gruplar, çocuklardan peçete, kitap vs. satın almak yerine onlara yiyecek, içecek bir şeyler ısmarlamayı daha makul görmekte, oysa bu durumla sokağı çocuklar için ihtiyaçların her halukarda karşılandığı cazibeli bir alana çevirmektedir.

“Ablalar peçete alamam ama ne istersen alabilirim diyor, biz de canın sağolsun abla diyoruz. Yemek istiyoruz, ısmarlıyor, yiyoruz. Evde zaten kahvaltıdan başka bişey yemiyoruz abla. Hep kahvaltı.” (G.5, 11, kız)

“Ablalar alıyor. Mesela kitap satıyorum karnın aç mı diyorlar, evet diyom alıyorlar yiyecek.” (G.6, 11, kız)

Çocukların sokaklarda gün boyu farklı farklı ve de sağlıksız fast-food besinler tüketmeleri onlar için iyi bir sonuç doğurmaktan ziyade onları vücutları dengesizleştiren olumsuzluklarla karşı karşıya getirmektedir ve bu durumun izlerini çocuğun ileriki yaşlarında gözlemlemek de mümkün olabilmektedir.

Çalışan çocuklar kısa boylu, kısa bacaklı ve kollu bunun yanı sıra geniş kemiklidir. Bu durum vücutlarının çarpık bir gelişim sürecinin seyir ettiğini göstermektedir. Bu noktada çocukların aşırı fiziksel yüklenmeye maruz kaldıklarının etkilerini de hesap etmek gerekmektedir (Duyar ve Özener, 2003: 192).

4. 14. Çocukların Sahip Olmak İstedikleri Eşyalara İlişkin Bilgiler

Tüketim toplumlarına dönüşen günümüz toplumlarında insanlar davetkar, ayartıcı ve baştan çıkarıcı endüstriyel ürünlere ilgi duyabilmekte, kendilerini ayartılmış olarak bu sürecin ayartanına teslim etmektedirler (Bauman, 2017: 98). *“Sırf değişiklik olsun diye, çekici bir şeyden ötekine, bir ayartmadan bir başkasına, bir yemi yutmaktan diğerini yutmaya koşturup duruyor; her bir ayartma, çekicilik, kııntı ve yem, bir öncekinden daha yeni, farklı ve daha dikkat çekici oluyor”* (Bauman, 2017: 104). Böylece insanlar uçsuz bucaksız bir tüketme arzusuyla sonsuza kadar yaşamaya mahkum hale gelmektedirler.

Sokakta çalışan çocuklar sokak piyasası içerisinde, insanların yoğun olduğu mekanları tercih ettikleri için genellikle mağaza ve market kapılarında veyahut kafe girişlerinde satış yapmaya çalışmaktadırlar. Buralarda şahit oldukları tüketim çılgınlığını zamanla benimseyen çocuklar, ayartılan olarak bilinçsiz bir şekilde bu isteği daima canlı tutmuş ve isteklerine uygun para kazanma koşulları üretmeye çalışmışlardır.

Özellikle akran gruplarının sahip olduğu eşyaları edinebilme derdine düşen çocuklar, sokak piyasasında sabitlenir hale gelmektedir. Çocuğun kendi parasını kazanabildiği sokaktan vazgeçmesi, onun isteklerinin yerine gelmeyeceği anlamı taşımaktadır.

Araştırmamıza katılan çocuklar, başka çocukların sahip olduğu bisikletlere, elbiselere, çantalara, oyuncaklara sahip olma gayreti içerisindeyler. Çocuklar ve tüketme arzusuyla sahip olmak istedikleri eşyaları bazen çalışarak, bazen de kaderci zihniyetin

etkisiyle bir gün elde edebilecekleri inançlarını zinde tutarak elde etmeye çalışmakta veya elde etmenin hayaliyle yaşamaktadırlar.

“Herkesin, arkadaşlarımın bisikleti oluyor, sürüyorlar. Atarsa atıyor arkasına atmazsa atmıyor. Canım bisiklet istiyor, yani sürmek istiyorum. Benim de olsun istiyorum. Bide motorsiklet...” (G.10, 14, erkek)

“Elbiseler ve daha bissürü şeyler.” (G.8, 10, kız)

“Mesela arkadaşlarımda forma vardı, okul forması. Benim de olsun istiyordum hep. Para biriktirdim, aldım kendi paramla. şimdi benim de var.” (G.9, 11, kız)

“Benim bi kuzenim var abla. Ona demiştim keşke bu çanta benim olsa diye. Boyalar benim olsaydı diye. Bi kalemi vardı çok hoşuma gitti, keşke benim olsaydı dedim. Ama olmadı, alcam para biriktirip.” (G.5, 11, kız)

“Arkadaşlarım da silah kılıç balta gibi şeyler görüyorum. Benim de olsun istiyorum. Akrabalarımın çocuklarında da görüyorum. Keşke benim de olsaydı oynasaydım diyorum.” (G.3, 9, erkek)

Kapitalizmin derdi insanı eşyanın kölesi yapmak ve insanda kaba bir tüketici zihniyeti yaratmaktır. Küreselleşme ile harmanlanan kapitalizm giderek keskinleşmiş, belli başlı amaçları eşya edinmek çevresinde şekillendirmiştir. Eşyanın merkezde kabul edilmesi

onu, yalnızca bir tüketim aracı, insanın gereksinimlerini gideren bir araç olarak nitelendirmenin ötesinde insanın statüsünü gösteren bir işaret olarak nitelendirmiştir. En genel itibariyle eşya, statünün belirleyicisi konumunda olmuştur (Aldemir ve Özpınar, 2004: 6).

Yoksulluk kültürünün kuşaklar arasındaki aktarımını, ekonomi-politik sömürden ziyade, var olan koşulları kabullenmişlik ve koşullara mükemmel şekilde uyum sağlama üzerinden okuyan Lewis, yoksulluk kültürünün niteleyici özelliklerini pasif tepki, kabullenmişlik, sabır ve kadercilik olarak belirtmektedir (Gün, 2017: 41-43). Bu bağlamda araştırmamızda yer alan G.1'in kendi yoksulluk durumu ile kendi etrafındaki insanların yoksulluk durumunu aynı noktada ve de benzer kabul etmesi, yoksulluk kültürünün yaşanılan bölgede nasıl yerleştiğinin resmini sunmaktadır.

“Yırtık çanta götürürdüm okula. Arkadaşlar da Adidas mı ne diyorlar onlardan vardı. Ben de olsun istiyordum. Mahalledeki arkadaşlarıma gelince, bi kendime bakıyom, bi onlara bakıyom. İkimiz de aynıyız. Ne farkımız var diyom.” (G.1, 15, erkek)

Çocuğun aynı kültür içerisinde yaşadığı insanların sahip olduğu hiçbir şeyi edinme arzusu taşımaması ve o insanların da maddi imkanlar ve de sahip olunanlar bazında aslında kendisinden farksız olmadığını vurgulaması dikkate değer bir noktadır.

4. 15. Çocukların Çalışma Yaşamından Duydukları Memnuniyet Durumuna

İlişkin Bilgiler

İşlerinden memnun olan ya da memnun olmayan çocukların sayıları arasında anlamlı bir fark bulunmamakla birlikte çalışmak, dolayısıyla para kazanarak ailenin yaşam

mücadelesine katkıda bulunmak, çocuğa bir statü sağlamaktadır. Bu durumu içselleştiren çocuk için çalışma, memnuniyet ifade edebilmektedir (Atauz, 1997: 23).

G.9 “Ben çalışmayı seviyorum.” (G.9, 11, kız)

Çocuklar yaşamlarındaki yoksulluğa dair sorunlardan dolayı ne olursa olsun yaptıkları işi kabullenmektedirler. Çocuklar çalışmayı sorumluluk, benlik saygısı ve çaresizlik duygularına bağlı olarak ifade etmekte, aile bütçesine katkıda bulunmanın getirdiği gurur ve prestij onları iş yaşamında hevesli hale getirmektedir (Altıntaş, 2003: 72). “*Kendi isteğiyle çalışan çocuk yoktur*” (Yörükoğlu, 2000: 220) gerçeği ise, çocukların çalışmayı aileleri için, aileleri adına tercih ettikleri sevdiklerini ya da sürdürdüklerini net bir şekilde gözler önüne sermektedir.

“Sevmiyorum çöp karıştırıp hurda toplamayı, kitap da peçete de satmayı. Baksana abla gelmişim 15 yaşına şimdi birisine gitsem yaşın kaç diyecekler, git çalış diyecekler. Kime gitsem aynısını diyecekler.” (G.1, 15, erkek)

“Mecburen çalışıyoruz evde bişey yok. Ailemize para götürüyoruz ya o bizi mutlu ediyor.” (G.7, 11, kız)

“Sevsem de sevmesem de çalışmalıyım abla, para lazım.” (G.2, 17, erkek)

Çalışan çocukların evlerinin yükünü omuzlarına yükleyip bundan şikayet etmemelerini gösteren durum, çocuklardaki çaresizliği de bir anlamda göstermektedir. Çocuk

aslında çalışmayı sevmemekte ancak yine de çalışması gerektiğine inanmaktadır. Ya da inandırılmıştır bu düşünceye. Araştırmaya katılan çocukların çalışmaya ilişkin memnuniyet durumlarını çalışmak zorunda olmalarıyla birlikte dile getirmeleri, çaresizliklerinin olduğu kadar kabullenmişliklerinin de izlerini taşımaktadır.

4. 16. Çocukların Çalışma Yaşamından ‘Ne Olursa’ Soyutlanabileceğine İlişkin

Bilgiler

Araştırmaya katılan çocuklara hangi şartların sağlanması ya da beklentilerinin karşılanması durumunda çalışmaktan vazgeçecekleri sorulduğunda; önceliği anne-babalarının iş sahibi olmalarına, ailelerinin düzenli bir gelire sahip olmalarına ve de kendilerine ait evlerinin olmalarına vermişlerdir. Devamında ise temel ihtiyaçlarının karşılanması şartının sağlanmasını vurgulamışlardır.

“Evimize düzenli para girse, alnımızın teriyle. Babam cezaevinden çıkarsa, abimin hastalığı geçse, evimizde her şey güzel olurdu. Dolabımızda her şeyimiz olurdu. Benim çalışmam gerekmezdi işte o zaman.” (G.9, 11, kız)

“Babam iş sahibi olsa, büyükbaş hayvan sahibi olabilsek çalışmayabilirim. Sadece kendi hayvanlarımıza bakabilirim. Böylece emeğim kendime gitmiş olur, başkasına gitmiş olmaz. Yani babamın iş sahibi olmasını, ya da mal mülk sahibi istiyorum en çok.” (G.4, 17, erkek)

“Arkadaşlarım hep benimle oynasa... Mutlu olmayı çok isterdim. Hiç gezmeye gitmezdim böyle, mendil satmak istemezdim. Böyle gezelemeye gelmek isterdim. Bide ihtiyaçlarım olmazsa, her istediğim olsa çalışmam. Babam iyi para kazansa, bize baksa, gitmem.” (G.8, 10, kız)

“Ev kiramızı ödese, kendi evimiz olsa. Bide benim çantam okul ihtiyacım olsa, bide kahvaltımız olsa bi daha gitmem çalışmaya.” (G.5, 11, kız)

Ebeveynlerin işsizliği, çocuğun okulu çalışma yaşamından dolayı ya da farklı sebeplerle bırakması vb. sebepler onu sokağın işçisi haline getirmekte, bununla beraber toplumsal ya da kurumsal her tür eksikliğin faturasını ödemek zorunda bırakmaktadır. Çocukların çocukluklarına dair istekleri ile (arkadaşlarıyla oynamak, gezip tozmak gibi), yaşamsal istekleri arasında yaşadığı kişisel çatışmalar giderek kimlik çatışmalarına dönüşmekte, dolayısıyla hiç çocuk olamayan çocuk, ilerleyen yaşlarında beklentileri son bulmayan bir çocuğa benzeyebilmektedir. Tüketim toplumu haline gelinmesi ise bu noktada son derece önemlidir. Doyumsuzluk, çaresizlik ve bunların devamında ise kaçınılmaz olarak içsel ve bireylerle kurulan ilişkiler düzeyinde çatışma söz konusu olabilmektedir.

Karatay'ın (1999) araştırmasında çocuklar %58'si kendilerine maddi yardım sağlanması, %17'si iyi bir meslek sahibi olmaları ve %9'u okumaları gibi durumlarda çalışmayı bırakabileceklerini belirtmişlerdir (Altıntaş, 2003: 73). Araştırmamıza katılan

çocukların hiçbiri okul hayatını öncelememiş daha çok, ekonomik iyileştirmelere bağlı olarak çalışma hayatından soyutlanabileceklerini vurgulamışlardır.

4. 17. Çocukların Anne-Babalarının Yaptıkları İşi Sürdürme Durumları

Hakkındaki Düşüncelerine İlişkin Bilgiler

Genelde babaları ayakkabı boyacılığı, hayvancılık, inşaatçılık, hurdacılık, kağıt toplayıcılığı, kaynakçılık ve de çarşafçılık yapan; anneleri peçete, mendil, çarşaf satan ya da ev hanımlığı yapan çocuklar, anne-babalarının işlerini yapmayı tercih etmemekte, onların yaptıkları işlerini beğenmemektedirler.

“Babam önceden ayakkabı boyacılığı yapmış ama ben yapmak istemem o işi.” (G.10, 14, erkek)

“Ne annemin yerinde olup ev hanımı olmak istiyorum. Ne de babam gibi hurdacılık. İkisi de eğlenceli ama ikisi de olmak istemezdim. Ben kendi işimi yapmak isterim.” (G.8, 10, kız)

“Babam önceden kağıt toplayıp satıyordu. Bi kere babamla gitmiştim. Babam kağıtları topluyor, kırıyor. Onları satıyordu. Ekmek parası getiriyordu eve. Bazen evimizin ihtiyacı olmasa da babam çıkıyordu yine kağıda. Zor, yapmam o işi.” (G.9, 11, kız)

“Annem babam önceden çarşafçılık yapıyordu, ama ben çarşafçılık yapmak istemem. Çünkü ben doktor olmak istiyorum hastaları ve ailemi kurtarmak için.” (G.5, 11, kız)

“Babam önceden kaynakçılık yapıyordu. Ben asker olucam. Elime silahı alıp vatanımı korumak istiyorum. Asker olamasam da kaynakçı olmam. Okur başka mesleği yaparım.” (G.3, 9, erkek)

Şu anda yaptıkları işler dolayısıyla anne-babalarının işlerini devam ettiren nitelikteki çocuklar, sorulduğunda bu işlere dahil olmak istemediklerini, anne-babalarının yaptıkları işleri devam ettirmek istemediklerini belirtmişlerdir. Ebeveynden çocuğa aktarılması beklenen işlerin, çocuklar tarafından yapılabilecek işler olarak görülmemesi şaşırtıcı niteliktedir.

Bununla beraber ebeveynlerini rol model alan çocukların zamanla onların yaptıkları işleri farkında olmadan içselleştirdikleri ya da o işe/işlere hakim oldukları görülmektedir. Araştırmamıza katılan hiçbir çocuk ebeveynlerinin işlerine imrenmemiş, buna rağmen şu anda ailelerinin -daha önceden- yaptıkları işleri yapmalarıyla dikkat çekmişlerdir.

4. 18. Çocukların Gelecek Planlarına İlişkin Bilgiler

Araştırmaya katılan çocukların gelecek planları, sigortalı bir işe girme, aile kurma, evinin kadını olma gibi toplumsal beklentilerle şekillenmiş biçimdedir. Erkek çocuklar sigortalı bir işe girip para kazanmayı, evlenmeyi ve ‘baba olmayı’, kız çocukları ise evlerinin işini yapıp oturan, bebek bakmakla uğraşan ‘anne olmayı’ istemektedirler. Yani çocuklar

ebeveynlerinin işlerini sürdürme noktasında isteksiz, ancak onların toplumsal rollerini edinme noktasında hevesli görünmektedirler. İlginç olan ise çocukların, bu rolleri edinebilmek gibi hayallerinin olmasıdır.

“18 yaşıma girdim mi sigortalı bi işe girebilirim, belki devlet bi iş sağlar bana. Güzel bir iş güzel bir yuva kurmayı her zaman bunu istemişimdir. Aileme katkı da bulunmayı çok isterim. Güzel hayırlı bir kısmet Allah yazarsa yuva kurmayı nasip eylesin bana. İş olursa bunları düşünüyorum. Arabam, evim, hanımım, yurdum, milletim... bunları düşünüyorum. İşim falan olmazsa o da kısmet meselesi. Böyle de olabilir belki. Elimden geldiği kadar çalışırım ben, hiç korkum yok. Ama aşırı derece olmasa da endişelerim var.” (G.4, 17, erkek)

“Çocuk olmak çok eğlenceli abla. Ama büyüüyüp her işimi kendim yapmak da istiyorum. Evlerimin işini kendim yapmak istiyorum, çalışmak istiyorum. Her şeyi istiyorum. Ama en çok okumak istiyorum. En güzeli o.” (G.8, 10, kız)

“Çalışıp kendimizi bi düzene sokmak istiyorum abla. Herkesin kapısında bir arabası var bilmem neyi var bizim de olsun isteriz. Zaten abla okulu bıraktım. Bu saatten sonra okusak da adam olmayız biz. Zaten hem çalış hem oku hiç olmaz. Çorap falan satarım. Çorap satmak iyi. Milletin attığı çöpü akşama kadar

dolaşacağıma katarım çorapları bi poşete giderim kahvelere falan satarım daha iyi abla. Babam cezaevinde, kolay değil açıkta yatmak. Babam bi telefon açıyor bize, 20 milyona açıyor 5 dakika konuşmak için abla. Para lazım babama da. Çalışcam ben ilerde de, ailem için.” (G.2, 17, erkek)

Eğitim hayatlarına devam eden çocuklar gelecek planlarını olmayı düşündükleri meslekler çerçevesinde kurmaktadır. Ancak okumayan erkek çocuklar askere gidince geri dönmemek, asker kalmak, jandarma olmak üzerine kurmaktadır.

Çocukların kendilerini ailelerine karşı sorumlu hissettikleri noktalar (ebeveyne ekonomik destek, onları yoksulluktan kurtarma vb.), onları ‘çalışma yaşamının içinde yer alma’ konusunda istekli kılmaktadır. Çocukların en belirgin hayalini ve gelecek planını dikkat çekici bir şekilde ‘geçinebilme’, ‘geçindirebilme’ oluşturmaktadır.

4. 19. Çocukların Sokakta Karşılaştıkları Tehlikelere İlişkin Bilgiler

Sokaklarda çalışan çocuklar, ILO’nun en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği kategorisinde değerlendirilmektedir. Çünkü çalışma alanı olarak sokağı seçen çocukların tehlike ve risklerle karşılaşması her an mümkündür. Çocuklar sokaklarda, organ mafyaları, tecavüzcü ve insan kaçakçıları ile karşı karşıya gelmekten korktukları gibi, zabıtalardan da çalışmalarına engel olup paralarını almaları kaygısıyla korkmaktadırlar.

“Organ mafyası var şeyi var. Korkuyorum böyle şeylerden.” (G.1, 15, erkek)

“Bissürü tehlikesi var sokakta çalışmanın. Yani ne bileyim tecavüz edenler var, deli olanlar var. Bissürü şey var yani.” (G.7, 11, kız)

“Çocuk kaçırıyorlarmış mesela. Bide zabıtalara var. Ama kaçırılmaktan çok korkuyorum. Zabıtalara oralara gitmiyoruz daha çok.” (G.8, 10, kız)

“Kaçırılabilir mesela çocuklar.” (G.3, 9, erkek)

Çocukların karşılaştıkları tehlikeler sorulduğunda daha çok zabıtalara kendilerini yakalamaya çalışmalarını, insanlarla yaşadıkları kavga ve tartışmaların söz konusu olmasını (özellikle hurdacılar), kendilerine sözel ve fiziksel şiddet uygulayanlarla karşı karşıya gelmelerini vurgulamaktadırlar. Güçlerin yarıştığı, galibiyeti en güçlünün elde ettiği sokaklarda çocuklar kaybedenleri, yani en güçsüzleri temsil etmektedirler. Güçlü topluluklar kadar çıkarlarını kollamaya çalışan güçsüz topluluklar arasında söz konusu olan dengenin bozulması toplumsal değişmeyi gerçekleştirmektedirler.

Sokakta çalışan çocuklardan hurdacılık ve çöp toplayıcılığı yapan G.2'nin çöp toplama esnasında yaşadığı tartışma, kendisinden yaşça büyük ve de daha iyi koşullarda olduğu varsayılan kişi ile yaşadığı çatışmanın yansımasıdır. Çocuk bu güç karşısında çıkarını korumak adına gerekirse suça bulaşabileceğini öne sürerek, baskı faktörünü ortadan kaldırabilmenin kendince çözüm yolunu bulmuştur.

“Dengesiz insanlar çıkıyor abla, çıkmıyor değil. Bi keresinde toplamış böyle bissürü teneke plastik falan doldurmuşum arabaya, adamın biri motoruyla geldi çarptı her yere dağıldı. Bağırıldı

*napiyon lan diye bana. Bi ağız tantanası ettik gitti abla sonra.
Zaten üzerime gelse, arabamda bıçağım var. Kendimi ister istemez
korumaya çalışırım.” (G.2, 17, erkek)*

Çocukların sokaklarda tehlike olarak gördüğü en temel grubu zabıtalardan oluşmaktadır. Zabıtalardan, sokaklardaki çocuk işçiliğini önlemek adına uğraş vermekte, bu amaç uğruna ise çocuklar ile anlaşmazlıklar yaşamaktadırlar. Onları çocukların gözünde tehlikeli kılan, sokaklarda karşı karşıya gelmemeleri gerekenler arasına sokan sebep ise; kazandıkları paraya ya da ellerindeki ürünlere el koymalarıdır.

*“Bi keresinde bi zabıta abi geldi “gidin buradan, satmayın abim.”
dedi. Kaç kez kovaladılar, yakaladılar, paramızı aldılar abla.
Satacağımız kitapları, peçeteleri de alıyorlar.” (G.5, 11, kız)*

Çocuklar kendilerini kandırıp dövmeye çalışan ya da ellerindeki paraya el koymaya çalışan ayrı bir gruptan da söz etmektedirler. Karşılaştıkları ya da uğradıkları fiziksel ya da sözel şiddet karşısında çalışan çocuklar, gruplaşarak (çeteleşme) üstünlük sağlamaya çalışmaktadırlar.

*“Mesela bir abi geldi. Gel yemek ısmarlayayım dedi. Başka yere
götürmeye kalkıştı. Kilitlemeye çalıştı. Ben kaçtım. Paralarımızı
çalmaya çalışanlar da var, abimizi çağırmıştık onları kovmuştu.”
(G.6, 11, kız)*

*“Bi keresinde bi tane kafedeki abi bana vurmaya kalktı ama ben
kaçabildim. Cafede tanıdığım bi abi oturuyordu onun yanına*

gidecektim. Gidemedim bu yüzden. Kötü davrananlar var dışarda.

Bağırıyorlar dövmeye kalkıyorlar, küfür ediyorlar.” (G.6, 11, kız)

Akran grupları ile yaşanan çatışmaların örneklerini de sunan araştırmada, çocuklar birbirleriyle rekabete dayalı bir çıkar çatışması yaşamamakta, yaşanan çatışma ‘güç’ üzerine yoğunlaşmaktadır. Çalışan çocuklar birbirlerinden gördükleri şiddeti, şiddetle bastırmakta, daha güçlüyü ise şiddeti örtbas etmek yerine ödeşmenin biçimi belirlemektedir. Ebeveynler bu noktada ‘durdurucu’ olmak yerine ‘tetikleyici’ rol oynamaktadır.

“Abla beni öğrenciler sonra bazı kişiler dövmeye çalıştı. Anneme babama dedim dövdü geldi. Peşimden mi koşmadılar sokaklarda, bıçak mı saplamadılar? (baldırını açıp göstermeye yeltenerek) Buram da izi bile var.” (G.10, 14, erkek)

4. 20. Çocukların Çalıştıkları İçin Dışlanmaya Maruz Kalma Durumlarına İlişkin

Bilgiler

Sosyal dışlanma, içerde ve dışarda olma durumunu ima etmekle birlikte, dışlanmışların içeriye girmelerinin zor olduğunu da vurgulamaktadır. Dışlanmışlıktan söz etmek, dışlayan kişilerin var olmasına bağlıdır ve yoksullar bu statüye sokulmuş kişilerdir (Şahin, 2009:49). Toplumdaki ‘öteki’yi gözler önüne seren sosyal dışlanma, tüm olumsuzlukların yığıldığı günah keçileri yaratmaktadır. Bu günah keçilerini araştırmada ‘sokakta çalışan çocuklar’ oluşturmaktadır. Bu çocuklar sapkın davranışların kahramanları ilan

edilmekle beraber, toplumsal dışlanmanın, ötekileştirilmenin mağdurları olarak görülmektedirler.

Araştırmaya katılan çocuklar sokakta çalışmalarının kendilerinin ‘dilenci’ olarak görülmesine yol açtığını söylemekte ve bu durumdan dolayı dışlanmaya maruz kaldıklarını ifade etmektedirler. Özellikle akran grupları, okul arkadaşları, öğretmenleri ve sosyal çevreleri tarafından yaşadıkları bu dışlanmayı, arkadaşlarının onlarla oynamaması, öğretmenlerinin onları arka sıralarda oturtup ders katılımından uzak tutmaları üzerinden okumaktadırlar.

“Bide okulda okurken arkadaşlarımı falan çarşıda gördüğümde, okula gittiğimde çok utanıyordum. Okulda dilenci diye bağıyorlardı. Çok zoruma gidiyordu. Bunlar yüzünden çok dışlandım.” (G.1, 15, erkek)

“Okuldaki arkadaşlarımız bizle oynamıyorlar İğreniyorlar bizden. Görmüşler bizi yaparken iğreniyorlar. Yanlarına almıyorlar. Siz diyorlar dilencisiniz, biz sizinle oynamayız. Öğretmenlerimiz de bizi sevmiyorlar, hep en arkaya oturtuyor, söz hakkı vermiyorlar bize.” (G.7, 11, kız)

“Hep dilenci diyorlar kimi kötü ablalar abiler. Ben de tamam abla deyip gidiyom. Karşı gelemiyom.” (G.6, 11, erkek)

Sokakta çalışan çocukların dışlanmışlığı ekonomik yoksunluktan ziyade daha çok çalışma yaşamlarına ilişkin bir dışlanmışlık olmuştur. Çocukları sokaklarda gören okul arkadaşları, okulda ‘dilenci’ diyerek ötekileştirmiş, sokakta iletişime geçtikleri insanlar da aynı şekilde ‘dilencilik’le itham etmişlerdir. Bu dışlanmaya bağlı olarak çocuklar, yaşadıkları geçim derterine ek olarak, bir de varlıklarını ispatlama derdine düşmüşlerdir. Bu ispatlama ise, olumsuz algılarının kırılmasıyla söz konusu olabilmektedir.

4. 21. Çocukların Müşterileri İle Kurdukları İlişkiye İlişkin Bilgiler

Sokakta çalışan çocukların görünürlüğü, en etkili şekilde iletişim kurdukları müşterileri üzerinden okunabilmektedir. Müşteri grubu, çocuğun yoğun bir şekilde iletişim kurduğu gruptur. Bu grup, çocuğun gözünde bazen ‘iyi’, bazen ‘kötü’ profile sahiptir. ‘İyi müşteri’, onlardan alışveriş yapan ve bu alışveriş esnasında onlara fiziksel ya da sözel şiddet uygulamayan; ‘kötü müşteri’ ise, onlardan alışveriş yapmaya yanaşmayan, yapanlara müdahale eden ve bununla yetinmeyip onlara fiziksel ya da sözel şiddette bulunan kişi olarak görülmektedir.

Araştırmaya katılan çocukların kendilerinden peçete, kitap, incik boncuk satın alan kişilerle ilişkileri çocukları dışlamaya, ötekileştirmeye, sözlü veya fiziksel şiddete yönelik olmakla beraber aksi bir şekilde onlara merhamet duymak, yedirmek, içirmek, isteklerini karşılamak üzerine de olabilmektedir. Ama genel olarak çocuklar müşterileriyle yoğun bir çatışma yaşamakta ve onlar karşısında güçsüz olmaktadır.

“Abla hurdaları sanayinin oradaki abilere satıyoruz. Çok iyi davranıyorlar bize. Peçete kitap satarken, hem iyi insanlara denk geliyorsun hem kötüsüne denk geliyorsun. Şimdi mesela ben birisine varıyorum git çalış diyor bağırıp, birisine varıyorum peçete satıyorum. Allah’ın izniyle kendi nasibimi veriyor. Bazı insanlar çok iyi davranıyorlar, senin annen baban filan yok mu, okuyon mu falan filan diyorlar. Yemeğe filan götürüyorlar. Bazıları kitap satıyorum diye kızıyorlar. Kitap satma, dinini satıyon öyle deyip.” (G.1, 15, erkek)

Çocuklar çalışma kararını kendilerinin verdiklerini sürekli ifade etmekte, kendilerine ‘zorla çalıştırılıyorlarmış gibi davranan’ müşterilere öfke duymaktadırlar. Gözlenen bu durum, çocukların müşterileriyle kurdukları ilişkinin güvensizlik temelli olduğunu da gözler önüne sermektedir. Çocuklar, hem ailelerine karşı koruyucu bir tutum sergilemekte hem de müşterileri ellerinden kaybetmemek uğruna dilsizleşen bir gruba dönüşmektedir.

“Kim sattırıyor sana diyorlar. Ben kendim satıyorum abi diyorum inanmıyorlar bana. Dilenci falan diyorlar. Ben de çıkıp gidiyorum yanlarından. Büyüklerime saygısızlık etmiyorum, bişey demeyip gidiyorum yanlarından.” (G.6, 11, kız)

“İnsanlar bize hep “git çalış, dilencilik yapma.” diyor. Bi işe gir diyor. Böyle baya şey diyor. Bide insanlar bize hep küfür ediyorlar.

Ağızlarına geleni saydırıyorlar. Ben de gülüyom, “sağol abi, beline diline kuvvet” diyom, gidiyom.” (G.10, 14, erkek)

“Abla bize bağıyorlar tutup polise götürmeye çalışıyorlar. Kötü hissediyorum.” (G.7, 11, kız)

4. 22. Çocukların Sokakta Çalışmanın İyi Yanları Hakkındaki Düşüncelerine

İlişkin Bilgiler

Çalışma yaşamlarını sergilemek için sokağı seçen çocuklara, sokakta çalışmalarının kendilerine fayda sağlayıp sağlamadığı; fayda sağlıyorsa bu faydaların neler olduğu sorulduğunda çalışmalarının sonucu olarak elde ettikleri ‘kazanç’ı önemsedikleri fark edilmiştir. Para kazanmak, onların nazarında çalışmanın en iyi tarafıdır ve çalışmadan vazgeçmemek konusunda motive edici bir durumdur. Para kazanmak söz konusu olduğu müddetçe çalışmaktan kopulmamaktadır.

“ Para kazanıyoruz.” (G.7, 11, kız)

“İyi tarafı sadece para kazanmak.” (G.10, 14, erkek)

“Çalışmaya alıştın mı, iyi oluyor çalışmak. Ama çoğu insana zor gelebiliyor.” (G.4, 17, erkek)

Araştırmaya katılan G.2 çalışmayı yaptığı işle ilişkilendirip bu durumu olumsuz değerlendirmiştir. Çöp toplamanın iyi bir davranış olduğunu düşünmeyen G.2, fayda gözetlendiği takdirde çöpten eline geçen eşyaları önemsemiştir.

Çöplere atılan eşyalar Bauman'ın vurguladığı şekilde tüketimin oranını resmetmektedir. Tüketim toplumunda insanlar tüketmeye karşı doyumsuz olmak zorundadır ve sürekli almanın son bulması insanları ruhsal olarak kötüleştirebilmektedir. Eskimeden çöpü boylayan eşyalar, yoksul insanların yeni eşyaları haline gelmekte ve bazen bir kazanç olarak görülebilmektedir.

“Abla çöp toplamanın nesi faydalı olabilir ki, milletin attığı çöpleri topluyoz neresi iyi olsun? Bazen çöpten bişeyler buluyoruz o ayrı. (Duvardaki saati işaret ederek) mesela ben bunu çöpten buldum. Evimizde saat oldu. Bunlar faydası olabilir belki. Bazen de çöpün yanına bişeyler koyuyorlar, biri görsün alsın diye eski tabak çanak falan onları da getiriyoz evimize.” (G.2, 17, erkek)

4. 23. Çocukların Sosyo-Kültürel Faaliyetlerde Bulunma Durumlarına İlişkin

Bilgiler

Araştırmaya katılan çalışan çocuklara sosyal faaliyetler bulunup bulunmadıkları sorulduğunda çocukların, sosyal faaliyet alanını sinemayla sınırlandırdıkları ve de arkadaşlarıyla çarşıda gezmeyi sosyal etkinlik olarak gördükleri dikkat çekmiştir.

Kentsel yaşamın en büyük getiri sosyal faaliyetlere olanak sağlamasıdır, Karaman ili bu konuda elverişli koşullar oluşturmamakla birlikte çocukların akıllarında sinema kültürüyle yer almıştır. Şehirlerde çalışma yaşamı ile evi arasında mekik dokuyan insanlara, kazandığı parayı harcayabileceği, iş stresini atabileceği alanlar

gerekmektedir. Çocuklar iş yaşamı ile okul yaşamları arasında bocalamakta, maddi yetersizliklerden dolayı ise sosyo-kültürel etkinliklerde yer alamamaktadırlar. Bu tatminsizlik ilerleyen süreçlerde patolojiye yol açmaktadır.

“Ben bu yaşıma kadar bi kez olsun sinemaya falan gitmedim.”

(G.1, 15, erkek)

“Biz öyle sinemaya falan gitmiyoruz, gitmek istiyoruz ama paramız yok evimize bakmayı istiyoruz biz.” (G.7, 11, kız)

“Ben mümkün olduğunca arkadaşlarım olduğu sürece gezmeye gidiyorum bi yerlere. Bi arkadaş diyor ki hadi gel bi çarşıya gidelim içimiz açılsın, gidip geliyoruz. Sinemaya da hayatımda bir kere gittim. 4 yıl önce filandı, bi abi götürmüştü. Güzeldi.” (G.4, 17, erkek)

“Gidemiyoruz abla, sinemaya falan. Paramız mı var? Para gerekiyor, bizim de paramız yok. Okulumuzla gittik bir kere. Ama bir arkadaşımın parası yoktu, o gelemedi, parasızlıktan.” (G.5, 11, erkek)

“(Çekinerek) Bi kere. Okulumuz götürmüştü.” (G.3, 9, erkek)

“Sadece okulda bi kere sinemaya gitmiştim. Bidaha da gitmedim. 5.sınıfa yeni geçmiştim o zaman, çok oldu ama.” (G.6, 11, kız)

Okula giden çocukların öğretmenleri aracılığıyla sinemaya gidebildiği, bunun bir kere ile sınırlı olduğu ve parası yetersiz olanların bu durumda dahi gidemediği dikkat çekmektedir. Tamamen ekonomik durumla ilişkili görülen sosyal etkinliklerde bulunabilme durumu, çocukların sosyalizasyonu açısından gerekli ancak, koşullar bağlamında geri planda görülmektedir.

Temel ihtiyaçların sağlanmasının ardından gerçekleşmeyi bekleyen sosyal faaliyetler, temel ihtiyaçları karşılamak kaygısı güden çalışan çocuklar tarafından çok sonralara atılmaktadır. Öncelik yaşamsal ihtiyaçlara verilmekte sonraya atılan ihtiyaçların karşılanmaması çok da önemli sayılmaktadır. Ancak kendini gerçekleştirme veya birey olabilme, tüm bu ihtiyaçların öncelik-sonralık, birincillik-ikincillik durumu göz ardı edilmeden karşılanması ile mümkün olmaktadır.

4. 24. Çocukların Ailelerinin Ekonomik Durumu Hakkındaki Düşüncelerine İlişkin

Bilgiler

Araştırmaya katılan çocuklara, ‘ailenizin ekonomik durumu hakkında ne düşünüyorsunuz’ diye sorulduğunda, çocukların biri dışında hepsi kendilerini yoksul/fakir olarak değerlendirmiştir. Ekonomik durumlarını ‘kötü’ olarak değerlendiren çocuklar, bu durumu evlerine ya da kendilerine ait ihtiyaçların karşılanamaması, ebeveynlerinin işsiz olması, sağlık problemleri yaşamaları ile bağdaştırmaktadırlar.

Sitem içeren cevaplar, çocukların bu yoksulluktan sadece ailelerini değil, kendilerini de kurtarma çabasında olduklarını göstermektedir. Yoksul ebeveyn, yoksul

ve hatta yoksun doğan, yoksun yetişen çocuk demektir. Dolayısıyla ailenin yoksulluğunu önlemek çocuk yoksulluğunu önlemek için önemli olacaktır.

“Abla bence biz ne fakiriz, ne de zengin. Biz gariban olanız. Paramız ve rahatımız olmadığından.” (G.1, 15, erkek)

“Biz de zenginlik ne arar abla, fakiriz. Eve bişey gelmeyince ne olur abla? Fakir olunmaz mı? Evimize kahvaltılık bile girmiyor doğru düzgün.” (G.10, 14, erkek)

“Bence iyi değil. Annem bi işe gidiyor, kitap satıyor. Abim hasta yani. Kimse çalışmıyor, evde hiçbir şey olmuyor yiyecek.” (G.7, 11, kız)

“Şimdi şu duruma göre biraz kötü. Babamın işi olmadığı için, hiçbir şey yapamıyor” (G.4, 17, erkek)

“Yalan söylemiyim biz fakiriz. Gelip evimize de bakabilirsiniz. Babam zar zor para kazanıyor.” (G.8, 10, kız)

“Kötü durumdayız abla. Bi televizyonumuz var bide sobamız. Ne yalan söyletim ki abla, Allah var durumumuz kötü yani.” (G.5, 11, kız)

‘Aza kanaat getirmesi beklenen çocuklar’ küreselleşmenin en küçük mekanlarda dahi göze çarpması ile beklentileri yüksek hale gelen bireylere dönüşmektedirler. Arkadaşlarının sahip olduğu şeylere sahip olamamayı ‘fakirlik’

olarak dillendiren çocuklar, bu psikolojiyle yetişmektedirler. Gerek aileleri gerekse diğer kişilerle yaşanan çatışmaların alt yapısını oluşturan bu durum, giderek yoksullaşıldığı hissini de beraberinde üretmektedir.

“Biz fakiriz. Evimizde bişey olmuyor. Böyle çulsuz kalıyoruz, kıyafetsiz kalıyoruz. Arkadaşlarım da bişey görüyorum, benim olmuyor. Fakir olduğumuzu düşünüyorum bu yüzden.” (G.9, 11, kız)

Yoksulluklarını kabullenen, her şeyin Allah’tan geldiğine ve öte dünyada kendilerini güzel şeylerin beklediğine inanan G.2, yoksulların kaderciliğini ön plana çıkaran Lewis’in düşüncesini doğrular niteliktedir. Yoksul insanların özellikleri arasında çaresizlik ve durumu kabullenmişlik ön plandadır ve iman gücü üzerinden duruma karşı sessizlik söz konusu olabilmektedir.

“Allah ne verirse o. Allah bi insana para pul vermiş ama bize de Allah böyle bişey vermiş, belki öteki dünyada o farklı bir durumda olacak biz farklı durumda olcaz. Yani ne diyeyim abla, Allah neylerse güzel eyler.” (G.2, 17, erkek)

Çocukların ailelerinin ekonomik durumu hakkında fikir sahibi olmaları ve bunu gerekçeleriyle birlikte sunabilmeleri, onların iş yaşamına niçin atıldıklarının temel sebebini de sunmaktadır. Onlar çalışmalılar; çünkü ‘aileleri yoksul... Allah onları bu dünyada yoksullukla sınamakta ve öte dünyada güzel şeylere sahip olacaklar’.

4. 25. Çocukların Çalışma Yaşamına İlişkin Diğer Bilgiler

Araştırmaya katılan çocuklar soruları cevaplandırırken çoğunlukla tereddütlü cevaplar vermiş, verdikleri cevapları sürekli olarak değiştirmişlerdir. Örneğin görüşmenin başlangıcında “çalışmıyorum” diyen çocuk, görüşmenin devamında “çalışmak zorundayım” şeklinde cevaplar vermiştir. Bu durumun çocukların güven duygusu kazanmaya çalışmaları ile ilişkisi olabileceği düşünülmektedir. Çalışmayı kendileri için tehlike olarak görmemeleri, görüşmeciyi samimi bulmaları sonucunda daha güvenilir bilgiler vermişlerdir.

Çocuklardan edinilen bilgilerde dikkat çekici bir diğer nokta ise, görüşmeciyi kendilerine inandırma kaygısı gütmeleridir. Araştırmaya katılan çocukların hepsi, sorulan soruları cevaplandırırken, “ne yalan söyylim abla”, “yalana gerek yok abla”, “istersen anneme sorabilirsin”, “istersen arkadaşlarıma da sorabilirsin” şeklinde cümlelere sırt dayamışlardır. Özellikle neden çalıştıkları, kazançlarını nerelere harcadıkları ya da sosyal yardım alıp almadıkları konularında daha ikna edici davranış sergilemeye çalıştıkları gözlenmekle beraber, yardıma muhtaç olduklarını belirtme gayreti duydukları da göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra çocukların olumsuzluklarla şekillendirilen kimliklerini aklama gayretine düştükleri de gözlenen durumlar arasında yer almaktadır.

Çocuklar görüşmeler esnasında kendilerine yöneltilen şahsi soruları, ‘biz’ birinci çoğul kişisi üzerinden cevaplandırmışlardır. Örneğin sosyal dışlanmayla karşılaşp karşılaşmadıkları sorusuna verdikleri cevaplarda olduğu gibi, “bizimle oynamıyorlar, bize

dilenci diyorlar”; ya da çalışma durumlarına ilişkin olarak “mecbur gidiyoruz çalışmaya” demeleri bu durumu doğrular niteliktedir.

DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışan çocuk sorunu Dünya’da ve Türkiye’de geçmişten bugüne değin varlığından söz ettirmiş problemlerdendir. Her geçen gün daha da belirginleşen bu sorun, çocuk emeğinin sömürülmesinin giderek ciddi boyutlara ulaştığını da gözler önüne sermektedir.

Çocuk işçiliği makro boyutta bir yoksulluk, işsizlik, göç sorunu iken, mikro boyutta aile temelli bir sorundur ve bunlardan bağımsız ele alınması mümkün olmamaktadır. Bununla beraber bu faktörlerin kapitalizm, küreselleşme, çatışma, kültür ve işlevselcilikten bağımsız düşünülmemesi gerekmektedir.

Karaman, sanayisi ve tarımsal ekonomisi ile ülke çapında önemli yer tutan bir il olmasına karşın; çocuklar bu alanlarda gizlenip sokaklarda belirginleşmiştir. Çocukları sokaklarda görünür kılan sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik etmenlerin neler olduğu bu hususta önemli bir yere sahiptir. Sokakta çalışan çocukların genel özelliklerini ve çalışma sebeplerini belirlemeyi; onların çalışma koşullarını nelerin şekillendirdiğini amaçlayan araştırmada, çocuk işçiliğinin Karaman’daki izleri sürülmeye çalışılmakla beraber, konu itibariyle önemli görülmektedir.

Çocuk kavramı toplumdan topluma farklı şekillerde tanımlanmakla beraber, çalışan çocuk kavramı da kültürden kültüre farklı şekillere anlamlandırılmaktadır. Çocuğu farklı şekillerde anlamlandırmak ise, ona biçilen değer izlerini taşımaktadır.

Sokakta çalışan ‘çocukların çalışma koşulları üzerinden çalışma sebeplerini belirleme’ temel problemini ele alan araştırma sonucunda; aile ilişkileri, göç, kültür ve yoksulluk konularına ilişkin önemli verilere ulaşılmıştır.

Çalışan çocukların 9-17 yaş aralığında, kız ve erkek çocuklardan oluştuğu ve bu çocukların sokaklardaki risk, tehlike ve istismar biçimleriyle erken tanışıp, iş yaşamına küçük yaşlarda katılmaları dolayısıyla da yetişkinleştirildiklerinin bilgisi elde edilmiştir. Bununla beraber çocukların eğitim hayatlarını fazla önemsemediği, çalışmayı okumaya yeğledikleri görülmüştür. Karaman’da merkez ilçeye bağlı mahallelerde yaşayan bu çocukların, çalışma yaşamı içerisinde yer almalarının yaşadıkları mahallenin kültürü açısından önemli görüldüğü ve çalışmaları gerektiğini savundukları dikkat çekmiştir.

Anne-babaları sağ ve öz olan bu çocukların çalışmaya başlamalarında ya da çalışmayı sürdürmelerinde bu durumların etkisine rastlanmamıştır. Üvey aile ile yetişen bir çocuğa rastlanmış, bu çocuk ise bu durumu dillendirmekten kaçınmıştır. Ebeveynlerden daha önceden mahkum olan babası olan çocukların, babalarının işsizlik yaşadıkları çocukların işsiz ebeveynlerin işçi çocuklarına dönüştüğü bilgisine ulaşılmıştır. Bazı çocukların babalarının şu anda cezaevinde olması da, çocukları çalışmak zorunda bırakmış ailelerine karşı mecburi bir çalışma isteği duymalarına yol açmıştır.

Araştırmada sokakta çalışan çocukların ailelerinin ya hiç okul okumadığı ya da ilkokuldan sonra eğitim hayatlarını sonlandırdığı tespit edilmiştir. Çocukların bazılarının ise anne-babalarının eğitim hayatları hakkında bilgi sahibi olmadığı dikkat çekmiştir. Bilinçsiz,

eğitimsiz ebeveynler çocuklarının çalışmalarını engellemek yerine onları çalışma yaşamının içine atmaktadırlar.

Çekirdek aile yapısına sahip olan çocukların çalışma yaşamında kalabalık aileye sahip olmalarının etkisi görülmemiştir. Çocuklardan sadece biri geniş aile yapısı içerisinde hayat sürdürmekte, o da aileyi geçindiren tek kişi olmasıyla dikkat çekmiştir. Ebeveynlerin genelde düzensiz, niteliksiz, formel işlerde çalıştığı ya da hiç çalışmadığı bilgisine ulaşılmış, bu durum çocukları sokakta çalışmaya iten sebeplerden biri olmuştur. Çocukların sokakta çalışmasının en temel nedeninin ise ‘duygusal istismar’a uğramaları olduğu tespit edilmiştir. Çocuklar ebeveynlerinin işsizliği, cezaevinde olmaları, sağlık problemleri yaşamaları gibi sebepleri; kendilerinin çalışmayı sebepleri olarak görmekle birlikte, ‘alışmayı sevmek’ üzerinden ifade etmişlerdir.

İşlevsel olarak bozuk olan ailelerin çocuklarının çalışmasını önlemek yerine kendi eksikliklerini örtbas etmek adına onları alıştırması araştırmada tespit edilen başka bir durumdur. Çocuklar ekonomik anlamda ‘fakir’ olarak ifade ettikleri aileleri yoksulluktan kurtarma kaygısı gütmüş, onların bakımını üstlenmişlerdir.

Sosyal yardım alamadıkları ya da aldıkları yardımların yetersizliğini yakınarak belirten çocuklar, dışardan uzanan ‘yardım eli’nin kendilerinin çalışmasını önleyebileceğini belirtmişlerdir. Ancak sosyal yardım almalarına rağmen, bunu yetersiz bulanların çoğunlukta olduğu ise dikkat çekici olmuştur. Çocukların yaşadıkları konutların derme çatma, bakımsız, ısınma ve de alt yapı sorunları ile dolu olduğu gözlenmiş, sağlıksız koşulları içinde barındırdığı tespit edilmiştir. Konutlar en fazla iki, ama daha çok tek odadan oluşmuş; konutta

yaşayan kişi sayısı göz önünde bulundurulduğunda aile fertlerinin bu odalarda iç içe yaşadıkları belirlenmiştir.

Araştırmada çocukların çalışma yaşamlarına ilişkin bilgiler edinilmeye çalışılmış, çocukların da ebeveynleri gibi formel işlerde yer aldığı, ancak bunun sebepleri arasında 18 yaşında olmamalarının da yer aldığı görülmüştür. Çocuklar benzer iş kolları arasında iş değişikliğine başvurmakla birlikte bu işlerden farklı işlerde çalışmamışlardır. Yaptıkları işlerin az sermayeli olması, beden gücü gerektirmemesi onlar için işleri cazibeli kılmıştır. İlkokul çağlarında çalışmaya başlayan çocuklar arkadaş ya da akraba etkisiyle bu işleri tercih etmişlerdir. Çalışma alanı olarak sokakların, insan kalabalığının fazla olduğu işlek caddelerini, cafe önlerini, cami kapılarını, alışveriş merkezlerinin çevresini seçmişlerdir.

Çocukların çalışmaya başlama nedenlerinin ailelerinin ve de kendilerinin ihtiyaçlarını karşılamak istemeleri, harçlıklarını çıkarmak istemeleri olduğu tespit edilmiş, ailelerine yük olmak istemedikleri dikkat çekmiştir. Kazançlarını kendilerini çalışmaya iten sebepleri iyileştirmek adına harcayan çocuklar yoksullukla baş etmede tampon işlevi görmüşlerdir. Okul yaşamlarına göre şekillendirdikleri çalışma zamanlarını, tatil günleri ya da okul sonraları olarak belirlemiş olan çocuklar, günün 8-9 saatini çalışmaya ayırmışlardır. Günün sonunda ise küçük meblağlarla evlerine dönmüşlerdir.

Yaptıkları işlere alternatif olarak daha çok beceri gerektiren çaycılık, çorapçılık gibi işleri seçen çocukların, anne babalarının işlerini yapmak istemedikleri ancak birçok çocuğun anne-babasının daha önceden ya da mevcut durumda yaptığı işleri yaptığı

görülmüştür. Çocuklar ebeveynlerine dönüşmekte; içselleştirdikleri işleri kendi çocuklarına aktarmak da önemli görülmektedir.

Araştırmanın alt problemlerinden çocukların sokaklarda çalışırken karşılaştıkları tehlikelerin neler olduğu tespit edilirken, çocukların sokaklarda müşterileriyle kurdukları ilişkinin çatışmadan ibaret olduğu dikkat çekmiştir. Çocuklar sosyal çevrenin ya da müşterilerinin kendilerine sözel ya da fiziksel şiddette bulunduğunu, kaçırılma, tecavüze uğrama, organ mafyasının eline düşme gibi korkular taşıdıklarını dillendirmişlerdir. Bununla beraber sokakta çalışan çocukların müşterileriyle iyi ilişkiler de kurduğu ancak bu ilişkiyi güzelleştiren sebeplerin en başında onların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışma arzularının olmasının geldiği göze çarpmıştır. ‘Müşteri’ verebildiği kadar ‘iyi’dir.

Çocukların sosyal dışlanmaya maruz kalıp kalmadıklarına ilişkin bir diğer alt problem, uğradıkları gerçeğiyle sonuçlanmıştır. Sokakta çalışan tüm çocuklar ‘dilenci’ olarak görülmüş, ötekileştirilip dışlanmıştır. Çocuklar bu durumun farkında olmakla beraber sürekli “ben dilenci değilim” vurgusunda bulunmuştur. Özellikle okul arkadaşları ve öğretmenleri tarafından dışlandıkları dikkat çeken çocuklar, bu durumdan rahatsızlık duyduklarını ifade etmişlerdir.

Çocukların geleceğe yönelik hayallerinin veya planlarının neler olduğu alt problemi, çocukların şu anki koşullarının olumsuzluğuna rağmen, erişmeleri güç beklentilerle dolu olduğunu göstermiştir. Doktor, avukat, asker, polis vs. olmak isteyen bu çocukların okul başarılarının ve de ailelerinin ekonomik koşullarının elverişsizliği göze çarpmıştır.

Sokakta çalışan çocukların, zayıf ve de çelimsiz; üstü başı eski kıyafetlerle kapatılmış; bedensel gelişimlerinin akranlarına nazaran yavaş seyir ettiği gözlenmiştir. Çocuklar sokaklarda bir koşturmaca halinde ve de beslenmelerini sağlıklı şekillerde sağlayamayacak durumdadırlar.

İş yaşamı ile çocukların iç içe geçtiği Karaman ilinde, sokakta çalışan çocukların varlığı inkar edilmekte ya da orada yaşayan halkın 'apdal' veya 'çingene' diyerek dışladıkları grupla özdeşleştirilmektedir. Bu durum Karaman'da sokaklarda çalışan çocukların görünürlüğünü sağlamak adına itici bir güç oluşturmuştur.

Yapılan araştırmada çocukların ailelerinin göç gibi makro boyutta bir olguyu tecrübe etmedikleri, dolayısıyla çocukların çalıştırılmasında göçe uyum gibi süreçlerin ya da göçün ailelerdeki olumsuz etkilerinin izleri sürülmemiştir. Çocuklar Karaman'da doğmuş, ailelerinin de Karamanlı olduklarını ifade etmişlerdir. Yoksulluk olgusundan bağımsız bir çocuk istismarını düşünmek mümkün olmamakla birlikte, kaçınılmaz bir şekilde yoksulluğun önemli bir etken olduğu saptanmıştır. Yoksulluğun gecekondularla özdeşleşen bir 'yoksulluk kültürü' oluşturduğu ve bu kültürün özelliklerinin çalışan çocuklarda saptandığını vurgulamak gerekir. Çocuklar bu kültürden beslenerek yoksulluğun ebeveynlerinden kendilerine geçtiğinin, kendilerinden ise çocuklarına aktarılacağı sinyallerini vermişlerdir. Küreselleşmenin yarattığı 'tüketim toplumu', bir modern dünya kuralı olarak algılanmış ve orta sınıf ya da üst sınıf insanını etkilemekle kalmayıp alt sınıf ya da sınıf-altı olarak değerlendirilen yoksul insanlara kadar nüfuz etmiştir. Bu durum ise beraberinde, yoksul ailelerde ve onların çocuklarında sahip olmak istenilenlerin şekillenmesini ya da onların bir şeyleri elde etme girişimlerinin artmasını getirmiştir. Sonuç ise, elde edememelerine bağlı

olarak anomi olmuştur. Anomi, toplumsal düzeni sarsan urunlar üzerinden okunmakla birlikte sokakta çalışan çocuklarda sıkça gözlenen durumlardandır.

Sokakta çalışan çocuklara ilişkin elde edilen bu veriler ışığında, çocukların sömürüye, istismara ve de ihmale uğradıkları gerçeği ile bir kez daha yüzleşilmiştir. Uzun yıllardır çocuk işçiliğini önlemeye yönelik yapılan çalışmalar, sorunun hala son bulmamış ya da azalmamış olması göz önünde bulundurulduğunda; daha büyük çözüm yollarına ihtiyacın gerekliliğini düşündürmektedir. Genellikle kısa vadeli çözümler sunan ILO, BM, UNICEF, ÇSGB gibi kurum, kuruluş veya örgütler, daha kalıcı çözüm yolları bulma arayışındadır.

Sorunun en kayda değer çözüm yolu olarak ailelerin ya da çocukların eğitilmesi ve buna bağlı olarak bilinçlendirilmesi olmakla beraber, tam manasıyla olumlu sonuçlar verememektedir. Bunun sebebinin ise, eğitime dair politikaların çocuğu okula çekmekten ziyade onu okuldan soyutlamaya yaramasıdır.

Çocuk işçiliği sorununun çözümü için, çocuk işçiliğinin boyutunun göz önünde bulundurulup, gerçek veriler ışığında harekete geçilmesi gerekmektedir. Son 6-7 yıldır çocuk işçiliğine dair verileri açık bir biçimde yayınlamayan ve hatta gizleyen ülkelerin çocuk işçiliği ile mücadelede başarılı olmaları zor görünmektedir. Bu mücadele, devletlerin, ülkelerin ve de sivil toplum kuruluşlarının ortak politikalarıyla üstesinden gelinebilecek bir düzeydedir.

Çocuk işçiliğinin denetlenmesi noktasında eksik kalan Türkiye’de çocukların çalışma koşullarının ve de başlı başına çalışmalarının denetim gerektirdiği bir gerçektir. Çocukların özellikle sanayi ve tarım sektörlerinde karşı karşıya kaldıkları istismarın ve de

ihmalin boyutu küçümsenmeyecek durumdadır. Çocukların işçiliği her geçen gün devletten kayıp işyerlerine geçmektedir ve bu büyük bir boşluk yaratmaktadır.

Bunun yanı sıra toplumun çocuk işçiliği ile mücadeleye ilişkin duyarlılığının artırılması, programın politika ve hedeflerine en üst düzeyde katkı sağlanması amacıyla 2018 yılı "Çocuk İşçiliği ile Mücadele Yılı" ilan edilmiş, ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından yapılacak tüm çalışmalarda çocuk işçiliği ile mücadele hususuna öncelik verileceği, programda yer alan faaliyetlerin etkin ve verimli bir şekilde yerine getirilmesi için tüm kamu kurum ve kuruluşlarınca gereken her türlü destek ve yardımın titizlikle sağlanacağı ifade edilmiştir. Ancak hala soruna yönelik kalıcı çözümlere ulaşılamamıştır.

Sokakta çalışan çocukların sokaktaki çalışma yaşamından da doğrudan iş yaşamından da soyutlanması için sunulabilecek en kalıcı çözümün; çocukların ailelerinden - tamamen olmamak şartıyla- koparılmaları olduğu düşünülmektedir. Çocukların yetiştikleri ailelerden uzak yaşamaları, eğitim yaşamlarına devam etmelerini sağlayacak, anne-babalarının rollerini içselleştirmelerini engelleyecek, yanlış ya da eksik sosyalleşmenin önüne geçecek, yoksulluğun çocuklara devredilmesini sonlandıracaktır. Bu sorunların giderilmesi ile çocukların en azından sokaklarda ebeveynleri gibi çalışmalarını ve de sokakların tehlikeleri ile mücadele etmek uğruna dönüştükleri 'suç makinası' ya da 'mağdur' etiketlerinden de sıyrılacaklardır. Daha yaşanabilir bir çocukluk için, kayda değer ve de en kalıcı çözüm olarak bu görülmektedir. En azından döngünün sekteye uğraması, küresel yoksulluk çarkının bozulması sağlanana kadar...

KAYNAKÇA

- Acar, H. (2010). *Sokakta Yaşayan ve/veya Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Hizmet Modelinin ve İl Eylem Planlarının Değerlendirilmesi Raporu*. Ankara.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2003). *1457 Sayılı İş Kanunu*.
- Aksan, G. (2012). *Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 27, 9-10.
- Aldemir, Ş. ve Özpinar, Ö. (2004). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Sosyal Dışlama*. Amme İdaresi Dergisi, 37 (2), 1-11.
- Alpar, M. B. (2002). *Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Hakkında 182 Sayılı ILO Sözleşmesi İle İlgili Çalışma Hayatı Mevzuatı*. KAMU-İŞ Dergisi, 7 (1), 1-14.
- Alparslan, Ö. ve Karaoğlan, B. (2012). *Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları*. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 15 (4), 268-274.
- Alptekin, K. (2011). *Sokakta Çalışan Çocuklar ve Aileleri: Düzce Örneği*. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 22 (1), 25-48.
- Altıntaş, B. (2003). *Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe... Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar*. İletişim Yayınları: İstanbul.

- Altıntaş, B. (2009). *Türkiye’de ve Dünya’da Çocuk Emegi: Sosyal Politikalar Açısından Bir Çerçeve*. İçinde *Türkiye’de Çocuk Emegi* (der. Kemal İnal). Ütopya Yayınevi: Ankara.
- Atauz, S. (1990). *Ankara ve Şanlıurfa’da Sokak Çocukları*. UNICEF yayımları: Ankara.
- Atauz, S. (1997). *Diyarbakır Sokak Çocukları Araştırması*. UNICEF Yayınları: Ankara.
- Avrupa Konseyi (1989). *Avrupa Sosyal Şartı*.
- Avşar, Z. ve Öğütoğulları, E. (2012). *Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri*. Sosyal Güvenlik Dergisi, 2 (1), 9-40.
- Ayan, S. (2010). *Aile ve Şiddet: Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet*. Ütopya Yayınları: Ankara.
- Baştaymaz, T. (1990). *6-15 Yaş Grubu Bursa’da Çalışan Çocuklar Üzerine Bir Araştırma*. Fes Yayınları: İstanbul.
- Bauman, Z. (2017). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*. Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Bilgin, R. (2009). *Diyarbakır’da Sokakta Çalışan Çocuklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (27), 232-244.
- Buğra, A. (2016). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Can, Y. (2004). *Durkheim ve Merton’ın Anomi Kuramları Bağlamında Cemaatten Cemiyete Türk Toplumunu*. Muhafazakar Düşünce. 1 (2), 95-105.

Çelik, A. (2009). *Çocuk İşçiliğinin Bitmeyen Öyküsü Üstüne. İçinde Türkiye’de Çocuk Emegi* (der. Kemal İnal). Ütopya Yayınevi: Ankara.

Çocuk İşçiliği, (<https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm>).
Erişim Tarihi: 20.03.2019.

Çocuk İşçiliği İle Gerçek Mücadele, Çocuk İşçiliğinin Kaldırılmasıyla Mümkündür, (2018, Haziran 12). <http://www.kesk.org.tr/2018/06/12/egitim-sen-cocuk-isciligi-ile-gercek-mucadele-cocuk-isciliginin-yasaklanmasiyla-mumkundur/>. Erişim Tarihi: 01.05.2019.

Çocuk İşçi Sayısı 1 yılda 7 Bin Kişi Arttı, (2019, Nisan 23). <https://www.haberturk.com/cocuk-iscisi-sayisi-1-yilda-7-bin-kisi-artti-2439790-ekonomi>. Erişim Tarihi: 02.05.2019.

DİSK-AR (2015). *Türkiye’de Çocuk İşçiliği Gerçeği Raporu*.

Duman, Z. (2008). *Eleştirel Aklın Sözcüsü: Zygmunt Bauman*.
<http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/zduman.pdf>. Erişim Tarihi: 04.05.2019.

Durgun, Ö. (2011). *Türkiye’de Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme*. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 6 (1), 143-154.

Duyar, İ. (2009). *Çalışan Çocuklarda Bedensel Yıpranmalar. İçinde Türkiye’de Çocuk Emegi* (der. Kemal İnal). Ütopya Yayınevi, Ankara.

Duyar, İ. ve Özener, B. (2003). *Çocuk İşçiler, Çarpık Gelişen Bedenler*. Ütopya Yayınevi: Ankara.

- Efe, H. ve Uluoğlu, S. A. (2015). *Dünyada Çocuk İşçiliği İle Mücadelede Geline Nokta ve Geleceğe Dair Bazı Öngörüler*. Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 13 (51), 46-72.
- Erbay, E. (2009). *Çocuk İşçi Olmak: Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bir Bakış. İçinde Türkiye'de Çocuk Emegi* (der. Kemal İnal). Ütopya Yayınevi: Ankara.
- Erdem, T. (2003). *Yoksulluk Kimin Sorunudur*. Ekonomik Yaklaşım Derneği Dergisi, 14 (49), 130-149.
- Erder, S. (2009). *Çalışan Çocuklar: Çıracak Mı, İşçi Mi. İçinde Türkiye'de Çocuk Emegi* (der. Kemal İnal). Ütopya Yayınevi: Ankara.
- Ertürk, Y. (2009). *Türkiye'de Çocuk Emeginin Kullanım Biçimleri. İçinde Türkiye'de Çocuk Emegi* (der. Kemal İnal). Ütopya Yayınevi: Ankara.
- Fidan, F. (2001). *Çalışan Çocuk Olgusuna Sosyo-Psikolojik Bakış: Sanayide Çalışan Çocuklar Örneği*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 30-49.
- Fuat, S. (2008). *Kapitalist Cenderede Ezilen İşçi Çocuklar*. http://marksist.net/selim_fuat/kapitalist_cenderede_ezilen_isci_cocuklar.htm.
Erişim Tarihi: 15.03.2019.
- Gerşil, G. S. (2015). *Çalışan Çocuk Gerçeği ve Sağlık Sorunları*. <https://www.academia.edu>
Erişim Tarihi: 20.01.2019.
- Göktürk, A. ve Kaygalak, S. (1999). *Göç, Sosyal Refah ve Kentleşme: Mersin Örneği*. Sosyal Hizmet Sempozyumu 1999: Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet, (Ed.: Ümit Onat, Aycan Altay). TC Başkanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölgesel

Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler
Yüksekokulu Ortak Yayını: Ankara.

Gül, H. ve Sallan Gül, S. (2008). *Türkiye’de Yoksulluk, Yoksulluk Yardımları ve İstihdam.*
İçinde *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları* (der. Nurgün Oktik). Yakın Kitabevi:
İzmir.

Güllü, İ. (2010). *Gecekondulaşma, Gençlik ve Dindarlık -Kayseri Argıncık Örneği.* Erciyes
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kayseri.

Gün, S. (2017). *Çocuk, İşçi, Yoksul, Göçmen: İktisadi ve Politik Bir Analiz.* NotaBene
Yayımları: İstanbul.

Güngör, F. ve Erdurak, Y. (2016). *Çocuk Hakları ve Uygulama Stratejileri Bağlamında Sokakta*
Çalıştırılan Çocuklar. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (12), 11-35.

Güngör, M. (2008). *Evrensel Bir Sorun Olarak Çocuk Suçluluğu ve Sokakta Çalışan ve*
Yaşayan Çocuklar. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (1),
25-43.

Güngör, M. (2009). *Mersin’de Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar: Sorunlar-Çözümler.*
Mersin Valiliği Yayınları: Mersin.

Hartmann, K. (2014). *Küresel Çarkın Dışında Kalanlar: Tüketim Toplumundaki Yeni Fakirlik.*
Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2001). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği.* İletişim
Yayımları: İstanbul.

İKTM (2009). Karaman Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü.

İnal, K. (2009). *Türkiye’de Çocuk Emeği*. Ütopya Yayınevi: Ankara.

İnan, A. N. (1980). *Çocuğun Korunması ve Polis*. Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi, 37 (1), 243-250.

Kalaycı, S. (2015). *Yoksulluk Kültürü ve Sosyal Dayanışma Geleneği: Yunus Emre Kültür Vakfı Örneği*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karaman.

Karaman Valiliği, <http://www.karaman.gov.tr/sehrimiz>. Erişim Tarihi: 10.05.2019.

Karataş, K. ve diğerleri (2002). *Göç ve Kentsel Yaşama Uyum Sorunları-2001 yılı Aile Raporu*. Ed.: İrfan Çayboylu. TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı: Ankara.

Karataş, K. ve diğ., (2016). *Ankara Sokaklarında Çalıştırılan Çocuklar: Sorunlar ve İhtiyaçlar Araştırma Raporu*. ISBN: 978-. Anıl Grup Matbaacılık Yayıncılık: Ankara.

Kasatura, İ. (2002). *Sokaktaki Çocuklar Sokakta Çalışan Çocuklar*. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, 2, 211-227.

Kazgan, G. (1997). *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen: Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?* Altın Kitaplar Yayınevi: İstanbul.

Köksal, S. E. ve Lordoğlu, K. (1993). *Geleneksel Çiraklıktan Çocuk Emeğine: Bir Alan Araştırması*. Marmara Üniversitesi, Rriedrich Ebert Vakfı: İstanbul.

- Kömürcü, B. ve Negiz, N. A. (2016). *Kentsel Bir Sorun Olarak Sokakta Çalışan-Çalıştırılan Çocuklar: Isparta Örneği*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21 (3), 971-994.
- Kramers, J. H. (1997). *Karaman, İslam Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: Eskişehir.
- Kucur, F. (2016). *Sosyo-Ekonomik Bir Sorun Olarak Sokakta Çalışan Çocuklar*. Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2 (1), 55-66.
- Kulaksız, Y.(2014). *Yoksulluk Bağlamında Çocuk İşgücü*. ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, 2(3), 91-111.
- Kurnaz, Ş. A. (2007). *Çocuk Yoksulluğu*. Aile ve Toplum Dergisi, 3 (12), 47-55.
- Küçükkalay, A. M. ve diğ. (2000). *Dünya’da ve Türkiye’de Çocuk İşgücü İstihdamının Sorunları ve Önlenmesi*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 5 (1), 103-118.
- Küçükkaraca, N. (2001). *Göç ve Çalışan Çocuklar: Diyarbakır’da Çalışan Çocuklar*. Sosyal Hizmet Sempozyumu 1999: Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet, (Ed.: Ümit Onat, Aycan Altay). TC Başkanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölgesel Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Ortak Yayını: Ankara.
- KTSO (2018). Karaman Ticaret ve Sanayi Odası.

- Lewis, O. (1965). *İşte Hayat: Yoksulluk Kültürü İçindeki Bir Porto Rikolu Aile Üzerine İnceleme*. (çev. Vahit Çelikbaş). E yayımları: İstanbul.
- Lindberg, E. N. (2013). *Küreselleşen Dünya 'da ve Türkiye 'de Çocukluğun Durumu*. Kastamonu Eğitim Dergisi, 21 (1), 1-10.
- Lordoğlu, K. (2017). *Türkiye 'de Çocuk İşçiliğine İlişkin Değerlendirme ve Saptamalar*. Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, ISSN1302- 48-4, 62-63, 18-28.
- Meda, D. (2012). *Emek Kaybolma Yolunda Bir Değer Mi?* İletişim Yayınları: İstanbul.
- Meder, M. (2008). *Sokak Çocuklarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Özellikleri Açısından İncelenmesi: Ankara Sakarya Caddesi Örneği*. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), Sayı 8, 201-218.
- Muş, E. (2016). *Kriminoloji: Suç Teorileri ve Uygulamalar*. Karınca Yayınları: Ankara.
- Ocakçı, A. ve Ayyıldız, T. (2004). *Çalışan Çocuklarda Boyun Eğici Davranışların İncelenmesi*. Çalışma Ortamı Dergisi, 77, 16-18.
- Oktik, N. (2008). *Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Bakış. İçinde Türkiye 'de Yoksulluk Çalışmaları* (der. Nurgün Oktik). Yakın Kitabevi: İzmir.
- Okumuş, E. (2009). *Sokak Çocuklarının Sosyolojisi: Diyarbakır Örneği*. Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 1, 9-37.
- Onur, B. (2007). *Çocuk Tarih ve Toplum*. İmge Kitabevi: Ankara.

- Orhan, S. (2003). *Sokak Çocuklarının Sosyal Rehabilitasyonu*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Sakarya.
- Önce Çocuklar: Sokakta Yaşayan ve/veya Çalışan Çocuklar. (https://www.unicef.org/turkey/dn_2006/_cp43.html). Erişim Tarihi: 20.03.2019.
- Özdoğan, F. (2010). *Yoksulluk Kültürü Yaklaşımına Eleştirel Bir Bakış*. Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Özer, Y. E. ve Yontar, İ. G. (2013). *Kent Güvenliğini Tehdit Eden Bir Unsur Olarak Dilencilik*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (43), 237-249.
- Özgen, N. (2005). *Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletlerin Kalkınma Politikaları ve Bölgesel Kalkınmada Yeni Kavramlar*. Tarım Ekonomisi Dergisi, 11 (1), 51-59.
- Özsöz, C. (2007). *Çözümlemeci Çatışma Kuramı ve Ralf Dahrendorf*. Sosyoloji Notları-3, 49-53.
- Piyal, B. (2000). *Organize Sanayi Sitelerinde Çalışan Çocukların Sorunları, Sağlık Birimi Örgütlenmesi ve Sosyal Hizmetlerin İşlevleri*. Kentleşme Sürecinde Sosyal Hizmet Sempozyumu. 30-140.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun Yokoluşu*. (çev. Kemal İnal). İmge Kitabevi: Ankara.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökenleri*. (çev. İrmak Ertuna Howison). De Ki Basım Yayım: Ankara.

- Sapancalı, F. (2002). *Küreselleşme Bağlamında Çocuk İstihdamı ve Önlenmesine Yönelik Çabalar*. Çimento İşveren Dergisi, 16 (4), 17-30.
- Sayita, S. (2008). *Türkiye’de Çocukların Evlerini Terk Ederek Sokakta Yaşamalarında Sorumlular ve Sorumlulukları*. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 66 (1), 179-199.
- Sayita, S., Alada, A.B., Temelli, S. (2002). *Küreselleşme, Yoksulluk ve Şiddet Bağlamında Sokak Çocukları. İçinde Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* (ed.: Yasemin Özbek). TODAİE Yayınları: Ankara.
- Sunal, O. (2011). *Gelir Düzeyi ve Çocuk Emeği Arasındaki İlişki: Ülkelerarası Bir Karşılaştırma*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 66 (1), 118-128.
- Şahin, T. (2009). *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*. Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Şen, B. ve Kahraman, F. (2012). *Oyun Hakkının Uzağında Yaşamak: Türkiye’de İçgöç ve Çocuk Emeği*. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27, 167-189.
- Şenol, D. ve Mazman, İ. (2014). *Yoksulluğun Getirdiği Çocuk ve Genç İşgücü*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14 (3), 243-259.
- Şenses, F. (2017). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İletişim Yayınları: İstanbul.

- Şentürk, Ü. (2012). *Sosyolojik Açıdan Parçalanmış Aile ve Çocuk İlişkisi*. Kum Saati Yayınları: İstanbul.
- Şişman, Y. (2006). *Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentileri*. Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (2), 251-276.
- Şişman, Y. ve Etçi, H. (2017). *Sosyal Politika Açısından Sektörün Bir Yansıması: Sokakta Çalışan Çocuklar*. International Journal of Academic Value Studies (Javstudies), ISSN:214-8598, 3 (12), 172-191.
- Tapur, T. (2009). *Karaman Şehir Coğrafyası*. Çizgi Kitabevi: Konya.
- Tat, D. (2016). *Avrupa Birliği Aday Ülkelerinde Çocuk İşçiliği: Çocuk İşçiliği Önleme Politikaları Önerileri*. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), 107-148.
- Tor, H. (2010). *Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Boyutları*. Zeitschrift für die Welt der Türken (ZfWT), 2 (2), 25-42.
- Toran, M. (2009). *Yoksul Çocukların Kaderi: Çalışmak*. İçinde *Türkiye'de Çocuk Emegi* (der. Kemal İnal). Ütopya Yayınevi: Ankara.
- Torun, İ. (2001). *Sokakta Çalışan Çocuklar ve İstanbul Örneği*. 3-6. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- TÜİK (2008). *Yoksulluk Çalışmaları*. Sosyal İstatistikler Daire Başkanlığı, İşgücü ve Yaşam Koşulları Grubu Hanehalkı İstatistikleri Takımı.
- TÜİK (2012). *Çocuk İşgücü Sonuçları*

TÜİK (2017). İstatistiklerle Çocuk Haber Bülteni.

Türkdoğan, O. (2007). *Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözülme*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık: İstanbul.

Uca, A ve diğ. (2015). *Karaman'ın Ünlü Şahsiyetleri*. Altınordu Yayıncılık: Ankara.

Uca, A. ve Ülker, A. (2016). *Geçmişten Günümüze Karaman'da Meslekler*. Palet Yayınları: Konya.

Uluslararası Çalışma Örgütü, 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi.

Uluslararası Çalışma Örgütü, 182 Sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Önlenmesine Dair Sözleşme.

UNICEF (2001). Dünya Çocuklarının Durumu Raporu.

UNICEF (2004). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme.

Uysal, İ. N. (2011). *Karaman İli Ağzları ve Anadolu Ağzları Arasındaki Yeri*. Komsan Karaman Ofset Matbaacılık: Karaman.

Vatandaş, C. (2002). *Dilenciler ve Dilencilik (Sosyolojik Bir Araştırma)*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (1), 170-183.

Vatandaş, C. (2007a). *İhmal ve İstismarın Çocukları: Sokağın Çocukları ve Aileleri*. İçinde 5. *Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar Sempozyumu* (ed.: Özkan Yıldız). Gaziantep Üniversitesi Matbaası: Gaziantep.

- Vatandaş, C. (2007b). *Sokakta Çalışan Çocukların Aileleri ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri*. İçinde 5. *Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar Sempozyumu* (ed.: Özkan Yıldız). Gaziantep Üniversitesi Matbaası: Gaziantep.
- Yeşil, M. B. (2009). *Sokakta Çalışan Çocukların Çalışma Şartları: Malatya Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Anabilim Dalı, Malatya.
- Yetim, N. ve Çağlayandereli, M. (2007). *Toplumsal Algı Boyutuyla Sokakta Çalışan Çocuklar: Mersin Örneği*. *Sosyoloji Dergisi*, 3 (14), 31-55.
- Yıldızbaş, F. ve Parlakyıldız, B. (2007). *Erken Çocukluk Döneminde Çalışan Çocukların Çalışma Nedenlerinin İncelenmesi: Bolu İli Örneği*. İçinde 5. *Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar Sempozyumu* (ed.: Özkan Yıldız). Gaziantep Üniversitesi Matbaası: Gaziantep.
- Yıldız, Ö. (2007). *Çalışan Çocuklar: Sorun mu Çözüm mü?* Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (2), 57-66.
- Yörükoğlu, A. (2000). *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*. Özgür Yayınları: İstanbul.
- Yücesan-Özdemir, G. ve Özdemir, A. M. (2009). *Türkiye’de Çocuk Emegi ve Sosyal Politika: Alternatifi Düşünmek İçin Egemen Söylemin Eleştirisi*. İçinde *Türkiye’de Çocuk Emegi* (der. Kemal İnal). Ütopya Yayınevi: Ankara.
- Wallece, R. A. ve Wolf, A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişletilmesi*. Doğu Batı Yayınları: Ankara.

EKLER

EK 1: Fotoğraflar

Resim 1

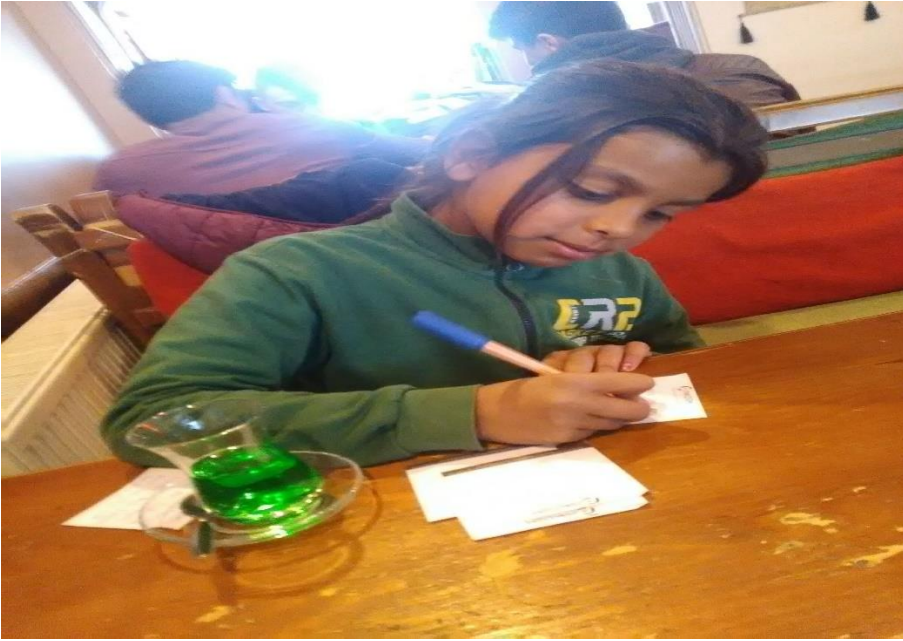
Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

Resim 13

Resim 14

Resim 15

Resim 16

EK 2: Görüşme Formu

Bu araştırma, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Yüksek Lisans öğrencisi Güllü Öztürk tarafından yürütülmektedir. Sokakta çalışan çocuklara ilişkin bilgi edinmek amacıyla, görüşmelere ve ses kayıtlarına dayandırılarak yapılmaktadır. Yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilerin gizliliği sağlanacak ve bu araştırma dışında hiçbir yerde kullanılmayacaktır. Sorulara vereceğiniz cevapların doğru ve samimi olması araştırmanın güvenilirliği ve geçerliği açısından önemli görülmektedir. Yardımlarınız için teşekkürler.

Görüşme:

Görüşme Tarihi:

Görüşmenin Yapıldığı Yer:

Görüşmenin Başlangıç ve Bitiş Saati:

A. DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

1. Yaş:

2. Cinsiyet:

3. Memleket:

4. Nerede Doğduğu:

5. Nerede Yaşadığı:

B. AİLEYE İLİŞKİN SORULAR

6. Anne-babanız yaşıyor mu?
7. Anne-babanız öz/üvey mi?
8. Anne-babanızın eğitim durumu nedir?
9. Aile yapınız çekirdek/geniş mi?
10. Anne-babanızın mahkumiyet durumu var mı?
11. Anne-babanız çalışıyor mu? Çalışıyorsa ne iş yapıyorlar? Çalışmıyorlarsa neden?
12. Anne-babanız kaç yaşlarından beri çalışma yaşamının içindedirler?
13. Ailenizde kaç kişi çalışıyor? Çalışanlar hangi işlerde çalışıyor?
14. Ailenizin günlük ya da aylık geliri ne kadardır?
15. Aileniz sosyal yardımlardan yararlanıyor mu? Yararlanıyorsa ne tür yardımlardan yararlanıyor?
16. Ailenizin çalışmanıza karşı tutumu nasıldır?
17. Ailenizin yaşadığı ev gecekondur mu yoksa apartman dairesi mi?
18. Ailenizin yaşadığı ev kendinize mi ait yoksa kira mı? Kira ise kirası ne kadar?

C. ÇALIŞMA YAŞAMINA İLİŞKİN SORULAR

19. Sokakta hangi işleri yapıyorsunuz? Sık sık iş değişikliği yapıyor musunuz?
20. Sokakta çalıştığınız yerler nerelerdir? Evinize yakın/uzak mı?

21. Kaç yaşınızdan beri çalışıyorsunuz?
22. Bir insan sizce ne zaman çalışma yaşamının içinde yer almaya başlamalıdır?
23. Çalışmaya başlamaya nasıl karar verdiniz? Şu anda neden çalışıyorsunuz?
24. Çalışmaya hangi zamanlarda ve ne sıklıkta gidiyorsunuz?
25. Çalışmaya kaçta başlıyorsunuz, evinize kaçta dönüyorsunuz?
26. Sattığınız şeyleri (peçete, kitap vs.) nerelerden, nasıl temin ediyorsunuz?
27. Sattığınız şeyler (peçete, kitap vs.) karşılığında ne kadar para kazanıyorsunuz?
Kazandığınız parayı nasıl değerlendiriyorsunuz?
28. Çalıştığınız esnada beslenmeye yönelik ihtiyaçlarınızı nasıl karşılıyorsunuz?
29. Başka bir işte çalışacak olsaydınız bu ne tarz bir iş olurdu?
29. Dilencilik ne demek sizce? Dilencilik hakkında ne düşünüyorsunuz?
30. Ekmek parası kazanmak ne demek sizce? Ekmek parası kazanmak hakkında ne düşünüyorsunuz?
31. Gelecekte hangi mesleği seçmek istiyorsunuz?
32. Başkalarında (okul arkadaşı, iş arkadaşı, mahalle arkadaşı) olan ve sizin de olsun istediğiniz eşyalar var mı? Varsa neler?
33. Çalışmaktan memnun musunuz? Neden?

34. Anne-babanızın yaptıkları işleri siz de yapmayı düşünür müsünüz?
35. Gelecek planlarınız var mı? Varsa nelerdir?
36. Sokakta çalışmanın ne gibi tehlikeleri vardır sizce?
37. Sokakta çalıştığınız zamanlarda herhangi bir tehlike ile karşılaştınız mı?
38. Sokakta çalışmanın iyi yanları var mıdır sizce?
39. Çalıştığınız için çevrenizdeki insanlar tarafından dışlandığınızı düşünüyor musunuz?
40. Sattığınız şeyleri (peçete, kitap vs.) satın alanların çalışıyor olmanıza karşı tavırları nasıl?
41. Ailenizin ekonomik durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

EK 3: Gözlem Formu

KATILIMCI: Boy, kilo, kılık kıyafet.

GÖRÜŞMENİN SEYRİ: Güven, korku, tedirginlik, üzüntü, samimiyet, konuyu değiştirme, istekli ya da isteksiz cevap verme.

KATILIMCININ YAŞADIĞI KONUT VE SEMT: Mahallenin Şehir içindeki konumu, evin genel görünümü, evdeki eŐyaların durumu.

ÖZGEÇMİŞ

Güllü ÖZTÜRK, 1992 yılında İzmir'in Menemen ilçesinde doğdu. 2006'da Erol Tarakçıoğlu İlköğretim okulundan, 2010 yılında Menemen Atatürk Anadolu Lisesi'nden mezun oldu. 2011'de başladığı Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nü 2015 yılında bitirdi. 2015 yılında ise Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi'nde Yüksek Lisans öğrenimine başladı.

İletişim: ozturkgullu4@gmail.com